

**T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ BİLİM DALI**

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE EĞİTİM
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan: **Bedriye Özlem YAMAN**

İSTANBUL, 2009

**T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ BİLİM DALI**

TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE EĞİTİM
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan:

Bedriye Özlem YAMAN

Öğrenci No:

(070712057)

Danışman

Prof.Dr. M.Fikret GEZGİN

İSTANBUL, 2009

YEMİN METNİ

Sunduğum Yüksek Lisans Tezimi, Akademik Etik İlkelerine bağlı kalarak, hiç kimseden akademik ilkelere aykırı bir yardım almaksızın bizzat kendimin hazırladığına and içerim./...../.....

(İMZA)
Aday: Bedriye Özlem YAMAN.....

TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE EĞİTİM

Tezi Hazırlayan: Bedriye Özlem YAMAN

Özet

Bu Tez Çalışmasında; öncelikle, toplum, toplumsal değişme ve toplumsal değişme sürecinde eğitimin rolünü açıklamaya yöneliktir. Bu çalışmada önce toplum tanımları, toplumsal değişme arasındaki ilişkiler, kuramlar, toplumsal değişme ve eğitim arasındaki ilişkiyi ele alan görüşlere teorik olarak yer vermekte, konuyla ilgili kaynak taraması yapılmış ve eğitimin toplumsal değişmedeki rolü incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Toplumunu genel olarak tanımlarsak; sosyal ihtiyaçları karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıda insanın oluşturduğu birlikteliktir. Toplumunu incelediğimizde; sosyal gereksinmelerini karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıda insanın oluşturduğu birlikteliktir. Toplum insanları belli bir yerde ve zamanda bir araya getirir, böylece insanlar birbirleriyle insani ilişkilere girişebilirler, bu mekânsal durum, toplumun işlevlerini yerine getirmesinde bir temel sağlar.

Toplumsal değişme ve eğitim ilişkisini değerlendirdiğimizde; toplum, değişen şartlara ve zamana göre çeşitli evrelerden geçmiş, öncelikle tarıma dayalı bir toplum varken, değişme ile sanayi toplumuna geçiş yaşanmış, sanayi toplumunda, buhar gücünün bulunması, fabrikalarda kullanılmaya başlaması ile, insan gücü ve emeğinden çok artık makinelerin kullanımı artmış ve özellikle 2. Dünya Savaşından sonra yaşanan teknolojik gelişmeler ve bu gelişmenin ortaya çıkardığı değişim neticesinde günümüzde de içerisinde yaşadığımız Bilgi toplumuna geçiş yaşanmış artık makineler, bilgisayar teknolojileri sayesinde çok büyük kolaylıklar yaşanmaya başlanmıştır. Tüm bu süreçlerin meydana gelmesindeki en önemli etken olarak eğitimi görmekteyiz. Çünkü; insan, bu yaşanan gelişmeleri kullanan ve yöneten bir olgudur. İnsanın eğitimi ile tüm bu değişim süreçleri yaşanmış, eğitim bu teknolojik gelişmenin ihtiyaç duyduğu, bilimsel metotları benimsemiş, bilgili, kalifiye insan yetiştirilmesini sağlayan en önemli etken olarak kendisini göstermiştir.

Anahtar Kavramlar: Toplum, Toplumsal Değişme, Eğitim, Tarım Toplumu, Sanayi Devri,

SOCIAL CHANGE AND EDUCATION

Prepared: Bedriye Özlem YAMAN

Abstract

This thesis, before all else, aims to explain society, social change, and the role of education during the process of social change. This work theoretically presents the opinions that deal with society identifications, the relationships between social change, theories, the relationship between social change and education. A thorough resource search about the subject is conducted and the role of education in social change is examined and evaluated.

When we examine the society, it is the community which is formed by many human beings who interact to satisfy their social needs, and who share a common culture. Society brings the people together at a certain time and place, therefore people are able to establish humanly relationships with each other. This spatial situation forms a basis for society to fulfill its functions.

When we evaluate the relationship between social change and education; society has undergone various phases due to changing conditions and time. Firstly, the society was agriculture dependent, then industrial society has arisen. In the industrial society, the innovation of the usage of steam power to operate the machines led to replacement of the usage of human power and effort with the usage of the machines. The technological advancements, especially after the World War II, and the changes caused by these advancements led to the transition to information society, in which we all live today. Today, thanks to the machines and computer technologies, people experience certain conveniences. We consider the education as the most important factor on these processes. Because, human beings use and manage these advancements. The education of people has enabled all these processes. Because, human beings use and manage the advancements. The education of people has enabled all these processes of change; the education has shown itself to be the most important factor on training people who are needed by this technological development, and who embrace the scientific methods, are knowledgeable and are qualified.

Key Concepts: Society, Social Change, Education, Industrial Revolution, Information Society,

İÇİNDEKİLER

Yemin Metni.....	
Jüri Sayfası.....	
Türkçe Özet ve Anahtar Kelimeler.....	
İngilizce Özet ve Anahtar Kelimeler (Abstract).....	
Kısaltmalar	V
Giris	1

I. BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİ

1. TOPLUM TANIMLARI VE TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİ

KAVRAMLARI.....	5
1.1.Toplum ve Toplumsal Değişme Kavramı ile İlgili Terimler.....	5
1.2.Sistem Olarak Toplum Tanımı.....	6
1.3.Sınıflararası Bir Etkileşim Süreci Olarak Toplum.....	8
1.4.Toplumsal Yapının Temel Nitelikleri.....	9
1.4.1. Toplumsal Etkileşim.....	9
1.4.2. Toplumsal Bütünlük.....	10
1.4.3. Toplumsal Sınıflar.....	12
1.5.Değişim ve Toplumsal Değişmenin Anlamı.....	14
1.5.1. Toplumsal Değişmenin Dinamiği ve Yönü.....	14
1.5.2. Toplumsal Değişme ve İstikrar.....	20
1.6.Toplumsal Değişme Faktörleri.....	21
1.6.1. Coğrafya, Mekan ve Zaman.....	21
1.6.2. Demografya.....	23
1.6.3. Rekabet, Çatışma, İşbirliği ve Barış'ın Etkileri	24

1.6.4. Göç ve Şehirleşme.....	25
1.6.5. Ekonomi.....	25
1.7 Toplumsal Yapılar.....	26
1.7.1. Tarım Toplumu.....	26
1.7.2. Sanayi Toplumu.....	27
1.7.2.1. Sanayi Devriminin Tarihi Süreci.....	30
1.7.2.2. Sanayi Devrimi ve Toplumsal Değişime Etkileri.....	32
1.7.2.3. Sanayi Devriminin Sonuçları.....	33
1.7.2.4. Sanayi Devrimi Sonucu Oluşan Toplumsal Değişme Sürecinde Şehirleşme Süreci.....	34
1.7.2.5. Sanayi Devriminin Etkisi İle Topluluktan Topluma Geçiş ve Sosyal İlişkiler.....	35
1.7.2.6. Sanayileşmenin Toplumsal Değişmedeki Etkileri.....	37
1.7.3.Sanayi Sonrası Toplum (Bilgi Toplumu).....	40

II. BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNDE EĞİTİM

1. TOPLUMSAL DEĞİŞMEDE EĞİTİM.....	43
1.1 Toplumsal Değişmede Eğitimin Rolü.....	43
1.2. Eğitimin Toplumsal Değişmeye İlişkin İşlevleri.....	45
1.2.1. Eğitimin Devam Ettirici İşlevi.....	45
1.2.2. Eğitimin Yaratıcı İşlevi.....	46
1.2.3. Toplumsal Değişme ve Eğitim İlişkilerinin Kuramsal İşlevinin Görünümleri	47
1.3. Eğitimin Toplumsal Değişmeyi Hızlandırma İşlevi.....	48
1.4. Değişme Aracı Olarak Eğitim.....	49
1.5. Toplumsal Değişmenin Koşulu Olarak Eğitim.....	51
1.6. Toplumsal Değişme Süreci olarak Toplumsal Kalkınmada Eğitimin Rolü ...	51

1.7.	Toplumsal Değişme Karşısında Eğitim.....	53
1.8.	Toplumsal Değişmenin Etkileyicisi Olarak Eğitim.....	54
1.9.	Eğitimi, Toplumsal Dönüşümün Nedeni Olarak Gören Kuramlar	55
1.10.	Seçkin Kuramlar.....	56
	1.10.1. Çağdaşlaşma Kuramı.....	57
	1.10.2. İnsan Sermayesi Kuramı.....	57
1.11.	Eşitlikçi Kuramlar.....	57
	1.11.1. Pestalozzi-Dewey-Tonguç'un Eşitlikçi Kuram Görüşleri.....	57
	1.11.2. Freire ve Carnoy Eşitlikçi Kuram Görüşleri.....	58
1.12.	Belirli Bir Eğitim Biçimini Toplumsal Dönüşümün Sonucu Olarak Gören Kuramlar.....	59
	1.12.1. Bağımlılık Kuramı.....	59
	1.12.2. Toplumcu Kuram.....	59
1.13.	Max Weber'in Toplumsal Değişme ve Eğitim Tipolojisi.....	60
1.14.	Ottoway'a Göre Eğitim ve Toplumsal Değişme	61
1.15.	Eğitim Akımlarına Göre Toplumsal Değişme-Eğitim İlişkileri.....	63
	1.15.1. Özcülük: (Essentialistler)	65
	1.15.2. Kalıcılık (Perennialism).....	66
	1.15.3. Gelişmecilik : (Progressivism).....	66
	1.15.4. Yeniden Oluşturmacılık (Reconstructionism).....	67
1.16.	Tarım Toplumunda Eğitim.....	68
	1.16.1. Tarım Toplumunda Eğitimin Rolü	68
	1.16.2. Tarım Toplumundan Eğitimin Amacı	70
	1.16.3. Tarım Toplumundan Eğitimin Sonucu	72
1.17.	Sanayi Toplumunda Eğitim.....	73
	1.17.1. Sanayi Toplumunda Eğitimin Rolü	73
	1.17.2. Sanayi Toplumunda Eğitimin Amacı	74

1.17.3. Sanayi Toplumunda Eğitimin Sonucu	77
1.18. Sanayi Sonrası (Bilgi Toplumu) Toplumda Eğitim.....	79
1.18.1. Sanayi Sonrası (Bilgi Toplumu) Toplumda Eğitimin Rolü.....	79.
1.18.2. Sanayi Sonrası (Bilgi Toplumu) Toplumda Eğitimin Amacı.....	81
1.18.3. Sanayi Sonrası (Bilgi Toplumu) Toplumda Eğitimin Sonucu.....	82
1.18.4. Sanayi Sonrası (Bilgi Toplumu) Toplumda Eğitimin Geleceği.....	85
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA.....	97

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	:	Adı geçen eser
A.g.m.	:	Adı geçen makale
A.g.k.	:	Adı geçen kitap
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	:	Milattan Önce

GİRİŞ

Bu çalışma öncelikle, toplum, toplumsal değişme ve toplumsal değişme sürecinde eğitimin rolünü açıklamaya yöneliktir. Bu çalışmada önce toplum tanımları, toplumsal değişme arasındaki ilişkiler, kuramlar, toplumsal değişme ve eğitim arasındaki ilişkiyi ele alan görüşlere yer vermekte, konuyla ilgili kaynak taraması yapılmış ve eğitimin toplumsal değişmedeki rolü incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Toplum, hukukun, adetlerin, geleneklerin gücü ile desteklenen tarihsel gelişme içinde biçimlenmiş bulunan, belirli bir üretim biçimini temel alan ve insanın ileri gelişmesinde bir aşama olarak ortaya çıkan görelî olarak kararlı bir toplumsal bağlantılar ve büyük insan grupları arasındaki ilişkiler sistemidir. Toplum insanları belli bir yerde ve zamanda bir araya getirir, böylece insanlar birbirleriyle insani ilişkilere girişebilirler, bu mekânsal durum, toplumun işlevlerini yerine getirmesinde bir temel sağlar. Toplum kişiler arasında, sistematik ve yeterli iletişim araçları sağlar. Böylece dil ve diğer ortak simgeler yoluyla bireyler birbirine anlayabilirler. Toplum, üyelerinin paylaşım oynadığı ortak davranış örüntülerini koruyup geliştirir. Böylece de bireyler için zaman ve enerji tasarrufu sağlar. Toplum, statü ve sınıf tabakalaşması sistemi yoluyla her bireyin sosyal yapıda oldukça istikrarlı ve başkalarınınca tanınabilen bir pozisyona sahip olmasını sağlar.

Her toplumda sürekli olarak bir değişme görülür. Toplumsal davranış örnekleri, toplumsal yapılar, toplumsal sistemler sürekli olarak, değişme süreci içerisinde. Ancak, bu değişme her alanda ve her zaman açık ve kesin olmadığı gibi her bakımından da her devirde aynı değildir. Bununla birlikte değişme, hiçbir yönü ifade etmeyen bir kavramdır. Toplumsal değişme, ilerleme kadar, gerileme biçiminde de gerçekleşebilir. Bu her iki eğilim de aslında toplumsal değişmedir.

İnsanlığın varoluşundan, yani ilkel çağdan itibaren, günümüz bilgi çağına kadar, toplumlar değişen şartlara ve zamana göre bir çok kez değişikliğe uğramış, tarım toplumu, sanayi toplumu ve bilgi toplumu olarak adlandırabileceğimiz evrelerden geçmiş ve yaşanan tüm bu toplumsal değişmelerde en büyük etkiyi, zamanlara göre incelediğimizde eğitimin meydana getirdiğini, toplumsal değişmelere, zemin hazırlayan bilgi birikimi ve yaşanan süreçte insanın değişime hazırlanması için en büyük etken olarak,

insanların almış oldukları eğitim neticesinde değişmelere neden olduğu görülmektedir. Tezimizde de incelediğimiz üzere eğitim çok yönlü işlevsel bir süreç olarak toplumun beklentilerini de karşılama sorumluluğunu üstlenmiş ve toplumsal değişme ile eğitimin karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduğunu, birisinde meydana gelen değişimin aynı şekilde diğerini de etkilediğini göreceğiz.

Toplum sosyal ihtiyaçları karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıda insanın oluşturduğu birlikteliktir. Toplum; sosyal gereksinmelerini karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birlikteliktir. Toplum insanları belli bir yerde ve zamanda bir araya getirir, böylece insanlar birbirleriyle insani ilişkilere girişebilirler, bu mekânsal durum, toplumun işlevlerini yerine getirmesinde bir temel sağlar.

Toplumsal değişme topluluğun varlığını sürdürebilmesi için hayati önem taşımakta olup, fizik çevresinde, teknik ve siyasal örgütlenmesinde, kültüründe ve çeşitli kurumlarında ortaya çıkan değişikliklerle başlayıp, topluluğun yapısını ve yaşantısını her yönden etkiler. Toplumsal değişim sürecini incelediğimizde, basitçe önceki durum veya var oluş biçimindeki çeşitlenme veya başkalaşmalar olarak tarif edilebilir. Değişimden söz edildiğinde mutlaka zamandan da söz ediliyor demektir. Değişimi zamanın dışında veya zamanı değişimin dışında düşünmek olası değildir. Çünkü değişim, zaman içinde meydana gelir. Toplumsal değişimin bütünlüğünü genel olarak incelediğimizde, toplumun bütün kurumları birbirileri ile bir etkileşimde bulunmaktadır. Tek bir kurumun ötekilerden bağımsız ve ayrı olduğunu düşünmek imkânsızdır. Toplumun herhangi bir kurumunda başlayan değişme, mutlaka başka toplum kurumlarında meydana gelen bir değişimin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat toplumsal kurumlardaki değişimler birbirleriyle ister çatışma içerisinde, isterse uyum içerisinde olsun birbirleri ile bağıntılıdır. Bu toplumsal değişimde kurumların birbirleri ile olan bağıntısı bize toplumsal bütünlük meydana gelmektedir.

Eğitim olgusunu değerlendirdiğimizde; toplumsal hareketliliği arttıran bir araçtır. Bu görevi, eğitimin toplumsal fonksiyonunun en önemli yanını teşkil eder. Fertlerin toplumsal değişmeye ayak uydurabilmesinin en önemli aracı okulda aldıkları eğitimidir. Okulun vermiş olduğu eğitim öğretim söz konusu

görevini üç şekilde yerine getirir: Fertlerin toplumsal statülerini yükselterek; Toplumsal sınıflar arasındaki mesafeyi azaltarak; Toplumun çeşitli grupları arasında kültürel ve ekonomik bütünleşmeyi sağlayarak yerine getirdiğinden söz etmemiz mümkün olacaktır.

Toplumsal değişme süreciyle oluşan toplumları genel olarak incelediğimizde karşımıza; Tarım Toplumu, Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplumu çıkmaktadır, Bu toplumları incelediğimizde değişimin temelinde eğitim ve eğitimin sonucunda bireylerin ve toplumun almış olduğu bilgi ve tecrübe ile değişimi başlatmakta olduğunu görmekteyiz.;

Tarım toplumu, insanların toprağı işlemelerine, hayvanların gücünden yararlanmalarına yol açmış verimlilik geçmişe göre büyük ölçüde artmıştır. Bireyler, demir ustalığı, alet yapımı, hayvan yetiştirme ve inşaat gibi yeni ekonomik alanlarda roller edinmişlerdir. Tarımın gelişimiyle kasabalar doğmuş ve bu kasabalar yiyecek, hayvan ve diğer mal tüccarlarını ağırları vasıtasıyla birbirine bağlanmıştır.

Binlerce yıllık bir süreden sonra, 18. Yüzyılda, buhar makinesinin bulunmasıyla ilk teknolojik devrim, Sanayi Devrimi ve bu devrimin yapılandığı sanayi toplumu doğmuştur. Sanayi devrimi, İngiltere’de başlamıştı. Diğer Avrupa ülkeleri de buna hızla ayak uydurmuşlar ve dünyadaki kurulu dengeler altüst olmuştu. Tarım toplumu aşamasında doğu ülkeleri, Avrupa’nın ilerisinde iken, sanayi devrimi sonucunda Avrupa ülkeleri ileri geçmişlerdir. Yaşanan sanayi devrimi ile birlikte yeni bir toplumsal dönem olarak tarım toplumundan, sanayi toplumuna geçiş yaşanmış ve bu dönemde buhar gücü ve makineleşme, tekstil, demiryolları ve buna benzer alanlarda oluşturulan yeni endüstriler, yüz yıla yakın bir süre içinde tarım toplumlarını kentsel sanayi toplumlarına dönüştürmüş, o güne kadar oluşmuş ve kırsal yaşamı belirleyen tüm toplumsal normlar, alışkanlıklar ve gelenekler; sanayi devriminin de etkisi ile kurulan fabrikaların ve yeni oluşmaya başlayan kent yaşamının karşısında ister istemez değişime uğrayarak eriyip gitmiştir.

Sanayi devriminin meydana getirdiği gelişmeler ve yaşanan toplumsal değişim neticesinde özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında, teknolojideki ilerlemeler sonucu, yeni aşamaya gelindiğini görüyoruz. Jet motoru, roketler ve uzaya gidiş, tıp alanında meydana gelen gelişmeler, televizyon ve dünya

çapında yaygın telefon servisi, hızlı trenler ve yakıtı koklayarak giden konforlu taşıtlar ve sonunda mikro işlemciler, yoğun yarı iletken bellekler, yazılım ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte bir bilgi devrimine şahit olmaktayız. Bilgi devrimiyle birlikte ortaya çıkan toplumsal gelişim aşaması, bilgi toplumu olarak adlandırılmaktadır. ABD’inde başlayarak, gelişmiş ülkelerin bilgi toplumu aşamasına yaşamaya başladıklarını görüyoruz. Bilgi toplumuyla birlikte ortaya çıkan değişiklikler, eğitim alanında çok önemli gelişmelere yol açmıştır. Bu yeniliklerin başında, PC’lerin eğitim alanında yoğun olarak kullanılmaya başlanması gelmektedir

Bilgi toplumu, bilgi teknolojilerini araştıran ve geliştiren, üreten ve kullanan topluma verilen isimdir Bilgi teknolojileri, bilginin toplanmasını, işlenmesini, saklanmasını, herhangi bir yere iletilmesini ve herhangi bir yerden bu bilgiye erişilmesini, elektronik vb. tekniklerle otomatik olarak sağlayan teknolojiler bütünü olarak tanımlanabilir. Bilgi toplumunun temel özelliklerinden biri, sanayi toplumunda önemli olan maddi ürünlerin yerine, bilgi teknolojileri sayesinde bilginin önem kazanmasıdır. Böylece bilgi toplumunun sürükleyici gücü, bilgi teknolojilerinin ürünü bilgi olacaktır

Görüldüğü üzere Toplumsal değişme ve eğitim ilişkisini değerlendirdiğimizde; toplum, değişen şartlara ve zamana göre çeşitli evrelerden geçmiş, öncelikle tarıma dayalı bir toplum varken, değişme ile sanayi toplumuna geçiş yaşanmış, sanayi toplumunda, buhar gücünün bulunması, fabrikalarda kullanılmaya başlaması ile, insan emeğinden çok artık makineleşme başlamış yaşanan teknolojik gelişmeler ve bu gelişmenin ortaya çıkardığı değişim neticesinde günümüzde de içerisinde yaşadığımız Bilgi toplumuna geçiş yaşanmış artık makineler, bilgisayar teknolojileri sayesinde çok büyük kolaylıklar yaşanmaya başlanmıştır. Tüm bu süreçlerin meydana gelmesindeki en önemli etken olarak eğitimi görmekteyiz.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde, toplum tanımları ve toplumsal değişme süreci kavramları incelenecektir. Bunun yanında toplumsal değişme sürecinde meydana gelen değişiklikler ve kuramlar değerlendirilecektir. İkinci bölümde, Toplumsal değişme ve eğitim, konusu incelenecek eğitimin toplumsal değişmedeki rolü ve önemi değerlendirilecektir. Bu çalışmada yer alan konular, Toplumsal değişme esasları ile eğitimin bu değişime olan etkileri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. TOPLUM TANIMLARI VE TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİ KAVRAMLARI

1.1. Toplum ve Toplumsal Değişme Kavramı İle İlgili Terimler

Toplum sosyal ihtiyaçları karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıda insanın oluşturduğu birlikteliktir. Diğer bir deyişle; Belli anlam, değer ve kurallara sahip olan belli bir çevrede bu anlam, değer ve kuralları birbirleriyle yaptıkları etkileşimde kullanan kişilerden meydana gelmektedir. “Sosyal yığın ve sosyal grupta olduğu gibi toplumun da indirgenemez fizik birimi sosyal kişidir. Toplumunu kendini oluşturan kişiler açısından şöyle tanımlayabiliriz. Toplum; sosyal gereksinmelerini karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birlikteliktir. Bu tanımlama toplumu gruptan ayırır. Grup toplumun sadece bir parçasıdır ve bir toplumun ortak kültürü bir tek kişi veya grubun kültüründen daha oylumludur. Bu uslamamayı biraz daha ilerleterek şunları söyleyebiliriz. Grup kişilerden, toplum ise gruplardan oluşmuştur. Herhangi bir toplum incelenirken kişilerden çok gruplar üzerinde odaklanılır. Her kişi bir biçimde toplumdaki temel gruplardan birine katılır. Bu nedenle tüm temel gruplar birbirleriyle karşılıklı bağımlılık içindedirler. Bazı gruplarda diğerlerinden daha çok birey bulunur. Bir temel grubun üyeleri diğer bir temel grubun üyelerinden oldukça farklıdır. İnsanlar bu temel grupları oluşturan tüm birincil ve ikincil birliklere sosyal rollerini oynayarak katılırlar. Böylelikle de toplum, ortak bir kültürü paylaşan ve bir birin olarak görülen, karşılıklı bağlantılı temel grupların bir ağı olarak tanımlanabilir.”¹

Her şeyden önce toplumun ne olmadığına bakmak gerekir. Toplum kendisini meydana getiren bireylerin aritmetik toplamı değildir. Tek bir bireyin özellikleri, nitelikleri başkadır, bir arada yaşayan bireylerin nitelikleri, özellikleri başkadır. Kişi, toplumun bir üyesi olduğu zaman nitelik değiştirir. O, artık toplumdan soyutlanmış, tek başına bir kişinin niteliklerine sahip değildir. Toplumun bir parçası olarak ondan etkilenmiştir. Bir adada tek başına yaşana Robenson ile, bir toplum içinde yaşayan Robenson aynı varlıklar değildir. Toplum nedir? Bu soru aslında toplumsal bilimlerin temel sorularından biridir. Çünkü toplum nedir sorusuna verilecek cevap aslında, toplum hakkında ya varsayımlara ya da, gerekli bilgiye sahip olmamızı gerektirir. Bir başka deyişle, bir arada

¹ Fichter, J., Sosyoloji Nedir, (Çev.N.Çelebi), Ankara, 2006, s.86

yaşayan insanların meydana getirdiği varlığı yani toplumu nasıl tanımladığımız, bu insanların hangi niteliklerine önem verdiğimizle, ya da onları nasıl gördüğümüzle ilgili bir noktadır.²

1.2. Sistem Olarak Toplum Tanımı

Yaşamımızdaki toplumsal bağlamın yalnızca olay ya da eylemlerin rastgele bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış olduklarına değil, bunların belirli yollardan yapılaşmış ya da kalıplaşmış oldukları olgusuna göndermede bulunur. Bizim davranış biçimlerimizde ve birbirimizle girdiğimiz ilişkilerde düzenlilik vardır. Ne ki toplumsal yapı, bir bina gibi insan eylemlerinden bağımsız olarak varolan fiziksel bir yapıya benzemez. İnsan toplumları her zaman yapılaşma süreci içerisinde. Toplumlar her an onu oluşturan yapı taşları sizin ve benim gibi insanlar tarafından yeniden kururlar.

Toplumun belirli bir tarih kesiminde gerçekleşmiş ve ona genel nitelik veren temel yapılar ile bu temel yapı üzerinde yükselen bir sıra toplumsal yapılarıdır.³ Parsons, toplum kavramını “uzun vadeli var olmanın temel fonksiyonel gereklerini kendi kaynaklarında alan bir toplumsal sistem” olarak tanımlar. Toplumsal sistemi de aktörler arası bir etkileşim olarak belirlediğine göre, toplum, en küçük birimleri aktörler olan ve uzun vadeli var olmanın süreliğin temel fonksiyonel gereklerini bu aktörlerin yani toplumsal rol sahibi kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinde bulan bir kişiler arası etkileşim olmaktadır. Sorokin; sosyo-kültürel olayın üç ögesini belirler: “ Anlamlar, değerler, kurallar; Bunları nesnelleştiren (objektifleştiren) bio-fiziksel araçlar, ortam; Bunları yaratan, işleten ve anlamlı etkileşimlerde kullanılan kişiler ve gruplardır. Toplum sosyo-kültürel bir olay olarak tanımladığımız zaman Sorokin’in belirlediği öğeler göre toplum; belli anlam, değer ve kurallara sahip olan belli bir çevrede bu anlam, değer ve kuralları birbirleriyle yaptıkları etkileşimlerde kullanan bilinçli kişi ve gruplardan meydana gelir. Böylece, Sorokin’e göre toplum; manevi kültür (anlamlar, değerler, kurallar), maddi kültür (bio-fiziksel araçlar) ve toplumsal ilişkiler, anlamlı etkileşim bütünü olarak ortaya konmaktadır.⁴ Sosyo kültürel bir olay olarak toplum tanımını değerlendirdiğimizde toplumun belirli bir tarih kesiminde gerçekleşmiş ve ona genel nitelik veren temel yapılar ile bu temel yapı üzerinde yükselen bir sıra toplumsal yapılarıdır.⁵

² Kongar, E., Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İstanbul, 2007, s.41

³ Giddens, A., Sosyoloji, (Çev.:C.Güzel) İstanbul, 2008, s.42

⁴ Kongar,E., a.g.k., s.42

⁵ Ercan, F., Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme, İstanbul, 1993, s. 27

Toplum sosyal gereksinmelerini karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birlikteliktir. Bu tanımlama toplumu gruptan ayırır: Grup toplumun sadece bir parçasıdır ve bir toplumun ortak kültürü bir tek kişi veya grubun kültüründen daha oylumludur. Bu uslamlamayı biraz daha ilerleterek şunları söyleyebiliriz: Grup kişilerden, toplum ise gruplardan oluşmuştur. Herhangi bir toplum incelenirken kişilerden çok gruplar üzerinde odaklanılır. Her kişi bir biçimde toplumdaki temel gruplardan birine katılır. Bu nedenle tüm temel gruplar birbirleriyle karşılıklı bağımlılık içindedirler.⁶

Barellson ve Steiner, toplumsal ve beşeri bilimler alanında yaptıkları envanter çalışmalarının sonuçların özetlerken, toplumu kendi kendini devam ettiren, belli bir fiziksel yeri olan, varlığını uzun zaman sürdüren ve bir hayat şeklini paylaşan insanlar topluluğu olarak tanımlarlar. Buradaki varlığını uzun zaman sürdürme kavramı genellikle kişinin ömründen daha uzun bir zaman anlamında kullanılmaktadır. Kendi kendini devam ettirme kavramı ise genellikle cinsel ilişki sonunda çoğalmaya dayanır. Bu tanıma göre toplumun, bazı özel koşulları yerine getiren bir insan topluluğu olması öngörülmektedir. Bu insan topluluğu, sosyolojik anlamda toplum niteliği kazanabilmek için; kendi kendini cinsel ilişki ile devam ettirmeli; Belli bir fiziksel yeri olmalı; Varlığını insan ömründen daha uzun süre devam ettirmeli; İnsanlar belli bir hayat şeklini paylaşmalıdır.⁷

Bu tanımın öteki bazı tanımlarda görülen ortak davranış kavramı yerine belli bir hayat şeklinin paylaşılması kavramını kullanmış olması pek büyü bir fark yaratmaz. Çünkü gerek ortak davranış, gerekse bir hayat şeklinin paylaşılması temelden birbirlerinden çok ayrı şeyler değildirler. Toplum, onu oluşturan parçalar ve onların arasındaki ilişkilerin basit ve somut tanımlamalarıyla başlar. Parçalar insan grupları veya sınıflarıdır, kadınlar ve erkekler, etnik gruplar veya sosyo-ekonomik tabaka gibi, onlar insanların değişik grup ve tabakalarındaki konumlarıdır. Parçaların kendi içinde olduğu kadar, parçalar arası bağlantılar da insanların değişik gruplar ve tabakalar içindeki toplumsal ilişkileridir. Kendi içinde olduğu kadar birbirleri arasında olan bu bağlantılar, insanların toplumsal etkileşimlerinde ve iletişimlerinde anlam bulan ilişkilerdir.⁸

⁶ Fichter, J, a.g.k., s.86

⁷ Korkmaz, A., Değişme ve Farklılaşma, İstanbul, 2006, s.18

⁸ Korkmaz, A., a.g.k., s.18

1.3. Sınıflar arası Bir Etkileşim Süreci Olarak Toplum

Marx'a göre toplum, uzlaşmaz sınıfların çatışmaları sonunda belirlenen bir etkileşim süreci niteliği taşır. Bu nedenle insanlığın tarihi aslında sınıf çatışmalarının tarihidir. Toplumu oluşturan olay, farklı sınıflar arasında çatışmalar biçiminde ortaya çıkan etkileşimlerdir. Bu temel anlayışa göre bir toplum tanımı yapan Osipov, Toplum, hukukun, adetlerin, geleneklerin gücü ile desteklenen tarihsel gelişme içinde biçimlenmiş bulunan, belirli bir üretim biçimini temel alan ve insanın ileri gelişmesinde bir aşama olarak ortaya çıkan görel olarak kararlı bir toplumsal bağlantılar ve büyük insan grupları arasındaki ilişkiler sistemidir. Bu tanımın öğelerine bakıldığında toplumun insan gelişmesinin ileri aşamasında ortaya çıkan bir biçim olduğunun öne sürüldüğünü görüyoruz. Hiç kuşkusuz, tarih öncesi de dikkate alındığında bu, doğru bir görüştür. İkinci olarak toplumun temelinin belli bir üretim biçimi olduğu belirtilmektedir. İşte sınıflar arası ilişki ve çelişkiler, bu üretim biçimine göre belirlenir. Osipov'un büyük insan grupları arasındaki ilişkiler ve toplumsal bağlantılar değildir. öğeler bu ilişkileri yansıtmaktadır. Bu tanım, aslında hukuk-adetler-gelenek ve benzerlerinin gücü ile desteklenen, toplum tanımına altyapı ve üst yapı kavramlarını da getirmiş gözükmektedir.⁹

Toplumun tanımı için çeşitli yaklaşımları inceledikten sonra; toplum tanımı için genel olarak; İnsan ömründen uzun yaşamak gerektiği tezine, değişik bakış açılarıyla bir kararlılık sergilemek gerektiğine, toplum olabilmek için ortak değerlerin ve davranışların toplum bireyleri arasında uygulanmasını sağlamak ve en önemli olarak toplumun kendi kendini devam ettirmek istemesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Tüm tanımları incelediğimizde bir insan topluluğunun toplum olabilmesi için; toplum içerisinde bireylerin ortak değerlerinin olması gerektiği ve ortak davranışlar sergilemesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

⁹ Kongar, a.g.k., s.44

1.4. Toplumsal Yapının Temel Nitelikleri

1.4.1. Toplumsal Etkileşim

Sözel olmayan işaretleri hem kendi davranışlarımızda, hem de başkalarının davranışlarına anlam katmak için sürekli olarak kullansak da, etkileşimlerimizin çoğu, konuşma, başkalarıyla yapılan rahat sözel değiş-tokuş yoluyla gerçekleşir. Dilin toplum yaşamında temel olduğu, sosyologlar tarafından hep kabul edilmiştir. Bununla birlikte özel olarak insanların olağan günlük yaşam bağlamları içinde dilin önemi çok büyük olmaktadır. Toplumun belirli bir tarih kesiminde gerçekleşmiş ve ona genel nitelik veren temel yapılar ile bu temel yapı üzerinde yükselen bir sıra toplumsal yapılardır.¹⁰

Toplum insanları belli bir yerde ve zamanda bir araya getirir, böylece insanlar birbirleriyle insani ilişkilere girişebilirler, bu mekânsal durum, toplumun işlevlerini yerine getirmesinde bir temel sağlar. Toplum kişiler arasında, sistematik ve yeterli iletişim araçları sağlar. Böylece dil ve diğer ortak semboller yoluyla bireyler birbirine anlayabilirler. Toplum, üyelerinin paylaşım oynadığı ortak davranış örüntülerini koruyup geliştirir. Böylece de bireyler için zaman ve enerji tasarrufu sağlar. Toplum, statü ve sınıf tabakalaşması sistemi yoluyla her bireyin sosyal yapıda oldukça istikrarlı ve başkalarınınca tanınabilen bir pozisyona sahip olmasını sağlar.¹¹

Toplum çeşitli öğelerden meydana gelmiştir. Toplumsal yapının temelinde insan ilişkileri vardır. Bu ilişkiler altyapı ile üstyapı olarak ayrılırlar. İlişkilerin kalıpları, toplumsal olguları ya da kurumları belirlerler. Bu kurumlar, din, ahlak, kültür, ekonomi, siyaset, eğitim gibi çeşitli alanlardaki insan etkinliklerini düzenlerler. İnsan etkinlikleri genellikle gruplar ve örgütler aracılığı ile yapılır. İşte bir toplumu meydana getiren bütün bu birim ve öğeler birbirleriyle devamlı bir etkileşim halindedirler. Her bir öğe, ötekilerini etkiler ve onlar tarafından etkilenir. Bu etkileme, zorunlu olarak bir ahengi ya da çatışmayı belirlemez. Bazı durumlarda bazı öğeler arasındaki etkileşim daha ahenkli olabilir. Örneğin din ve ahlak arasında, ya da çoğunluk partisi ile bu partinin hükümeti arasında olduğu gibi, Başka bazı durumlarda ise öğeler arası etkileşim çatışma niteliği taşıyabilir. Etkileşim daima iki yönlüdür. Herhangi bir öğe, başlangıçta bir başka öğeyi ya da

¹⁰ Giddens., A., a.g.k., s.172

¹¹ Fichter, J., a.g.k., s.88

öğeleri etkileyebilir. Fakat daha sonra, önceden etkileşim olduğu öteki öge ya da öğeler tarafından kendisi de etkilenmeye başlar. Değişmenin dinamiği ya da mekanizması, işte bu etkileşim sürecinde yatar. Hangi öğelerin ne zaman ve ne şekilde hangi öğeleri ne ölçüde etkilediğinin ve etkilenen öğelerin, dönerek öteki öğeler üzerinde nasıl bir etki yaptığının saptanması, toplumsal değişimin toplum düzeyindeki oluşum şemasını ortaya koyar. Pek doğal olarak bu şema farklı niteliklere sahip toplumlarda farklı özellikler taşır. Değişimin toplum düzeyindeki ortaya boy mekanizması, din, ekonomi, hukuk, siyaset gibi toplumsal kurumlar arasındaki etkileşim yönünden, toplumdan topluma farklılık göstereceği gibi, birey, grup, toplum gibi toplumsal birimler arasındaki etkileşim bakımından da ayrı niteliklere sahiptir. Fakat hiç kuşkusuz toplumsal yapı ve bu yapının değişmesi yönünden ileri sürülen etkileşim ilkesi bu kurumlar ve birimler yönünden de geçerlidir. Etkileşim sürecinin yol açtığı bir başka olay toplumsal yapının bütünlüğüdür. Etkilemişin varlığı bütün toplumların, bütün değişme aşamalarında toplumsal bütünlüklerini korumalarına yol açar.¹²

1.4.2. Toplumsal Bütünlük

Toplum, topluma üye sağlamak için düzenli ve etkili bir takım yollara sahiptir. Toplum evlilik, aile ve akrabalık grupları yoluyla topluma sistemli olarak onaylanmış yeni insanların girmesini sağlar. Resmi, örgütlenmiş ve örüntülenmiş eğitim sistemi yoluyla üyelerin sosyalle ve indoktrine edilmesini, gelişmesini sağlar. Toplum çeşitli ekonomik grupları aracılığıyla bireylerin yaşamlarını sürdürmeleri için gereksindikleri maddi ve fiziki mal ve hizmetleri üretir ve dağıtır.¹³

Toplumsal davranış bir ölçüye kadar roller, normlar ve paylaşılan beklentiler gibi güçler tarafından yönlendirilir ise de, bireyler gerçekte, geldikleri kökenlere, çıkarlara ve güdülere göre farklı farklı algılar, bireyler yaratıcı eylemde bulunma yeteneğine sahip olduğundan, aldıkları kararlar ve giriştikleri eylemlerle toplumsal bütünlüğü sağlarlar.¹⁴

¹² Kongar, E., a.g.k., s.282

¹³ Fichter, J., a.g.k., s.89

¹⁴ Giddens, A., a.g.k., s.168

Toplumsal yapı bir bütündür. Bu bütünlük değişme sırasında da devam eder. Bütünlük en kısa tanımla, toplumun çeşitli kurum ve öğeleri arasındaki ilişkinin devamıdır. Bu ilişki ahenkli, ya da çatışmalı bir şekilde devam ettiği sürece, toplumsal bütünlük var demektir. Çünkü ilişki ister istemez uzlaşma ya da çatışma şeklinde bir bağ kurulmasına yol açacaktır. Uzlaşma halinde zaten bütünlük vardır. Çatışma durumunda ise iki ihtimal ortaya çıkar. Çatışma ilişkisi ya geçici bir dengeye yol açacaktır, ya da çatışma sonunda bazı toplumsal öğeleri yok olacaktır. Her iki durumda da toplumsal bütünlüğün korunduğu açıktır. Bütünlük kavramı, aslında, toplum tipolojilerine bağlı olarak geliştirilmiş bir kavramdır. Geleneksel toplum, modern toplum gibi geliştirilmiş toplum tipolojileri, Weber'in kullandığı terminoloji ile ideal tiplerdir. Bu tipler, belli nitelik ve öğelerin bir araya gelerek meydana getirdiği bütünleşmiş varlıklar olarak düşünürler. Böyle düşünülen bir tip değişmeye başladığı zaman toplumsal bütünlük zedelenmiş, toplumsal çözülme başlamış diye fikir yürütülür. Toplumsal çözülme, toplumdaki kuramsal mekanizmaların fonksiyonlarını yerine getirmesini sağlayan bağ ve denetimlerin çözülmesi anlamına gelir. Bu anlayış, örneğin geleneksel bir toplumun birbirini destekleyen bütün kurum ve öğelerinden birinin değişmeye başlaması ve ötekilere oranla geleneksel niteliği kaybetmesi anlamına gelir. Pek doğal olarak böyle bir değişme, toplumun öteki kurum ve öğelerini de etkileyecektir. Fakat bu etkileme, aynı anda ve aynı miktarda olamaz. Bunun sonunda da geleneksel bir toplumun bütünlüğü bozulmuş denir. Bu duruma bir örnek modern toplumun bürokratik örgütlenmesinin, geleneksel bir toplumda uygulanması şeklinde verilebilir. Böyle bir uygulama sonunda, geleneksel toplumun öteki kesimlerinin etkisi ile bürokratik örgütlenme, modern toplumdaki niteliklerini koruyamaz. Modern toplumdaki bürokratik örgütlenmenin etkisi ile toplumda çeşitli değişmeler meydana gelir.¹⁵

Toplumsal bütünleşmede, toplumu oluşturan bireylerin karşılıklı münasebetleri ile ilgilenir, Bir sistemin üyeleri bir dereceye kadar birbirine ve bir bütün olarak sisteme sadık olmalıdır. Bu dayanışma ve ahlak meselesidir. Ahlak hem bütünleşme, hem de örneğin muhafazasını sağlamak için toplum için önem taşır.¹⁶

¹⁵ Kongar E., a.g.k., s.284

¹⁶ Korkmaz, A., a.g.k., s.25

Bütünleşme bir sosyal sistemin bireylerinin birbirleriyle olan ilişkilerini ilgilendiren bir kavramdır. Bir grubun bütünleşmesi, onu oluşturan bireylerin koordine olma derecesinden ibarettir. Bir sosyal sistemde bireylerin, yani alt grupların ve rol işgal edenlerin faaliyetleri ve davranışları itibariyle koordine edilmeleri zorunludur. Bu koordinasyonu, bütün kurumlaşmış örnekler, yeni düzenleyici roller, sosyal kontrol mekanizmaları sağlar.¹⁷

Toplumsal değişimin bütünlüğünü genel olarak incelediğimizde, toplumun bütün kurumları birbirileri ile bir etkileşimde bulunmaktadır. Tek bir kurumun ötekilerden bağımsız ve ayrı olduğunu düşünmek imkânsızdır. Toplumun herhangi bir kurumunda başlayan değişim, mutlaka başka toplum kurumlarında meydana gelen bir değişimin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat toplumsal kurumlardaki değişimler birbirleriyle ister çatışma içerisinde, isterse uyum içerisinde olsun birbirleri ile bağıntılıdır. Bu toplumsal değişimde kurumların birbirleri ile olan bağıntısı bize toplumsal bütünlük meydana gelmektedir.

1.4.3. Toplumsal Sınıflar

Toplumsal bilimlerde sınıf kavramı evrenseldir. Bu kavram yanlış olarak bazen sadece marxist modelin yarattığı ve kullandığı bir kavram olarak düşünülür. Oysa Marx 'ın bizzat kendisinin de söylediği gibi, sınıf kavramı ve hatta sınıf çatışması kavramı, Marx'ın başka düşünürler tarafından da kullanılan kavramlardır. Örneğin Weber de en az Marx kadar sınıf ve sınıf çatışması üzerinde odaklaşan düşünürlerden biridir. Toplumda sınıfların kaynağı gene teknolojidir. Gelişen teknoloji sonunda ortaya çıkan araç ve gereçlerin bazı insanların elinde toplanması, bu insanlara, ellerinde araç ve gereç olmayan insanlara karşı bir üstünlük sağlar. Buna bir de, önce toprak üzerinde başlayan mülkiyet farkları eklenince, toplumdaki sınıfların ekonomik temeli ortaya çıkmış olur. Toplumdaki sınıfların bir başka kaynağı ekonomik temele ilaveten ve bu temelle ilişkili olarak, siyasaldır. İnsan toplumlarının en önemli niteliklerinden biri de bu toplumların hemen hemen her zaman bir yönetim sitemine sahip olmalarıdır Böylece nerede bir insan toplumu varsa orada yöneten ve yönetilen ayrımı da vardır demek çok yanlış olmaz. İşte bir toplumdaki sınıfların bir kaynağı da ister demokratik, ister antidemokratik olsun her toplumda bir yönetici sınıfın varlığı ve buna karşılık yönetilenlerin bulunuşudur. Sınıflar arasındaki çatışma, aslında bütün düşünürlerin

¹⁷ Soyer, S., Endüstri Sosyolojisine Giriş, İzmir, 1996, s.53

belirttikleri gibi, siyasal ve ekonomik çıkar çatışmasıdır. Bu çıkar çatışmaları ile toplumsal bütünlük arasındaki ilişki ise çeşitli şekillerde belirlenebilir. Önce Dahrendorf'un belirlediği bir nokta hatırlanmalıdır. Toplumdaki yönetici sınıf kendi çıkarların genel toplumsal değerler, yapı ideoloji olarak belirler ve bütün toplumu bunun etrafında örgütlenmeye çalışır. Bu durumda çıkar çatışmaları yönünden, bir sınıf topluma hakimse toplumsal bütünlük bu sınıfın çıkarlarının yansıttığı değerler etrafında sağlanır Yok eğer herhangi bir sınıf topluma hakim değilse, o zaman çeşitli çatışan çıkarlar arasında bir uzlaşma sağlanır ve genel toplumsal bütünlük korunmuş olur. Bu noktada toplumsal düzeydeki değişimin mekanizmasına da gelmiş bulunuyoruz; bir toplumdaki değişim o toplumdaki mevcut çıkar dengesinin ya da egemenliğinin değişmesi demektir. Bu değişimi ise gene toplumsal yapının, yani insan ilişkilerinin sınıflar arası etkileşim yoluyla değişmesi anlamına gelir.¹⁸ Toplumlar çeşitli açılardan sınıflandırılabilir. Bu sınıflamaların her birinde muhtemelen, sınıflamada kullanılan bakış açısından dolayı geçerli olacaktır. Sözü edilen bakış açılarından bazıları, derin bir analitik anlayış gerektirmez, örneğin, toplumlar büyüklüğe göre, en küçükten en büyüğe doğru sınıflandırılabilir, ama sonuçta toplum hakkında hiçbir şey öğrenilmez, toplumları büyüme veya küçülme oranlarına göre sınıflamak daha anlamlıdır.¹⁹

Bireyleri sadece ekonomi ve istihdam bağlamında birer sınıf üyesi olarak değerlendirmem gerektiğini, bu değerlendirmenin yanı sıra tüketim öğeleri ve yaşam tarzı gibi kültürel faktörlerinde göz önüne alınarak yapılması gerektirdiğini belirtmişlerdir.²⁰

Bireylerin yaşam biçimi, eğitim, ortak bilinç gibi bazı kriterlere göre dahil oldukları sosyal kategorilerdir. Her toplumda, belirli toplumsal roller ve bu farklı rollerle bağlantılı farklı gelir, saygınlık ve yetki gibi ödüller bulunmaktadır. Bazı roller yönetilmeyi, bazıları da yönetmeyi gerektirmektedir. Bir başka deyişle, farklı işlevler, farklı ücret baremi uygulanmasını gerektirdiği gibi, bazı işler ve roller daha fazla saygınlık içermektedir.²¹

¹⁸ Kongar, E., a.g.k., s.286

¹⁹ Fichter, J., a.g.k., s.91

²⁰ Giddens, A., a.g.k., s.366

²¹ Soyer, S., a.g.k., s.36

1.5. Değişim ve Toplumsal Değişmenin Anlamı

1.5.1. Toplumsal Değişmenin Dinamiği ve Yönü

Değişim, basitçe önceki durum veya var oluş biçimindeki çeşitlenme veya başkalaşmalar olarak tarif edilebilir. Değişimden söz edildiğinde mutlaka zamandan da söz ediliyor demektir. Değişimi zamanın dışında veya zamanı değişimin dışında düşünmek olası değildir. Çünkü değişim, zaman içinde meydana gelir.. Bu anlamda zamanla, her şeyden önce değişebilen varlıklarda karşılaşılır. Değişim hayatın bir kanunu, kâinatın bir geleneğidir. İnsanda zaman içinde her şeyin değiştiği hissi bulunmaktadır. Her an, zaman içinde yeni bir an, her gün yeni bir gündür. Yunan filozofu Herakleitos da bir kişinin aynı nehre iki kez giremeyeceğini ifade ederek her şeyin her zaman değişime uğradığını iler sürmüştür. İnsan düşüncesinin kategorileri, hiçbir zaman kesin bir form içinde sabitlenemezler; sürekli olarak yapılıp, bozulur ve tekrar yapılırlar, zamana ve mekana göre değişirler. Değişim ya hızlı olur ya da yavaş, değişimin görece hızlılığı ve yavaşlığı, insanın değişimi fark etmesinde önemli bir unsurdur. Değişim, zamanda zamanla gerçekleşir. Zamanla değişim, değişimi sürecine atıfta bulunur. Zamanla değişim, değişimin zamansallığı bağlamında değişimin görece belli bir zamanla ilintili ve bağıntılı olarak meydana gelmesini dillendirir.²²

Toplumsal değişme topluluğun varlığını sürdürebilmesi için hayati önem taşımakta olup, fizik çevresinde, teknik ve siyasal örgütlenmesinde, kültüründe ve çeşitli kurumlarında ortaya çıkan değişikliklerle başlayıp, topluluğun yapısını ve yaşantısını her yönden etkiler.²³

Toplumsal değişme toplumun yapısındaki değişmedir. Toplumun yapısı toplumsal kurumların belirlediği toplumsal ilişkilerden meydana geldiğine göre, değişme, ilişkilerin değişmesidir. Bütün bunların ardında da toplumsal bireylerin, yani aktörlerin davranış değişimleri yatar. Pek çok düşünür özellikle büyük boy modelleri kullananlar toplumsal değişmeyi sosyo-kültürel değişme olarak alırlar. Bu değişme tüm insanlığı kapsayan değişmedir. Pek doğal olarak, tüm insanlığın her birimin aynı anda ve aynı hızda değiştiği düşünülemez. Fakat bu modeller,

²² Okumuş, E., Toplumsal Değişme ve Din, İstanbul, 2003

²³ Korkmaz, A., a.g.k., s.29

genellikle birim olarak toplumların aralarında zaman ve nicelik farkı da olsa bütün insanlığın, kendi kurdukları modellere göre değiştiğini öne sürerler. Bu tip büyük boy değişme modelleri şu alanları kapsar; Alt yapı ve üst yapı olarak, bütün insan ilişkileri, yani toplumsal yapı; Anlamlar değer, kurallar ve gelenekler, yani kültürel yapı; Bunlara bağlı olarak siyasal yapıdır. Üstelik bu yaklaşımlar, bütün insanlığın aynı modele göre değiştiğini savunduklarından, sosyo-kültürel değişme her anlamda evrensel olarak karşımıza çıkar. İlişkilerin değişmesi olarak belirtilen toplumsal değişme anlayışı ile toplumsal-kültürel –siyasal değişme olarak ortaya konan değişme anlayışı arasında aslında bir fark yoktur. Çünkü kültürel ve siyasal yapıyı belirleyen öge insanların ilişkileridir ki buna toplumsal yapı denir. Bir başka deyişle toplumsal yapı, kültürel ve siyasal yapının belirleyicisi olmaktadır. Böylece; toplumsal yapı, kültürel ve siyasal yapıların belirleyicisi olduğuna ya da aralarında sıkı bir etkileşim bulunduğuna göre “Toplumsal Değişme” terimine, toplumsal, kültürel ve siyasal alanları kapsayan değişmeyi belirten bir terim olarak bakmak gerekmektedir.²⁴

İnsan eli ve kullanılan aletler, insan ile doğa arasında, insanın doğa üzerindeki değişiklik meydana getirerek amaçlarına yarar duruma sokmak, ona egemen olma yönündeki mücadelesidir.²⁵ Toplumsal değişmeyi bir farklılaşma ya da dönüşüm olarak niteleyebiliriz. Dolayısıyla toplumsal değişme, toplumsal kurumların ve bunlara ilişkin insan ilişkilerinin değişmelerini ifade eder.²⁶

Bazı yeni kişisel eğilim, özellik ve davranışların ortaya çıkmasında toplumsal ufkun genişlemesine uyum sağlamak için artan yeteneklerde, bazı esnek-egolar da, ilgi alanlarının genişlemesinde, diğer insanlar ve durumlarla olan potansiyel empatinin büyümesinde, kişisel gelişim ve hareket yeteneği kazanmada ve insan varlığının şu andaki geçici boyutta taşıdığı anlama yapılan vurgunun artmasında kendini açıkça göstermektedir.²⁷

²⁴ Kongar, E., a.g.k., s.56

²⁵ Ercan, F., a.g.k., s.28

²⁶ Tezcan ,M., Toplumsal Değişme ve Eğitim, Ankara, 1998, s.1

²⁷ Eisenstadt, S.N., Başkaldırı ve Değişim, (Çev.:U.Coşkun), İstanbul, 2007 s.17

Toplumsal değişme salt tanım olarak ele alındığında, toplumsal yapı tanımından hareketle tanımlanabilir. Bu açıdan toplumsal değişme toplum yapısını meydana getiren toplumsal kurumlar ve toplumsal ilişkilerdeki değişmeden başka bir şey değildir. Konu alt sistemlere ve bireye kadar indirildiğinde, alt sistem değişmeleri ve nihayet grup ve birey davranışlarının değişmesinden söz edilebilir.²⁸

Değişimin önemliliğini vurgulayabilmek, yani önemli değişim tespitinde bulunabilmek için bir zaman dilimi süresince, bir objenin veya durumun temelini oluşturan yapıda, ne derecede başkalaşma olduğunu göstermek zorunludur. İnsan toplumları bazında, bir sistemin ne şekilde ve ne ölçüde bir değişim sürecinde olduğuna karar verebilmek için, belli bir zaman dilimi boyunca temel sosyal kurumlarda ne dereceye kadar bir değişim olduğunu göstermek gerekmektedir.

Toplumsal değişme dediğimiz zaman genellikle, toplumun temel düzenindeki kaymalar, toplumun yapısını temelden etkileyen büyük değişimler ve etkiler olarak genel ifade ile tanımlamak mümkündür. Toplumsal değişme dediğimiz zaman; toplumun genel yapısında, kültüründe, insan ilişkilerinde, yaşayış biçiminde geleneklerinde, toplumsal, kültürel ve siyasal alanlarda temel ve geniş değişiklikler olarak tanımlanabilir. Toplumsal değişme toplum yapısını meydana getiren toplumsal kurumlar ve toplumsal ilişkilerdeki köklü değişiklikler olarak ifade edilebilir. İnsanlığın ilk değişim atılımı, doğa karşısında daha güçlü olma ve yaşamını sürdürebilme çabası ile başlamıştır.

Toplumun, toplumsal değişimin, toplum-toplumsal değişim ilişkisinin tabiatı gereği değişmeyen bir toplum düşünmek olası değildir. Denilebilir ki toplumsal değişim bir bakıma kaçınılmaz ve evrensel bir fenomendir. Toplumlar, hiçbir zaman statik olmamışlardır. Değişim, toplumsal hayatın bir geleneğidir. Toplumun statik olarak düşünülmesi, varsayımsal olup sosyolojik incelemenin gereği olarak ortaya çıkan veya metodolojik zorunluluklardan doğan itibari bir zihinsel vaziyet alıştan kaynaklanmaktadır. Hiçbir toplum hareketsiz değildir. Her toplumun kendine özgü bir dinamizmi vardır. Her toplum az veya çok değişimi yaşar, tecrübe eder. Bir toplumun durağanlığı, başka bir toplumun değişim durumuna göredir, yoksa o toplum durağan değildir. Bir toplumda değişim düşük yoğunluklu, başka bir toplumda yüksek yoğunluklu, bir toplumda yavaş, başka bir

²⁸ Arslan, R., Toprakta Mülkiye Rejimleri ve Toplumsal Değişme, İstanbul, 2007, s.56

toplumda hızlı tempoda olabilir. Bu çerçevede değişimin, zamana ve topluma göre farklılık arz ettiği söylenebilir. Her durumda değişim, her insan topluluğunun değişmez karakteristliğidir. Her toplu, aynı zamanda bir oluşturu, zamansaldır, tarihtir ve sürekli bir değişim süreciyle karşı karşıyadır.²⁹

Toplumsal değişimin dinamiği ve yönü kavramının altında toplumu, insan toplumlarının tümünü biçimlendiren iki temel ilişki, ya da daha doğru bir deyişle iki temel çelişki yatmaktadır. Birinci temel çelişki insan-doğa çelişkisidir. Bunun sonucunda ortaya insan-insan çelişkisi çıkar. Tarih içinde geriye doğru düşündüğümüzde, durum bütün çıplaklığı ile belirecektir. Vahşi doğada tek başlarına ya da sürüler halinde yaşayan ilk insanlar yiyecek bulma, barınma, kısaca yaşamlarını sürdürme mücadelesi vermektedirler. İnsan-doğa çelişkisi çok kısaca, insanın adeta kendisini yok etmeye çalışan doğaya karşı verdiği yaşam mücadelesi ile belirlenir. İnsan yarının düşünmeye başlar. Daldan toplanan yiyecek biriktirilir. İşte hemen bu noktada insan-insan çelişkisi başlar, depo edilmiş malı olanlar ve olmayanlar şeklindedir. Daha sonra üretim başlar. İlkel bir teknoloji ile, taş, sopa ve sarmaşık bir balta haline getirilir. Balta ise besin sağlanmasında ve yırtıcı hayvanlara karşı korunmada işe yarar İlkel de olsa, insan aleti yapar. Alet yapıldığı anda insan-insan çelişkisi büyür. Artık alet mülkiyeti insanlar arası farklılaşmanın en önemli kaynağı olur. Mülkiyet bireysel olursa, bireyler arası eşitsizliğin, toplumsal olursa da toplumlar arası eşitsizliğin nedenidir. Teknoloji, ister bireysel, isterse toplumsal olsun, insanlar arası eşitsizliği yaratır. Yöneten-yönetilen ayırımının temelinde de işte bu mal ve alet denetimi yatar. Mal ve alet denetimi, hizmet denetimine, bu ise yönetimde farklılaşmaya yol açar. Kültür, bu süreç içinde, insanoğlunun doğayı denetimini almak için yarattığı her şey ve bütün bu çaba sonucunda beliren anlamlar, değerler ve kurallardır. Toplumsal değişim ise temelinde teknolojik değişimin yattığı, insanlar arası ilişkilerin değişmesidir.³⁰

Değişime dair yönetici seçkinlerin özgül yönelimleri, totaliter rejimlerdeki siyasi değişimin özümleme modelini büyük ölçüde etkilemiştir. Siyasi, toplumsal ve ekonomik değişim bilinçli bir şekilde ve ağır ağır aynı zamanda değişik toplumsal grupların özerk siyasi ifadelerinin ve seçkinlerce başlatılan değişikliklere yönelik siyasi tepkinin asgariye indirilme gayretleri içindeki seçkinler tarafından yönlendirilmektedir.³¹

²⁹ Okumuş, E., a.g.k., s.22-23

³⁰ Kongar, E., a.g.k., s.24

³¹ Eisenstadt, S.N., a.g.k., s.167

Toplumsal değişme tek bir yön ile hareket etmez, değişme oranın hızlandırılması veya yavaşlandırılmasında evrensel yasalarda bulunur. Kültür ve toplumun aşığı bir aşamadan daha yüksek aşamalara doğru evrildiği yolundaki düşünceler anlamlarını yitirmiştir.³²

Değişimin yüksek hızı, birçok konuda izlerini göstermektedir. Nüfus artışı, kentleşme, gençlerle yaşlıların oranlarındaki kaymalar, bu yaygınlığın belirtileridir. Yine de nedenler arasında en önemli yeri, teknolojik gelişme almaktadır. Gerçekte tüm nedenleri dürtten de teknolojik gelişmeyi düzenlemektedir. Teknolojik ilerlemenin düğmesini kapatamayız ve kapatmamalıyız.³³

Toplumsal değişme dinamiği ve yönü gelişme ve büyüme, ekonomide kullanılan ve kendileri ile birlikte değer yargıları getiren yargılardır. İktisadi hayatın temel verilerinde fert başına bir yıldan öbür yıla dah yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde devamlı artışlara büyüme denilmektedir. Büyük yerine zaman zaman gelişme kavramı da kullanılmaktadır. İktisatçılar, bu iki kavramı biri birinden ayırma eğilimindedir. Büyümenin ekonomideki üretim faktörlerinin zamanla devamlı bir artışı ifade etmesine karşılık, gelişme ekonominin bir denge noktasından daha yüksek bir denge noktasına ulaşması veya konjoktürel bir yükseliş anlamına gelmektedir. Büyüme ekonominin gövdesi ile genişlemesi ise, gelişme bünye ve çatısıyla değişmesini ifade eder. Toplumsal değişme yapısal değişmeyi ifade ediyorsa ve toplumsal yapı, alt yapı değişmelerinden etkileniyorsa, bu etkileşimde büyüme bir ölçü olarak kullanılabilir.³⁴

Her toplumda yaşanan toplumsal değişmenin temel yaklaşımı, insanın içinde bulunduğu toplumu yeniden biçimlendirme isteğidir. İnsanlığı ilk değişim atılımı, doğa karşısında daha güçlü olma ve yaşamını sürdürebilme çabasıdır. Kendine daha güvenli bir yaşam kurmayı başaran insan, daha üretken olmaya başlamıştır. Böylece en ilkel taş çağı aletlerinden, ileri teknoloji üretimine kadar uzanan bir biçimlenme, değişme ve yenilenme uğraşı sürüp gelmiştir. Ürünün biçimlenmesi, üretenin de biçimlenmesini sağlar. Üretenin düşünsel, toplumsal ekonomik biçimlenmesi de bu kez ürünlerin biçim değiştirmesine neden olur.

³² Fichter, J., a.g.k., s.196

³³ Toffler, A., a.g.k., s.446

³⁴ Arslan, R., a.g.k., s.16

Böylece ürün ve toplum bir değişim sürecinde, geri dönülmez yolda ilerler Artık toplumsal yapılar, ekonomik sistemler yönetim ve siyasal biçimlenmeyi devam ettirmek zorunda kalırlar.³⁵

İnsanlar arası ilişkilerin değişmesi demek olan toplumsal değişme hem üretim ve mülkiyet ilişkisinin değişmesine, hem de anlamların değerlerin, kuralların değişmesine bağlıdır. Öte yandan, hem üretim ve mülkiyet ilişkilerinin değişmesi, hem de anlamların, değerlerin, kuralların değişmesi genel toplumsal değişmeye yol açabilir. Bir başka deyişle toplumsal değişmenin temelinde belli bir andan, belli bir toplumda ya teknoloji, ya da ideoloji yatar. Değişme bir defa başladıktan sonra ise teknoloji ve ideoloji birbirinin etkilemeye başlarlar. İdeoloji, bu süreç içerisinde kimi durumlarda toplumsal değişmenin başlatıcısı, kimi durumlara ise toplumsal değişmenin sonucu ortaya çıkar. Fakat bütün durumlarda, toplumsal değişme ile ideoloji arasında çok yoğun bir etkileşim vardır. Bir toplum kendi içindeki teknolojik gelişmeler yolu ile değiştiği zaman, ideolojisi de bu teknolojik gelişmeler paralel olarak oluşur. Bu durumda ideoloji toplumsal değişmenin bir sonucu olarak ele alınabilir. Toplum dışarıdan, teknoloji ithal ediyorsa, genellikle bu teknolojiye uygun ideolojiyi de ithal eder. Kimi durumlarda ise, bir ideolojinin benimsenmesi, güdümlü toplumsal değişmenin başlatıcısı olur. Çok genel olarak, bir ideoloji, bir yaşam görüşü belirleyen kültür iki temel çelişkinin çözümü doğrultusunda bazı ipuçları vermek zorundadır. İnsan-doğa ve insan-insan çelişkileri, bir toplumun sahip olduğu teknoloji ve ideoloji doğrultusunda çözüme doğru gider. Bu anlamıyla ideoloji, teknolojinin nasıl kullanılacağını belirleyen bir öge olmaktadır. İdeolojik ve teknolojik gelişmenin evrensel doğrultusu, iki temel çelişki yönünden şöyle belirlenebilir. İdeoloji ve teknoloji, insan-doğa çelişkisi yönünden teknolojinin insana değil, insanın teknolojiye egemen olmasını ve insanın doğayı denetim altına almasını sağlayacak birikimi ve bireşimi ortaya koymalıdır. İnsan-insan çelişkisi yönünden ise insanlar arası sömürünün her türüsüne çözüm getirmelidir. Toplumsal değişme hem bir toplumsal olay hem de bir toplumsal olgudur.³⁶

İnsan-insan çelişkisi yönünden ise insanlar arası sömürünün her türüsüne çözüm getirmelidir. Toplumsal değişme hem bir toplumsal olay hem de bir toplumsal olgudur.³⁷

³⁵ Karagöz, B., Toplumsal Değişim Sür. Bireysel. olgusu ve Japon Modeli Ankara, 1999s.40

³⁶ Kongar, E., a.g.k., s.24

³⁷ Kongar, E., a.g.k., s.24

1.5.2. Toplumsal Değişme ve İstikrar

Yeni bir yüzyıla yeni bir bin yıla giren insanlığın, geride bıraktığı son 2000 yıl büyük çapta değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı yıllar olmuştur. 18'nci yüz yılın sonlarından 19 ncu yüz yılın başlarına kadar Avrupa ülkelerinde teknolojik gelişmeye bağlı olarak toplumsal düzende görülen dalgalanmalar, Avrupa dışındaki toplumları da etkisi altına almıştır. Sanayi devrimi olarak adlandırdığımız bu dönemde buhar gücü ve makineleşme, tekstil, demiryolları ve buna benzer alanlarda oluşturulan yeni endüstriler, yüz yıla yakın bir süre içinde tarım toplumlarını kentsel sanayi toplumlarına dönüştürmüş, o güne kadar oluşmuş ve kırsal yaşamı belirleyen tüm toplumsal normlar, alışkanlıklar ve gelenekler; sanayi devriminin de etkisi ile kurulan fabrikaların ve yeni oluşmaya başlayan kent yaşamının karşısında ister istemez değişime uğrayarak eriyip gitmiştir.³⁸

Toplumsal yapının genel bir görünümü yansıtan tabakalaşma sisteminin dinamik yönünü teşkil eden toplumsal hareketlilik, sosyal yapıyı ve yapı unsurların zaman içinde kazanmış olduğu yeni formları anlamak için incelenmesi gereken bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Sosyal hareketliliği yapısı ve yoğunluğu toplumun tabakalaşma seviyesi hakkında önemli oranda fikir verir. Bu sosyal hareketlilik toplum istikrarının değişmesine ve bozulmasına sebep olur.³⁹

Toplumsal değişiminden söz edilebildiğine göre, özsel sabitlik anlamında görece bir durağanlıktan da söz edilebilir. Durağanlığın kendinde bir değişim vardır. Fakat insanın, eşyayı ve olayları idrakinde bir sabitlik, bir durağanlık algısına ihtiyacı bulunmaktadır. Bu anlamda değişim ancak değişmemeye göre tespit edilebilir. Şu halde toplumun değişime olduğu kadar statikliğe de ihtiyacı vardır. Sosyal hayatın istikrarı ve huzur için görece durağanlık gerekli görünmektedir. Bu noktada denilebilir ki her değişimin içinde ve sonunda bir geleneksellik yönü mevcuttur ve kaçınılmazdır. Toplumsal değişim, toplumun öz unsurlarının değişime nazaran sabit kalmasını, toplumun kültürel değerlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını ve böylece toplumun bir geleneğinin var olmasını ve bu geleneğin devam etmesini içerir. Kaldı ki sosyal değişimin olması veya toplumlarda değişimin olması, toplumun bütünüyle, harfi

³⁸ Okumuş.,E., a.g.k., s.22-25

³⁹ Korkmaz, A., a.g.k., s.249

harfine değişimi olarak da anlaşılmalıdır. Toplumun bütünüyle değişimden bahsedildiğinde, toplumun varlığının ortadan kalktığı, yani onu aynı sosyal sistem olarak belirtmenin mümkün olmadığı ifade edilmiş olur ki bu toplumsal değişim olmasa gerektir. Böyle bir şeyin değişim olduğunu söylemek mantıksal olarak mümkün değildir. Sözelimi bir sanayi firmasının sosyal sisteminde total bir değişim olduğu söylersek, elimizde onun aynı firma olduğu belirleyebileceğimiz bazı araçlara sahip olmamız gerekir. Mesela Fransız toplum yapısının tümünden değiştiğini iddia eden kişinin elinde, bu değişimden sonra Fransa toplum yapısının, Fransa toplum yapısı olarak kaldığını belirleyecek bazı araçların bulunması gerekmektedir. Açıktır ki bir şey, Değişmeden, insanın değişim ve istikrar algısını bozmayacak biçimde değişerek kalmaktadır. Toplumsal değişimle birlikte yine de toplumda belli temel unsurlar görece sabit kalır. Bu temel unsurlar sayesinde ki toplum, bütünlük içinde ayakta kalır. En radikal değişimler dahi, bir sosyal yapının bütün özelliklerinde önemle durmuşlardır. İstikrar, değişime engel olmadığı gibi değişimin toplumun huzurunu bozmaması, toplumun geleceği için olumlu olması için de gereklidir. Bu çerçevede denilebilir ki istikrar ve istikrarlı değişim, toplumun yapısal unsurlarının, toplumu denge halinde tutan özellik ve etkenlerin sağlamlığına veya sağlam bir biçimde inşa edildiğine de işarettir.⁴⁰

1.6. Toplumsal Değişme Faktörleri

Toplumsal değişme faktörleri, siyasi alan, ekonomik alan anlayışının hedefleyen ideolojik ve despotik olanıdır. Mevcut kurumsal bir yapının içine dahil olanlara telkinde bulunmaya, değer ve hedefleri yaymaya; ya da bu yapıyı bu değerler ve amaçlar doğrultusunda değiştirmeye çalışan faktörlerdir.⁴¹

Toplumsal değişme ile ilgili en önemli problemlerden biri, değişimin gerçekleşmesinde etkili veya belirleyici olan faktör ya da mekanizmaların ne olduğu hususudur. Burada indirgeme yapmaksızın genel olarak sosyal değişim faktörleri ele alınmaktadır. Toplumsal Değişme Faktörlerini incelediğimizde;

1.6.1. Coğrafya, Mekan ve Zaman

Toplumsal değişmede rol oynayan faktörlere, cebri faktörlerden coğrafya faktörüyle başlanılabilir. Bilindiği gibi cebri faktörler, doğrudan doğruya insan iradesinin alanı içerisinde yer almayan, ancak insan iradesinin neden veya engel

⁴⁰ Okumuş., E., a.g.k., s.22

⁴¹ Eisenstadt, S.N., a.g.k., s.26

oluşturabileceği etkenlerdir. Coğrafya veya coğrafi çevre, başka bir ifadeyle fiziksel çevre, tabiatın insanlara sağladığı şartların tümüdür. Coğrafi şartların yani tabii iklim, ısı, yer arazi, mekan, engebeler, su dağılımı, su akımları, hayvanlar alemi, bitkiler alemi, tabii mevsim değişiklikleri, jeo-fizik süreçler, çekim olayları, fırtınalar, depremler, deniz akıntıları vs. içine alan⁴² coğrafi çevrenin, bazı durumlarda insanlara imkanlar verirken, bazı durumlarda sınırlama getirdikleri bilinmektedir.⁴³

Toplumsal değişme, olay ve olgularda coğrafyanın önemi üzerinde duranların bir kısmı E.Huntinton gibi coğrafyayı tek etken olarak görürken, bir kısmı ise İbn Haldun gibi coğrafyayı diğer etkenler gibi bir etken olarak görmüş ve bu bağlamda onun önemini vurgulamışlardır. Konuya mekan sosyolojisi perspektifinden bakmak istenirse, denilebilir ki mekan sosyal varlık alanının belirleyen önemli determinasyon ilkelerinde biridir. Toplumsal olay ve olguları zamandan ayrı düşünemeyeceğimiz gibi zamanla sıkı ilişkisi bulunan mekandan da ayrı düşünemeyiz. Toplumsal değişimde mekan, arazi, başka bir ifadeyle toplumun ikamet yeri gerçekten de etkili olabilmektedir.⁴⁴

Fiziksel çevre insan toplumsal örgütlenmesinin gelişiminde bir etkiye sahiptir. Bu özellikle, insanların yaşam biçimlerini hava koşullarına göre düzenlemek zorunda olduğu daha aşırı çevre koşullarında en açık biçimiyle ortaya çıkar. Kutup bölgelerinde yaşayanlar ister istemez tropikal bölgelerde yaşayanlarınkinden farklı alışkanlık ve pratikler geliştireceklerdir. Kışların uzun ve soğuk olduğu Alaska'da yaşayan insanlar çok kısa süren yaz dönemi dışında, yaşadıkları acımasız çevre dikkate alındığında dışarıda gerçekleştirilecekleri etkinlikleri büyük bir dikkatle planlayacaklardır.⁴⁵

Sosyal bilimciler gelişmenin kaçınılmaz aşamalara sahip olduğu yolundaki evrimci görüşten oldukça uzaklaşmıştır. Aynı biçimde toplum ve kültürdeki değişimleri tek nedene dayalı basit açıklamalara dayandırmaktan da vazgeçmişlerdir. Değişme faktörleri tek ve yeterli nedenlermiş gibi alınamazlar. Değişmenin tek nedeni olarak coğrafi çevre, biyolojik katılım, doğaüstü tanrısal güçler veya kişisel dehayı almak sadece bir safesatadır. Değişmenin temel nedeni olarak ekonomik determinizmi açıklamaları vurgulamak da tarihsel gerçeklere

⁴² Okumuş., E., a.g.k., s.22

⁴³ Tezcan, M., Toplumsal ve Kültürel Değişme, Ankara,1991, s.11

⁴⁴ Okumuş., E., a.g.k., s.22

⁴⁵ Giddens,A., Sosyoloji, (Çev. C.Güzel), İstanbul, 2008, s.80

aykırıdır. Gördüğümüz gibi değişme ya planlı ve kasıtlı, ya da kasıtsız ve tesadüfî olabilir. Değişmede tek faktör de söz konusu olabilir. Toplum ve kültürdeki belirli küçük değişmeler bu tek faktöre bağlanabilir. Genel olarak yasa ve yasanın uygulanmasındaki değişmelerin töre ve geleneklerde etki yaptığını biliyoruz. Aynı biçimde kredi sistemi veya mekanik üretimdeki bir değişmenin etki tepki zincirini başlatabileceğini ve bunların bazılarının önceden tahmin edilemeyeceğini de biliyoruz, giderek bu faktörlerin hiçi birinin toplum ve kültürde tüm değişmelere yol açan her şeyi kuşatan nedenler olmadığını da biliyoruz.⁴⁶

Yukarıda belirttiğimiz coğrafya ve çevre faktörlerini incelediğimizde toplumsal değişme üzerinde etkisi olduğunu görmekteyiz. Yine de çok sert iklime sahip toplumlar, eğer topraktan geçimini sağlayamazsa avcı toplumu olarak yaşamını sürdürebilmişlerdir. Ama sadece coğrafya ve çevresel faktörler değil zaman faktörünün de değişim sürecinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Yine de değişik süreçlerini karşılaştırabilmek için bir birime ihtiyacımız vardır. Bu birim de zamandır. Zaman olmadan değişim bir anlam taşımaz. Değişim olmadı mı zaman durur, Zaman olayların oluştuğu aralar olarak tanımlanabilir. Para nasıl hem elmaya ve hem de portakala bir fiyat biçme olanağını bize sağlıyorsa, zaman da benzer olmayan süreçleri karşılatılma olanağı sağlamaktadır.”⁴⁷, Coğrafi etkenleri zaman içerisinde değişmiş ve tarım olmayınca hayvancılık ve avcılık olan yaşam biçimi, zaman değişimi ile günümüzde tarım olmazsa, sanayi ile ikame eder olmuştur. Buna örnek olarak, Alaskalı’ların sert iklim koşulları dolayısıyla tarım ve hayvancılık gibi geçim kaynakları olmamasına rağmen göç etmeyerek, bölgelerinde bulunan petrol ve mineralleri işleyerek geçimini sağladığını gözlemlediğimizde çevre koşullarının kesin sebep olamayacağı görülmektedir.

1.6.2. Demografya

Toplumsal değişim sürecinde nüfusun oldukça büyük bir etkisi olmaktadır. Bu gün buna bir örnek vermek gerekirse; Çin ve Hindistan, nüfus bakımından en fazla insana sahip iki büyük devlettir. Bu açıdan hiçbir devlet Çin ve Hindistan’ın milyar üstü nüfusu karşısında bu iki ülke ile savaş yapmak, hatta bu ülkelere sahip olmak bile istememektedir. Çünkü bir sürü az gelişmiş insan topluluğu mevcuttur. Bu ülkeleri alsanız bile bu kadar insanla nasıl başa çıkılabilir? Bu nedenle nüfusun

⁴⁶ Ficher., J., a.g.k., s.198

⁴⁷ Toffler, A., Şok Gelecek Korkusu, (Çev.S.Sargut) İstanbul, 1974 s.36

büyükliğünün etkisi ile kimse bu iki devlete savaş ilan etmek gibi bir düşünceye sahip değildir. Bu durumda bize toplumsal değişimde nüfus faktörünün önemini işaret etmektedir.

Toplumsal değişimin önemli faktörlerinden bir diğeri demografya'dır. Genellikle sosyolojide ve diğeri sosyal bilimlerde nüfus büyüklüğü ve nüfustaki değişimler, toplumsal yapının belirli özelliklerine ya da belirli toplumsal olgulara bağlanmaktadır. Bir çok sosyolog, nüfus artışının sosyal yapı ve sistemde değişmelere yol açtığını ileri sürerken, bazı sosyologlar demografik değişimlerle savaş arasındaki ilişkiler üzerinde durmuşlardır. Bunun yanı sıra demografik değişimlerle ekonomik aktivite arasındaki ilişkiler üzerinde de tartışmalar yapılmıştır. Bir toplumda nüfusta meydana gelen değişim, sözcüğü nüfus artışları, o toplumun siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vb. Hayatında önemli değişimler getirebilir.⁴⁸

Nüfusun çokluğu, azlığı, yapısının nitelikleri (yaş, cinsiyet, eğitim), iç ve dış göçler, kentleşme gibi faktörler toplumsal değişimi etkiler. Örneğin: Türkiye'nin doğusundaki şehirlerden batısındaki şehirlere doğru olan göçler sonucunda, batıdaki şehirlerde ucuz işgücünün artması ve buradaki ticaretin gelişmesi, doğudaki şehirlerde işgücü yetersizliği nedeniyle ekonomik durgunluğun başlamasıdır.

1.6.3. Rekabet, Çatışma, İşbirliği ve Barış'ın Etkileri

Toplumsal değişim bir diğeri önemli faktörü, ideoloji, inanç, düşünce, din ve umutla yakından ilişkili bir olgu olarak mücadeledir. Mücadelenin iki biçimi olarak rekabet veya barışçıl mücadele ile çatışma veya savaş, toplumsal değişimin iradi faktörlerinden olup rekabet duruma göre bazen işbirliği ve bütünleşmeyi, bazen çatışmayı beraberinde getirebilir. Bir muhalefet biçimi olarak çatışma ve savaşlar, olumlu ve olumsuz yönde büyük toplumsal değişimlere ve bazen de kimi toplumların çökmesine yol açabilir. Mücadelenin zıddı olarak işbirliği, ortak amaçlara varmak için bir veya ikiden fazla insan arasındaki dayanışma süreci olup sosyal değişimlerin oluşumunda tıpkı muhalefet gibi rol oynayabilir. İşbirliği, sosyal yakınlaşma ve nihayet bütünleşme getirir. Savaş, çatışma göç güçlenme ve savunma ile de ilintili bir fenomen olan sosyal bütünleşme, başlı başına toplumsal

⁴⁸ Okumuş, E., a.g.k., s.28

değişim faktörlerinden biri olarak bahsedilir. Sosyal bütünleşme, en azından rekabet, çatışma ve savaş kadar, hatta belki de onlardan daha fazla bir biçimde toplumsal değişimde etken olabilmektedir.⁴⁹

İşlevselcilik dahil olmak üzere sosyolojideki bazı görüşler, görmüş olduğumuz üzere, insan toplumlarının doğasında var olan düzen ve uyumu vurgulamaktadır. Bu görüşü benimseyenler süreklilik ve uzlaşma zaman içinde değişse bile toplumların en belirgin özellikleri olarak düşünülmektedir.⁵⁰

Savaş ve mücadele toplumsal değişimde çok büyük bir güce sahip olduğu kadar barış ortamı da düşündüğümüzde değişimde katkı sağlamaktadır. Çünkü barış ortamında birbiriyle savaşmayan toplumlar ve bireyler dostluk içerisinde bir kaynaşma ve yakınlaşma sağlar, bu durum ekonomiden tutun ticaret ve teknolojik gelişmelere kadar önemli bir rol oynamaktadır.

1.6.4. Göç ve Şehirleşme

Demografya, çatışma ve savaşla da ilgili olan göç olgusu, sosyal değişimde başka bir önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç, yerleşilen yeni yerin mekansal, demografik, iklimsel, kültürel, sosyal vb. durumuna ve de göç eden topluluğun sosyolojik özelliklerine göre göç eden ve göç edilen toplum ve grupların yapısında önemli değişikliklerin meydana gelmesinde işlevsel olabilir. Göçle ilintili bir fenomen olarak şehirlerin oluşu ve yine göç ve sanayileşmeyle direkt bağlantılı ve özellikle modernleşmekte olan toplumlarda çok önemli bir problem olan şehirleşme de sosyal değişimde bir etkidir. Şehirlerin oluşumu ve şehirleşme, göç, gelenek, kültürel yapı, siyasal durum, din gibi başka bir takım unsurlarla da ilişkili olarak sosyal değişimi olumlu veya olumsuz yönde etkileme gücüne sahiptir.⁵¹

1.6.5. Ekonomi

Toplusal değişimin önemli etkenlerinden biri de ekonomi olarak kabul edilmektedir. Bir toplusal kurum olarak ekonomi, gerçekten de sosyal değişimin gerçekleşmesinde etkili olabilmektedir. Marx ve Marxizm anladığı gibi tek etken veya belirleyici alt yapı olmasa da ekonomi toplumun önemli direklerinden ve ekonomide meydana gelen değişim, sosyal sistemde önemli değişikliklerin oluşmasında etken olmaktadır.⁵²

⁴⁹ Okumuş, E., a.g.k.,s.29

⁵⁰ Giddens, A., a.g.k., s.142

⁵¹ Okumuş, E., a.g.k., s.27

⁵² Okumuş, E., a.g.k., s.28

İnsanlar arasındaki ilişki biçimlerini belirleyen önemli faktörlerden birisi de ekonomidir. Gerek ülke içerisinde, gerekse de ülke dışında gelişen ekonomik değişimler, bu değişimlerin etki ettiği toplumlardaki yapı ve kurumları da değiştirir. Örneğin: 2. Dünya Savaşı sırasında yaşanan kıtlık sırasında Türkiye’de gıda maddelerinin ancak karne ile temin edilmesidir.

1.7. Toplumsal Yapılar

1.7.1. Tarım Toplumu

Yaklaşık 5000 yıl önce tarımın gelişimi, bu toplumlarda devrim niteliğinde değişimleri beraberinde getirmiştir. Tarım, insanların toprağı işlemelerine, hayvanların gücünden yararlanmalarına yol açmış verimlilik geçmişe göre, büyük ölçüde artmıştır. Bireyler, demir ustalığı, alet yapımı, hayvan yetiştirme ve inşaat gibi yeni ekonomik alanlarda roller edinmişlerdir. Tarımın gelişimiyle kasabalar doğmuş ve bu kasabalar yiyecek, hayvan ve diğer mal tüccarlarını ağları vasıtasıyla birbirine bağlanmıştır. Tarım teknolojisi, verimli uzmanlaşma, bir toprak parçasına yerleşme ve ticaret şeklindeki dört faktör, ekonominin bir devrim niteliğindeki dönüşümünde anahtar unsurlar olmuştur. Ancak tarım toplumları temelde toprağın işlenmesi ile elde edilen tarımsal üretime dayanırlar. Bununla beraber pulluk gibi, teknolojik yenilişin girişi ile çiftçiler üretimlerini büyük ölçüde artırmışlardır. Ayrıca bu sayede daha geniş toprak parçalarını, kuşaklar boyunca işlemek mümkün hale gelmiştir.⁵³

Yaklaşık yirmi bin yıl önce kimi avcı ve toplayıcı gruplar yaşamlarını sürdürebilmek için evcilleştirilmiş hayvanları yetiştirmeye ve belli toprak parçalarını ekmeye başladılar. Kır toplumları esas olarak evcil hayvanlara dayanırken tarım toplumları tahıl yetiştiren (tarım toplumu) toplumlardır. Pek çok toplumda, kırsal ve tarımsal ekonomilerin karışımı görülür. Kır toplumları yaşadıkları çevreye bağlı olarak, sığır, Koyun, deve ya da at yetiştirirler. Modern dünyada, özellikle Afrika, Ortadoğı ve Orta Asya’daki bölgelerde yoğunlaşan pek çok kır toplumu bugünde varlığını sürdürmektedir. Bu toplumlar genellikle sık çayırılık, çöl ya da dağlık bölgelerde bulunurlar. Bu tür bölgeler verimli tarım için değilse de, değişik türden hayvanları yetiştirmeye elverişli olabilir. Kır toplumları genellikle mevsim değişikliklerine göre farklı alanlar arasında göç ederler. Kır

⁵³ Bozkurt, V., Değişen Dünyada Sosyoloji, İstanbul, 2005, s.138

toplumlarındaki insanların yaşam biçimleri maddi bakımlardan avcı ve toplayıcılara göre daha karmaşık olmakla birlikte, bu insanlar olağan olarak, göç etme alışkanlıklarından ötürü, çok fazla maddi varlık biriktirmezler. Bir noktada, avcı ve toplayıcı gruplar, yabancı doğada yetişenleri toplamak yerine kendi tahıllarını yetiştirmeye başlamıştır. Bu uygulama ilk kez, basit çapalar ya da kazma aletleri kullanımı ile ekilip biçilen küçük bahçelerde, genel olarak adlandırıldığı gibi, "bahçecilik" biçiminde ortaya çıktı. Kırsallık gibi bahçecilikte avcı ve toplayıcılıkla elde edilebilecek olandan daha fazla yiyecek arzını garanti etmiş, bu yüzden daha büyük toplulukları destekleyebilmiştir. Yaşamlarını bahçivanlıkla sürdüren insanlar, göç etmedikleri için hem avcı ve toplayıcı topluluklarda, hem de kır toplumlarında yaşayanlardan daha fazla maddi varlık biriktirebilirler. Dünyadaki kimi insanlar bugünde esas olarak yaşamlarını bahçecilikle kazanmaktadır.⁵⁴

Tarım toplumunda reform hareketleri İngiltere'de başlayarak, Kıta Avrupa'sına yayılması çarpıcı olması yanında ilginç bir durumu da ifade ediyor. Çünkü, İngiltere, Almanya ve Fransa'ya oranla tarıma elverişli topraklar açısından çok daha fakir bir ülkeydi. Almanya ve Fransa'nın köylü nüfusu İngiltere'ninkinden hayli fazlaydı. İngiliz tarım reformunu 18. Yüzyıl başlarında İngiltere'de tarımın uygulanış biçimi konusunda yeni bir anlayış ortaya çıktı. Bu anlayış arazinin etrafının çevrilerek üç yıl farklı ürün ekimini getiriyordu. Bu üç yıl içinde her yıl farklı bir ürün ekilmekle birlikte hayvanların yiyeceği ürünlerin ekilmesi zorunlu tutuluyordu. Böylelikle hayvanlar eskisine nazaran daha iyi besleniyor ve hayvanlardan yararlanma oranı artıyordu. Tarımla birlikte bu sayede hayvancılık da gelişmiş, İngiltere bu uygulamasıyla birlikte tarımsal üretimini artırmış, kendi ihtiyacını kendisi karşılayan bir ülke haline gelerek tarım alanında diğer toplumlara öncülük etmiştir.⁵⁵

1.7.2. Sanayi Toplumu

Yaklaşık M.Ö.6000 başlayarak, kimi bakımlardan daha önce var olan toplum türlerine karşıt özellikleri belirgin olan daha büyük toplumların ortaya çıktıklarına ilişkin kanıtlar bulunmaktadır. Bu toplumlar kentlerin ortaya çıkışına dayanmaktaydılar; oldukça belirgin servet ve güç eşitsizlikleri sergilemekteydiler ve kralların ya da imparatorların yönetimi altındaydılar. Yazının kullanımı ile bilim ve sanatta gelişmelerin söz konusu olması, bunların çokluk uygarlık olarak

⁵⁴ Fichter, J., s.72

⁵⁵ Göksal, G., İngiliz Sanayi Devrimi, İstanbul, 2003, s.34

adlandırılmalarına yol açmaktadır. İlk uygarlıklar, Ortadoğu'da, genellikle verimli nehir alanlarında ortaya çıkmışlardır. Çin İmparatorluğu, şimdiki Hindistan ve Pakistan'da da güçlü devletlerin bulunduğu yaklaşık M.Ö. 2000 yıllarında ortaya çıkmıştı. Meksika ve Latin Amerika'da, Meksika'daki Aztekler, Yucatan yarımadasındaki Mayalar ve Peru'daki İnkalar gibi büyük uygarlıklar var olmuşlardır. Geleneksel devletlerin pek çoğu aynı zamanda imparatorluklar biçimindedir; büyüklerine, fetihler ve başka insanları yönetimleri altına alarak ulaşırlar. Bu örneğin, geleneksel Çin ve Roma İmparatorluğu en parlak zamanlarında, M.Ö. birinci yüzyılda, kuzeybatı Avrupa'da İngiltere'den Orta doğu'nun ötelere uzanmaktaydı. İki bin yıldan fazla, yirminci yüzyılın eşiğine kadar sürmüş olan Çin İmparatorluğu, artık modern Çin'in yer aldığı doğu Asya'nın çok büyük bir bölümünü kaplamaktaydı.⁵⁶

Auguste Comte'un gençlik yıllarındaki temel düşünceleri sadece ona özgü değildi. Dönemin havası içinde teolojik düşüncenin geçmişe ait olduğu inancın buldu: Nietzsche'nin deyişiyle, Tanrı ölmüştü; çağdaş insanın aklına yön veren artık bilimsel düşünce idi, teoloji ile birlikte, feodal yapı da monarşik örgütlenme ortadan kalkma yolunda idi, bilim adamları sanayiciler zammının toplumuna egemen olacaklardır. 19. Yüzyılın başında toplumun bütün gözlemcilerinin dikkatini çeken olgu sanayidir. Hepsi geçmişe göre özgün bir şeylerin doğmakta olduğunu düşünür. Ama çağdaş sanayinin Özgünlüsü neye dayanmaktadır. İnsanların 19. Yüzyılın başında gözledikleri biçimiyle, sanayinin belirgin özelliklerinin altı tanedir: Sanayi işin bilimsel örgütlenmesi üzerine kurmuştur, Bilimin işin örgütlenmesine uygulanması sayesinde, insanlık kaynaklarını olağanüstü biçimde geliştirmiştir, Sanayi üretimi işçilerin fabrikalarda ve kenar mahallelerde toplanması demektir, İşçilerin işyerinde bu toplanmaları, çalışan ve çalıştırılan arasında işçi ile işveren arasında açık ya da gizli bir çatışmaya yol açar, İşin bilimsel niteliği sayesinde, zenginlik durmaksızın artarken, aşırı üretim bunalımları çoğalır ve bolluk içinde yoksulluk yaratır, İşin sını ve bilimsel örgütlenmesine bağlı ekonomik sistem değişim özgürlüğü ve girişimci ile, tüccarın kar arayışı ile belirginleşir.⁵⁷

İki yüz yıl öncesine kadar tarihin bütününde egemen olan toplum türlerini ortadan kaldıracak ne olmuştur? Bu sorunun yanıtı, tek sözcükle, "Sanayileşmedir. Sanayileşme, cansız güç kaynaklarının (buhar ya da elektrik gibi) kullanımına

⁵⁶ Fichter, J., a.g.k., s.73

⁵⁷ Aron, R., Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (Çev.K.Alemdar), İstanbul, 2007, s.83

dayanan makineleşmiş üretimin ortaya çıkışına göndermede bulunmaktadır. Sanayi toplumları (kimi zaman modern, ya da gelişmiş) toplumlar olarak da adlandırılırlar.) daha önceki bütün toplumsal düzen türlerinden son derece farklıdır ve bunların ortaya çıkışları, köklerinin bulunduğu Avrupa'nın çok ötesine uzanan sonuçlar doğurmuştur. Geleneksel uygarlıkların en gelişmişlerinde bile, insanların büyük bölümü toprak üzerinde çalışırlardı. Teknolojik gelişmenin görece düşük düzeyi, küçük azınlık dışında insanların tarımsal üretimin gerektirdiği gündelik işlerden kurtulmalarına olanak tanııyordu. Buna karşın, bugünkü sanayi toplumlarının temel bir özelliği, çalışan nüfusun büyük bölümünün tarım yerine fabrikalar, ofisler ya da dükkânlarda çalışıyor olmalarıdır. İnsanların % 90'dan fazlası, var olan işlerin büyük bölümünün yer aldığı ve yeni iş olanaklarının yaratıldığı kasaba ve kentlerde yaşamaktadır. En büyük kentler, geleneksel uygarlıklarda bulunan kentsel yerleşimlerden çok daha büyüktür. Kentlerde, toplum yaşamı önceye bakarak daha kişisellik dışıdır ve ortaklaşa niteliği ağır basar; pek çok gündelik karşılaşma, tanıdığımız insanları yerine yabancılarla gerçekleşir. Büyük şirketler ya da hükümet kurumları gibi büyük ölçekli örgütler, hemen herkesin yaşamlarını etkiler hale gelmiştir. Modern toplumların bir başka özelliği, geleneksel devletlere bakarak daha gelişmiş ve yoğun olan siyasal düzenleridir. Geleneksel uygarlıklarda, siyasal yetkelerin (monarklar ve imparatorlar) kendilerine oldukça yeterli olan köylerde yaşayan tabalarının büyük bölümünün yaşamları üzerindeki doğrudan etkileri çok azdı. Sanayileşmeyle birlikte, taşımacılık ve iletişim çok daha hızlı hale geldiğinden, daha bütünleşmiş bir "ulusal" topluluk ortaya çıkmıştır.

"Sanayi toplumu hiçbir yerde arı biçimiyle bulunmamaktadır: Bu evrim süreci içinde giderek daha belirginleşen bir düşünsel-tiptir, ama henüz tam olarak gerçekleşmiş değildir. Bu nedenle de, onda belirtmiş olduğumuz niteliklerin bulunduğunu söyleyebilmemiz için, toplumların, gerileme durumları bir yana bırakılırsa, yukarı düzeye çıktıkça bu nitelikleri sergilediğini düzenli olarak saptamamızı gerekir."⁵⁸

Sanayi toplumları, ulus devletlerin ilk örnekleriydi. Ulus-Devletler, geleneksel devletleri birbirinden ayıran belirsiz sınır bölgeleri yerine birbirlerinden açıkça ayrılmış sınırları olan politik topluluklardır. Ulus-devlet hükümetleri, kendi sınırları içerisinde yaşayan herkese uygulanan yasaları düzenleyerek vatandaşlarının yaşamlarının pek çok alanında söz sahibi olurlar.

⁵⁸ Durkheim, E., Toplumsal İşbölümü, (Çev.:Ö.Ozankaya), İstanbul, 2006, s.243

Bugün dünyadaki tüm diğer toplumlar gibi, Britanya’da bir ulus devlettir. Sanayi teknolojisinin kullanımı, hiçbir biçimde barışçı ekonomik gelişme süreçleriyle sınırlı değildir. Sanayileşmenin ilk aşamalarından bu yana, modern üretim süreçleri askeri kullanıma uygulanmış, bu da silah yapımını ve askeri örgütlenme biçimlerini sanayileşmemiş kültürlerde olduğundan çok daha gelişmiş bir hale getirerek savaş biçimlerini kökten bir biçimde değiştirmiştir. Üstün ekonomik güç, siyasal birlik ve askeri üstünlük hep birlikte, geçmiş iki yüzyıl boyunca Batının yaşam biçiminin karşı konulamaz görünen yayılmasından sorumludur.⁵⁹

Sanayi devriminin en önemli sonuçlarından birisi, insan gücünün yerine makine gücünün kullanılmasıdır. İnsanların adale güçleri, geliştirilen makinelerin etkisiyle yüzlerce kat daha fazla artmış ve insan gücünün yapamayacağı veya yüzlercesinin gücüyle yapabileceği işler, makineler sayesinde daha kısa sürede ve daha fazlası ile yapılabilir olmuştur. Sanayi devrimi sayesinde insanların, ufukları da genişleyerek yeni icatlar ve buluşlar birbirini izlemiş bu da yeni makinelerin icadı ve kullanımı ile üretim tekniklerin de değişmelere, sonucunda da mevcut toplumsal yapının sürdürülmesi imkânsız bir hale gelmiştir. Bu durum toplumun artık “Sanayi toplumu” olarak adlandıracağımız toplumsal değişimi meydana getirmiştir.⁶⁰

1.7.2.1. Sanayi Devriminin Tarihi Süreci

Sanayi devrimi, 18. yüzyılda başlayıp, 19. yüzyılın ortalarına kadar süren bir sanayileşme sürecidir. Bu sürece, demir ve kömürün asıl enerji kaynağı ve hammaddeyi oluşturduğu makineleşme çağı da denmektedir. Bu çağın ayırıcı özelliği, makine kullanımının yaygınlaşması sonucu, büyük fabrikaların ortaya çıkmasıdır. Böylece, Avrupa da temelde tarım işçileri toplumundan, fabrikalarda eşya üreten nüfusa doğru düzenli bir değişim olmuştur. Daha öncesi dönemlerin ayırıcı niteliği nasıl avcı ve toplayıcı kabileler ile büyük toprak parçaları ise, sanayi çağının çarpıcı kurumu da fabrikalar olmuştur.⁶¹

Büyük ve gelişmiş bir pazara yönelik olarak üretim yapan fabrikaların temel enerji kaynağı kömürdür. Gerçekten, sanayi devrinin ilk aşamasında, Avrupa

⁵⁹ Fichter, J., a.g.k., s.74

⁶⁰ Fichter, J., a.g.k., s.74

⁶¹ Saner, O., Siyasi Tarih, Ankara, 1997, s.153

ve Kuzey Amerika'nın her yerinde kömür, ekonominin her alanında asıl güç kaynağıdır. Bugün liberal birçok ülkede bu özelliğini sürdürmektedir. Sanayi gelişmesinin bu ilk aşamasında kömürün önemi, bu cevhere sahip olayın ya da sahip olup kullanamayan ülkelerin tarihinde de anlaşılabilir. Bu ülkelerde, büyük bedel karşılığında kömür ithalatı, başka nedenlerle birlikte, makineleşmeyi geciktirmiştir. Sanayi devriminin ilk aşamasında buhar, kömür ve demirin bilemişimi, önemli siyasal ekonomik ve toplumsal sonuçlarıyla birlikte demiryolu çağını açmıştır. Kömür sadece demiryolunda hareket eden araçlara güç sağlamakla kalmamış, demiryolları da kömürü eskiden götürülemeyen yerlere taşımıştır. Böylece Avrupa'da kömürle çalışan makineleri barındıran fabrikalar hem büyümü, hem de ülkelerin en uzak yerlerine kadar hızla yayılmıştır. Demiryolları, eskiden hem ticareti, hem de savaşı kısıtlamış olan kötü karayollarının yerini alaya, ticareti canlandırıp savaşı da hızlandırmaya başlamıştır. 1870'lerle birlikte sanayi devri nitelik değiştirdi. Artık bilimsel buluşlar ve bunların üretime uygulanması, pratik zekalı tek tek bireylerin birbirinden ayrı çalışmalarına bağlı olmaktan kurtuluş, devletin tü olanaklarıyla desteklediği, gerektiğinde örgütlediği büyük ve zengin kuruluşların eline geçmiştir. Böylece, doğal kaynaklar ve bilim elele vererek, kitle için seri ve yeni mal üretimine yönelmiştir. Sanayileşme sürecisini bu ikinci aşası, birincisine göre, toplumsal etkilerinde daha şiddetli, sonuçlarında daha şaşırtıcı ve halkın yaşamını değiştirmede daha etkili olmuştur.⁶²

İleri sanayi toplumlarının 20. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren yeni bir yapılaşmaya doğru yön aldığı gözlenmektedir. Toplumların gelişmelerinin nihai noktasının sanayi toplumu olmadığına anlaşılmasıyla gözler ekonomik gelişme üzerine çevrilmiştir. Çünkü, geleceğin toplumunun nasıl bir üretim ve tüketim yapısını taşıyacağı ve buna bağımlı bir şekilde nasıl bir sosyal bünyenin meydana geleceğine ilişkin öngörülerini ancak gelişim ekonomisi ortaya çıkarabilecektir. Gelişmiş tüketim toplumu hüviyetini kazanmış batı'nın ileri ülkelerinde meydana gelen toplumsal yapı değişimlerinin ekonomik temelleri üzerinde durulacaktır. Gerçekten üretim ve tüketim yapılarındaki değişmeyi, üretim gücünün mülkiyetten ayrılması takip etmiş ve uluslar arası ekonomik ilişkiler birinci dereceye kadar birbirleriyle bağımlı hale gelerek ekonomik güç artışının siyasal otoritenin gücünde azalmalara neden olduğu anlaşılmaktadır.⁶³

⁶² Adıgüzel, Y., a.g.k., s.19

⁶³ Kara, Ş., Ekonomik Gelişim ve Aşamaları, İstanbul, 1991, s.316

Sanayileşenin bu ikinci aşamasında temel hammadde ve enerji kaynakların da değişiklikler ortaya çıkmıştır. Kömür ve demirin yanında, çelik, elektrik, petrol ve kimyasal maddeler de üretim sürecine sokulunca, sanayileşe bugün çevremizde gördüğümüz biçimini almıştır. Yine bugün çevremizde gördüğümüz ve kanıksadığımız eşyaların çoğu yüz yıllık bir geçişe sahiptir. İçten yanmalı motorlar, telefon, mikrofon, gramofon, telsiz lamba araba lastiği, bisiklet, daktilo vb. ürünler sanayi devriminin ikinci yarısının ürünüdür.

1.7.2.2. Sanayi Devrimi ve Toplumsal Değişime Etkileri

18. yüzyılda başlayıp, 19. yüzyılın ortalarına kadar süren Sanayi devrimi ve sanayileşme süreci, toplumun gelişmesinde ve ilerlemesinde çok büyük katkılar sağlamıştır. Tarım ile yaşamını idame ettiren insanlar, artık büyük fabrikalarda çalışmaya başlamış, bu da insanları tarım toplumundan, sanayi toplumuna doğru bir geçiş yapmasını sağlamıştır. Sanayi toplumuna doğru geçişin, insan gücünün ve emeğinin yerini makineleşmenin alması sonucu toplumu oluşturan bireylerin, yavaş yavaş işsiz kalmasına sebep olmuş bu da akabinde insanların hem yeni teknoloji ve makineler sayesinde hayatını kolaylaştırırken, makineleşmenin etkisi ile insanların işsiz kalmasına ve ekonomik buhranlara sebebiyet vermiştir. Bunların neticesi olarak, 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik buhranlar ortaya çıkmış bu da toplumu etkileyen önemli olaylar meydana getirmiştir.

James Watt'ın buhar makinesini 1765-1776 yılları arasında yeniden tasarlaması, bu makineyi enerji elde etmede etkin bir araç haline getirmiştir. Watt aracı icad ederken, yalnızca madenden suyu boşaltma işlevini düşünmüştü. Ama İngiltere'nin demir ustaları, yeni tasarlanan makinenin fırına hava üflemede de işe yarayabileceğini görür, Watt'ın motoruna müşteri oldular. Watt'ın ortağı Boulton, buhar makinesini başta tekstil imalat sanayi olmak üzere her türlü sanayi sürecine enerji kaynağı olarak sunmuştur. 35 yıl sonra R.Fulton adlı bir Amerikalı, ilk buhar makinesi tekerlek üzerine yerleştirilmiş ve lokomotif doğmuştu. 1840 ya da en geç 1850 yılında, buhar makinesi her imalat sürecini değiştirmiş, cam sanayinden, matbaaya kadar her yere sokulmuştur. Sanayi devrimine kadar ki uzun dönemde teknoloji çok yavaş bir gelişme seyri izlerken insan ve hayvan gücünün yerine makinelerin kullanıldığı sanayi devriminden sonra çok hızlı bir gelişim göstermiştir.⁶⁴ Sanayi devriminin ikinci aşası kabul edilebilecek iletişim araçlarını,

⁶⁴ Adıgüzel, Y., „Kültür Endüstrisi, İstanbul, 2001, ss.17-18

bilgisayarın ve uzay sanayinin gelişmesiyle bilgi ve haberleri oluşturarak, yaymak, saklamak son derece kolay ve hızlı bir hale geliştirdi. Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle zihinsel gücün yerini de yavaş yavaş makineler almaya başlamıştır.⁶⁵

1.7.2.3. Sanayi Devriminin Sonuçları

Sanayileşenin en önemli buluşlarında biri olan, J.Watt'ın enerjiyi insan emrine veren buhar gücünün elde etkiyle, güç ampifikasyonu devri açılış, buhar gücünün hayatın her safhasına ve bilhassa sanayi makinelerine uygulanmasını başlanmıştır. Yüzyıllar boyunca kas ve beden gücüne dayanan toplum tüm ihtiyaçları, bundan sonra binlerce defa kuvvetlendirilerek elde edilen buhar gücüne bağlanmıştır. Bu, bir devrim oluşu, toplumların yaşayışlarında büyük değişimler yol açmıştır. Sanayi devri ile buluş ve keşifler çorap söküğü gibi birbiri ardında gelmeye başlamış, zaman bulunan elektrik gücü, her şeyi daha da kolaylaştırmıştır. Elektromagnetik dalgalarla telsiz haberleşmesinin başlaması radyonun bulunmasına yol açmış, bunu televizyonun ortaya çıkışı izlemiştir. Bugün bu buluşların ve icatların sayısı ve hızı o kadar artmıştır.⁶⁶

Günümüzde başta Kuzey Amerika, Avrupa ve Doğu Asya'nın bir bölümü, D.Bell, deyimiyile, sanayi sonrası toplum haline gelmiştir. Sanayi sonrası toplumda teknoloji, bilgi temelli ekonomiyi desteklemektedir. Bilişim teknolojileri sosyal ve ekonomik yaşamın tüm alanlarına girmiştir. Bilgisayarlar aracılığıyla başta iletişim, alışveriş, arkadaşlıklar yapılmaktadır. Bilgisayarlar aracılığıyla doktor ve hasta farklı mekanlarda olmalarına rağmen etkileşim içine girebilmekte, hatta bilgisayar aracılığıyla ameliyat bile yapılmaktadır. Bilgisayar aracılığıyla İstanbul'da yaşayan bir kişi, Tokyo veya New York borsasından hisse senedi alabilmektedir. Teknolojinin beraberinde getirdiği en önemli sorunların başında çevre sorunları gelmektedir. Teknoloji üretimi arttırmakta, toplumların yaşam düzeylerini geliştirmekte, toplumlara bolluk ve refah sunmaktadır. İnsanların ortalama ömürleri artmakta, daha sağlıklı bir yaşam sürdürmektedirler. Bununla birlikte teknolojinin yan etkileri olumsuz sonuçları da vardır. Sosyal ve ekonomik sorunlar, çevre sorunları bunların başında gelmektedir. Teknoloji beraberinde toplumsal eşitsizliği de getirmiş, fakirlik başta Amerika olmak üzere gelişmiş ülkelerde bile en önemli sorunlardan biri olmuştur. Sanayi toplumlarında insan toplulukları meslek ve iş yaşamına göre oluşmaktadır. İnsanların çalışma saatleri

⁶⁵ Gürdoğan E., Teknolojinin Ötesi, İstanbul, 1985, s.10

⁶⁶ Adıgüzel, Y., a.g.k., s.21

azalmakta, daha çok boş zaman ve özgürlükleri olmaktadır. Bu da insanların toplum ile olan bağlarını zayıflatmakta, herkes kendi ilgi ve yaşamına göre kendi topluluğunu oluşturmaktadır. Aynı apartmanda oturup birbirini tanımayan insanlar, komşusunun ölümünü altı ay sonra fark edenler, sanayi sonrası toplumun özellikleri arasındadır.⁶⁷

1.7.2.4. Sanayi Devrimi Sonucu Oluşan Toplumsal Değişme Sürecinde Şehirleşme Süreci

Sanayileşmenin ilerlemesi ile; tarım ile uğraşan insan grupları, sanayi şehirlerine akın etmeye başlamıştır. Buna örnek olarak ülkemizde Kocaeli şehrini örnek olarak verebiliriz. Ülkemizin ağır sanayilerinin büyük bir bölümü ve fabrikalar burada toplanmış olup, gerek ekonominin kalbi İstanbul'a yakınlığı, gerek ithalat ve ihracat limanlarına yakınlığı ve üretilen malzemelerin pazarlanmasındaki kolaylık ve Anadolu'ya açılan demiryolu ve karayolunun üzerinde olması nedeniyle bu şehrimiz sanayi şehirleşmesine en güzel örneği oluşturmaktadır. Buraya göç eden bir çok insan fabrikalarda çalışmaktadır. İşçilerden oluşan ve büyük fabrikalarla bezenmiş kocaman bir sanayi şehri konumunu almıştır.

Ekonomik bir olay olarak şehirleşme, işgücünün tarım sektöründe tarım dışı sektörlere sanayi ve hizmetlere transferi olarak tanımlar. A.Kurtkan Bilgiseven ise “sosyolojik olarak şehirleşmeyi, dar mekanlı cemaat hayatından, geniş mekanlı bir şehirleşmeyi, cemiyet (toplu) hayatına geçiş ve bu ikinci yaşama şekline göre yeni sosyal münasebetlere ve bunun gerektirdiği yeni teşkilatlanmalara giriş” olarak tanımlamaktadır. Sanayi toplumunda, sanayilerin kuruluş yerlerinin yoğunlaştığı yerler, arkasından işgücü ve nüfusu da çekerek büyük sanayi şehirlerinin doğmasına yol açmıştır. Sosyal bilimcilerin çoğu, Batı'daki sanayi devrimini bir şehirleşme devrimi olarak yorumlamaktadırlar. En çok değişen ve en çok şeyi değiştiren yüzyıl olarak tanımlanan 18.yüzyıl, Batı şehirleşmesinin en hızlı dönemini yaşadığı yüzyıldır. O güne kadar insanlık tarihinin kaydetmediği bir göç hareketi başlamış, sanayi bölgelerinde şehirleşme ile kendini ortaya koyan büyük nüfus birikimleri görülmüştür. Şehirleşmeyle beraber yeni bir sosyal yapı ortaya çıkmıştır. Şehirleşme, şehirli bir yaşama şeklini ortaya çıkarmış, nüfus ölçüsü, nüfusun yoğunluğu, sosyal münasebetlerin mahiyeti ve sıklığı değişmiştir.

⁶⁷ Bahar, H.İ., Sosyoloji, Ankara, 2005, s.38

Şehirler önceki kültürlerden çok farklı bir politik, ekonomik ve dinsel düzenini, yeni uygarlığın merkezi olmuştur. Şehirler yeni bir toplumsal iş.bölümünü getirmiş, bu iş bölümünü yansıtır biçimde şekillenmekte olana, saray, anıtsal mezar, atölye gibi yapıları ön plana çıkarmıştır. Londra ve Paris henüz bir kasabayken, New York daha bakir bir ormanken, Bağdat, Kahire, Kyoto, Hanku dev kentlerdi. Kent özellikle Batı'ya özgü olmayan bir olgu olsa da, kentleşme sanayileşme kadar karşı konulmaz yeni bir gelişme toplumsal değişmeyi meydana getirmiştir.⁶⁸

1.7.2.5. Sanayi Devriminin Etkisi ile Topluluktan Topluma Geçiş ve Sosyal İlişkiler

Cemaat (topluluk) ve cemiyet (toplum) kavramlarının sanayi topluluğuyla, sanayi öncesi toplularda yaşanan farklı nitelikleri belirlemek için 1881'de F.Tönnies tarafından geliştirilmiştir. Topluluk ve toplum kavramlarını sosyoloji dünyasına armağan eden Tönnies, Alman kırsalının toprağına bağlı çiftçileri arasında çocukluğunu geçirmiş, daha sonra Bismark şehrinin iş çevrelerinde kar peşinde koşana tüccarları görmüş bu dar gözlemlerini genişletip insan ilişkilerinin iki ayrı çerçevede cereyan ettiğini söylemiştir. "Cemaat ve cemiyet." Cemaatte insanlar birbirini seçerek bir araya gelirler. İlişkilerinde dostane bir otorite vardır. Cemaatin ilk şekilleri anne sevgisi, seksüel sevgi, kardeşlik sevgisidir. Birbirlerini tanıya ve seven bu insanlar ev, köy ve sanayi öncesi şehirlerde yaşarlar. Cemiyet ise kontratlar, mukaveleler üzerine kurulu bireyci, manevi değerlerin yerinin küçüldüğü bir toplum tipinin hakim olduğu bir yapıdır. Toplumda kimse başkası için bir şeyler yapmaz. Hayata hakim olan rekabet vardır ve sadece anlaşmalarla dengelenebilir. Topluluktaki irade tipi organiktir. Hakim unsurlar kan bağı, komşuluk, arkadaşlık ve akrabalıktır. Topludaki ilişkilerin altında yatan irade ise rasyonel iradedir. Her iki irade tipi de insanda mevcuttur. Biz bir yandan kendimizi ve başkalarını doğal ilişkiler düzeninin bir üyesi olarak, yani bir ailenin bir çevrede komşuların ve belli bir toplumun üyesi olarak düşünürüz. İkinci duruma tüm kişiliğinizle değil, kişiliğimizin bir kısmıyla katılırız. Karşımızdakilerle belli bir mesafe içinde ve rasyonel bir hesaba dayanarak ilişki bulunuruz. Topluluktaki insanlar birbirini çok iyi tanır. Adetler önelidir ve hukuk da adetlerden kaynaklanır. Kültür homojen bir yapıdadır. Dini değerler, aile ve akrabalık topluluğun temel unsurlarıdır. Toplulukta mahremiyet, beraberlik sevgi,

⁶⁸ Adıgüzel, Y., a.g.k., s.19

saygı, tutku, istek ve sorumluluk bilinci vardır. Toplumdaki insanlar açıkça bir hedefe doğru olan sözleşmelerle birbirlerine bağlıdırlar. Bu çerçevede bir birliklilik oluşturan bireyler otonom, özgür ve sorumlu bireyledir. Bu açıdan toplu formel ve rasyonel olarak çalışan birliklerin karmaşık bir ağıdır. Toplum tüm dünyayı bir pazara dönüştürür. İnsan emeği de bir soyutlamadan geçerek üzerinde işçi ve işveren sendikalarının pazarlık yaptığı bir metaya dönüşür. Toplumdaki her şey para ile ifade edilebilen bir değer sahip hale gelir.⁶⁹

Sosyal ilişkilerde bireylerin birbirlerinin varlıkları ve davranışları hakkında farkında olmaları gerekmektedir. Bireyler birbirlerinin varlıklarını tanımaları sonucu davranış belirler ve bu kalıplar doğrultusunda hareket ederler. Bu şekilde belirlenen ilişkilere geniş anlamda sosyal denilmektedir. Sosyal ilişkiler çok boyutludur. Anne ile çocuk, işçi ile işveren, işçi ile işçi, seçmen ile aday, öğretmen ile öğrenci, polis ile sanık, tanık ile mağdur arasındaki ilişki sosyal ilişkilere verilen örneklerden sadece birkaçıdır. Sosyal ilişkileri diğer ilişkilerden ayıran temel özellik ilişki içinde olan insanların birbirlerinin varlığını karşılıklı olarak onaylamasıdır. Sanayi sonrası toplumda belirtilen sosyal ilişkilerde kopmalar meydana gelmiş insanların çalışma saatleri azaldığı için boş zamanları çoğalmış ve insanlar yaşamını artık kendi ilgi ve yaşamına göre yaşamaya başlamasından dolayı kendi topluluğunu oluşturmaya başlayarak sosyal ilişkilerde kopmalara neden olmuştur.⁷⁰

Sanayi devrimi ile birlikte, insanların yaşam biçimleri de değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklik, önemli ölçüde daha sonraları şekillenecek olan tüm toplumsal yapıların kodlanmasında kapsamlı bir etkiye sahip olmuştur. Şöyle ki; Sanayi devrimi ile birlikte toplumların gelenekleri, davranış biçimleri ve kuralları tümüyle değişmiştir. Örneğin daha önce evlerinin yakınında bulunan atölyeler terk edilmiş, üretim evlerden çıkıp fabrikalara taşınmıştır. Böylelikle kent kültürü de ortaya çıkmaya başlamıştır. Büyük aile tipi, yerini çekirdek aile tipine bırakmıştır. Yeni üretim biçimlerinin kullanılması, önce ekonomiyi daha sonra sosyo-kültürel yapıyı, bütün bunlarla birlikte siyaseti etkilemiştir. Kapitalizmin temel dayanağı olan sermaye birikimi, sanayi devriminden sonra oluşmuştur. İş bölümü yapılmasıyla üretimdeki verimlilik artmış yeni teknolojiyle birlikte sermaye birikimini sağlanmıştır.⁷¹

⁶⁹ Adıgüzel, Y., a.g.k., s.25

⁷⁰ Bahar, H.İ., s.38

⁷¹ Göksal, G., a.g.k., s.12

1.7.2.6. Sanayileşmenin Toplumsal Değişmedeki Etkileri

Endüstriyel toplum, fabrika üretimi düzeninin egemenliğinde bir sosyal örgütlenme biçimidir. Endüstri devrimi, ünlü tarihçi Teynbee'yi izleyerek ifade edersek, 18. Yüzyılın ortalarında İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Endüstri çağı en çok değişen ve en çok değiştiren çağ olarak adlandırılmıştır. Freyer'a göre, İngiltere'de endüstri toplumu altı dalga halinde gelişmiştir:

- “- Dokuma dalgası,
- Demir ve çelik dalgası,
- Ulaştırma çağı dalgası,
- Kimya çağı dalgası,
- Elektrik endüstrisi dalgası,
- Benzin motorları çağı⁷²

Endüstrileşme, temel olarak büyük ölçüde sabit sermaye yatırımlarına dayalı üretim ve dağıtımdır. Başka bir deyişle endüstrileşme, işgücünün gereksinim ve isteklerimizi karşılayacak malların yapımı için gerekli aletlerin ve tezgâhların üretiminde, çok miktarda kullanılmasıdır. Bu, alet kullanma alışkanlığımızın bir bakıma devamıdır. Ekimden önce toprağı süreyi akıl eden ilk insan, endüstrileşmede de ilk adımı atmıştır. Sabanın kendisi bizi gereksinim ve isteklerimizin hiçi birini karşılayamaz, ama açlığımızı gidermek için gerekli işgücü miktarını azaltır. İşte endüstrileşme, bu alet yapma becerisinin gelişmesidir. Öyle ki giderek bu aletler, onların üretiminde ve kullanımında çok sayıda işçinin işbirliğini gerektiren modern makinelere, tezgâhlara dönüşmüştür. Endüstriyel üretim yönetiminin örneği olarak demiryollarını ele alabiliriz. Demiryolu yapımı için başlangıçta büyük miktarda işgücü gereklidir, buna karşılık yapıp bittiği zaman isteklerimizin hiç birisini kendi başına giderebilir, Onu ne yiyebiliriz, ne giyebiliriz ne de üzerinde uyuyabiliriz. Demiryolu, örneğin bir somun ekmek gibi dolaysız yoldan tüketilemez, ancak kullanılabilir. Yani ekmek ve diğer tüketim mallarının sağlanmasında ondan bir araç olarak yararlanılabilir. Bu yararlı sonucunda ise, başka yollara göre daha az işgücü kullanılış olur. Demiryolu yapılırken ve kullanılmasına başlayınca kadar onun yapımında çalışanlar kendi çalışmaları ile hayatlarını sürdüremezler. Çünkü bu çalışmaları, onların yaşamları için gerekli gereksinimleri karşılamaz. Öyle ise bu işçiler başkalarının ürettikleri mallardan artanlar ile bakılıp beslenmelidir. Buna göre endüstri ve ayrılan sermayenin arttırmaması demek, gereksinimlerin giderilmesinde o gün için bir

⁷² Bozkurt, V., a.g.k., s. 139

düşüş, bir azala demek olacaktır. Endüstrileşme yolundaki bir toplum, gelecekte sağlayacağı daha geniş çaptaki gereksinme giderme olanakları karşılığında o günkü gereksinme giderme olanaklarını sürekli olarak kısıyor ve kısıtlıyor demektir. Açıkça bellidir ki, endüstrileşme, onu başarı ile gerçekleştirecek toplumlar açısından belli birtakım özellikleri gerektirir. İlk olarak bu toplumlarda ortaklaşa yapılacak bir işe girişilecek büyük işçi kitlelerine gerek vardır. İkinci olarak işgücünü yönetecek olanlarda ileride sağlanacak zenginliğe karşılık o günkü gereksinmelerin daha az giderilmesine razı ola eğilimi olmalıdır. Üçüncü olarak bu fedakârlığı katlananların ileride bunun karşılığını görebilmesi için kararlı bir hükümete, dördüncü olarak vasıflı işçilere ve son olarak topluluklarda mekanik buluşları meydana çıkararak için bilimsel bir birikim de bulunmalıdır. Bu son koşul daha önce sayılanların hepsinden önemlidir. Endüstrileşmenin yakın çağların ürünü olmasının nedeni daha önceki çağlarda yeterince bilimsel birikimin bulunmayışıdır. Endüstriyel toplumda hiç kimse kendi kendine yeterli değildir. Endüstrileşme, insanın doğaya olan bağımlılığını azaltarak, onun daha önce hiç yapamadığı, ya da çok güç yapabildiği bir çok değerli şeyleri yapabilmesine yol açmıştır.⁷³

Daha sonra bu dalgalara yedinci olarak atom çağının eklenmek yoluna gitmiştir. Bu değişimler sadece fabrikalarda, şehirlerde ve maden ocaklarında değil her yerde olmuştur. Endüstrileşmenin ortaya çıktığı yerlerde, toplumsal yapı büyük ölçüde değişmiştir. Endüstri toplumunun gelişi ile ortaya çıkan değişiklikleri; Endüstriyel üretim ön plana geçmiştir; Yeni sosyal sınıflar ortaya çıkmıştır; İş bölümü, uzmanlaşma ve standartlaşma artmıştır; Kentleşme ortaya çıkarken cemaat hayatı gerilemiştir; Sekülerleşme ve rasyonelleşme endüstri toplumunun alâmetifarikaları haline gelmiştir; Sermaye birikimi ve bürokratik örgütler artmıştır. Teknolojik gelişme ve modernleşme, endüstri toplumunun ortaya çıkışını hem etkilemiş, hem de sonuçlarından etkilenmiştir.; Bir taraftan bireyselleşme ve toplumsal farklılaşma artarken, diğer taraftan da kitle tüketimi ve eğitimi benzeşmeyi artırmıştır; Endüstri toplumunun gelişimine paralel olarak, çoğulcu toplumlar ortaya çıkmıştır; İşgücünün vasıf düzeyi artmış, bilim başta çalışma hayatı olmak üzere toplumsal hayatın her alanına uygulanmıştır; Endüstri toplumları, aynı zamanda paranın ve çekirdek ailenin egemenliğinin arttığı toplumlardır.⁷⁴

⁷³ Bozkurt, V., a.g.k., s, 139

⁷⁴ Russell, D.-B., Endüstri Toplumunun Geleceği, (Çev. M.Ölçer), Ankara, 1979, s.17

Teknik gelişimin bir belirtisi olarak, ileri endüstriyel toplumda, rahat akla yakın, pürüzsüz demokratik bir özgürlük hüküm sürer. Gerçekten de, toplum açısından gerekli, ama üzücü bazı işlerin uygulanmasında, bireyi baskı altına almaktan makul ne olabilir. Örneğin, kişisel teşebbüslerin, daha etkin, daha verimli anonim teşebbüsler halinde birleştirilmesi, eşit koşullara sahip olmayan ekonomik unsurlar arasında serbest rekabetin ayarlanması, uluslar arası örgütlenmesini engelleyici imtiyazların ve ulusal hükümlerle haklarının bir araya toplanmasıdır.

Bu teknolojik düzenin aynı zanda, siyasal ve entelektüel bir düzenlemeyi de gerektirmesi belki üzücü ama buna rağmen, umutlandırıcı bir gelişmedir. Endüstriyel toplumun ilk dönemlerinde hayati birer unsur olan haklar ve özgürlükler, bu toplumun daha yüksek düzeye aşamasında önemsiz hale gelir, geleneksel temel ilkelerini ve içeriklerini yitirirler. Düşünce özgürlüğü, konuşma özgürlüğü ve vicdan özgürlüğü, geliştirmeye ve korumaya çalıştıkları serbest teşebbüs gibi, özleri itibari ile eleştirici fikirlere sahiptirler. Amaçları artık eskimiş adesele ve entelektüel kültürün yerine daha verimli ve daha makul bir kültür getirmektedir. Çağdaş endüstriyel toplum, teknolojik temelini düzenle biçimiyle, totaliter olma yolundadır. Çünkü totaliterlik toplumun salt kargaşa ile işleyen bir siyasal düzeni demek değil, aynı zamanda ihtiyaçların karşılanması müktesep haklarla karşılaşma yoluna giden bir ekonomik-teknik düzendir. Endüstriyel uygarlığı en ileri bölgelerinde biçimlenen topyekûn seferberlik durumundaki toplum, Barış devleti ile Savaş Devletinin özellikleri semereli bir birlik içinde bünyesinde toplar. Kendinden önceki toplum biçimleri ile karşılaştırıldığı zaman bu gerçekten yeni bir toplumdur, o da yani Endüstriyel gelişmenin meydana getirdiği toplumdur.⁷⁵

Endüstrileşmenin neden bu kadar yakın zamanda olduğunu, neden daha önce yapılamadığını incelediğimizde; şartlarının oluşabilmesi için gerekli vasıflı insan gücünün yetişmesi ve yeterince bilimsel birikimin oluşması sayesinde olmuştur. Endüstriler gelişme insan yaşamında birçok kolaylık ve yeniliklere yol açmasına rağmen, oluşmasında artık toplumun bireysellikten öte toplumsallaşmasını sağlamıştır. Endüstri toplumunda kimse kendi kendine yetebilir seviyede değil, kendi çalışmaları sonucunda kazanımları sayesinde kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek konuma gelebilmiştir. Endüstrileşme, insanoğlunun tabiata olan bağımlılığını azaltmış, onun daha önce hiç yapamadığı, ya da çok güç yapabildiği kendine zaman ayırma sanat ve bilime yönelme gibi birçok değerli şeyleri yapabilmesine yol açmıştır

⁷⁵ Marcuse, H., Tek Boyutlu İnsan, (Çev.S.Çağan), İstanbul, 1968, s.13

1.8. Sanayi Sonrası Toplum (Bilgi Toplumu)

Günümüzde sosyologlar, insanlığın yeni evreye girdiğini iddia ediyorlar. Bu yeni evreye D.Bell, endüstri sonrası toplum diyor. Endüstri sonrası toplum, enformasyon bilgi temelli bir ekonomiye dayanan toplumdur. Endüstri toplumunda üretim, maddi mallarda ve fabrikalarda yoğunlaşırken, endüstri sonrası toplumlarda, bilgiyi yaratan, kullanan ve saklayan elektronik cihazlar ile bilgisayarlara odaklanmıştır. Post-endüstriyel toplumun gelişi dramatik bir biçimde meslek yapısını değiştirmiştir. D.Bell, izleyerek, endüstri sonrası toplumlarının özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

“- Ekonomik yapıdaki dönüşüm; Endüstriyel mal üretiminden, hizmetlere yöneliş olmuştur. Endüstri sonrası toplumlarda esas önemli nokta eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi insani hizmetleri ile bilgisayar, sistem analizi ile bilimsel araştırma ve geliştirme gibi mesleki hizmetler alanında yoğunlaşmaktadır.

- Yükselen Yeni Sınıflar: Hizmet sektörünün gelişmesiyle eğitim, idare ve büro işlerinin artışıyla da beyaz yakalı işçilerin yapacakları işlerin sayısında çok büyük artışlar ortaya çıkmıştır. 1956 yılına gelindiğinde ilk defa beyaz yakalılar, endüstri uygarlığı içinde mavi yakalıların sayısını geçmiştir, 1970 yılında ise bu oran beşte dördünden fazladır. Ancak çok daha anlamlı bir başka değişme ise bilim adamları, teknisyenler, mühendisler, öğretmenler, tıp personeli gibi teknik ve profesyonel sınıfın sayısındaki artıştır.

- Bilginin Artan Rolü: Bell, gelmekte olan toplumun yeni paradigmasının teorik bilgi olduğunu vurgular. Bilgi, toplumun temel eksenidir ve stratejik kaynak haline gelmiştir. Çünkü yeni toplumda teorik bilgiyi piyasada ürünlere ve hizmetlere başarılı şekilde dönüştürenler ile eğitim ve araştırma geliştirme harcamalarına en çok yatırımı yapanlar başarılı olacaktır. Hammaddenin eski önemi oldukça gerilemiştir.

- Enformasyon Teknolojileri: Endüstri toplumunun doğuşunda nasıl buhar makinesi, elektrik, içten yanmalı motorlar gibi enerji teknolojisi büyük rol oynamışsa, enformasyon teknolojisi de enformasyon toplumunun doğuşunda aynı role sahiptir.”⁷⁶

⁷⁶ Bozkurt, V., ss, 140-141

İnsan toplumları basitten karmaşığa doğru ilerlerken toplumsal yaşamda niteliksel ve niceliksel değişimler geçirmektedir. Son dönemdeki kültürel ve sosyal değişimin bir ürünü olarak günümüz toplumları “bilgi toplumu” olarak isimlendirilmektedir. Bilginin bir meta olduğu fikri eskilere dayanmaktaysa da yeni bilgi ve iletişim teknolojileri bilgiye ilişkin katma değer kavramında çığır açmıştır. Teknolojinin yaygınlaşması ve buna bağlı olarak kullanıcı sayısının giderek artması dünyanın herhangi bir yerinde depolanmış bilgilere ulaşma, büyük miktarda veriyle birleştirme ve çözümleme olanağı sayesinde katma değer içeren yeni bilgiler üretmeyi mümkün hale getirmiştir. Ekolojik gelişme ve bilginin dolaşımı ekonomik ve sosyal değişimlerde önemli bir role sahiptir. Toplumsal ilişki sistemleri içinde yeni değerler ortaya çıkmakta aynı zamanda dış toplumların değerleri ile de bu değerler rekabet etmek zorunda kalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki fark bilgi toplumu özelliklerine sahip olup olmamaya bağlı olarak giderek açılmakta, sahip olunan sorunlar da bu ölçüde farklılaşmaktadır. Genellikle kentleşen toplumlarda kent kültürünün bir ürünü olarak değerlendirilen bilgi toplumu kavramı, insan kaynağının öğrenme yoluyla niteliğinin yükselmesine işaret etmektedir. Bireyler bir yandan içinde yaşadıkları toplumun değerlerine uyum sağlarken, diğer yandan da yeni değerlerin yaratılmasında aktif üyeler olarak yer almaktadırlar. İnsan kaynağının niteliği okul sistemi içersinde kaldığı yıllarla ölçülmektedir. Eğitim kurumları evrensel değerleri içerdiği gibi, bilgi üretim ve dolaşım teknolojilerini günlük yaşama aktarabilme yeteneğindedir. Bilgi ve teknolojinin üretim ve dolaşımında rol oynayan insan kaynağı, toplumlar arası rekabette de ulusal kaynaklarını kullanabilme becerisini sergileyebilmektedir. Avrupa Birliği Komisyonu Avrupa’yı 21. yüzyıla bilgi toplumu ve telekomünikasyon çalışmalarının taşıyacağını belirtmiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin bu gelişmelere ayak uydurabilmesi küreselleşen dünyada bilgi toplumunun özelliklerine sahip olmanın yanı sıra her alanda rekabet edebilme gücünü de geliştirmesi anlamına gelmektedir.⁷⁷

Endüstri toplumundan, yeni post endüstriyel topluma geçişle birlikte, Ekonomik yapıdaki değişim, bilginin toplumda artması, bilgisayarın artık evlerde dahi kullanımı, eğitim sisteminde yer alması sayesinde toplumsal gelişim ve bunun sonucunda da toplumsal değişim çok hızlı boyuta ulaşmıştır. İnsanlar gelişen teknoloji sayesinde bir çok şeye çok daha kolay ve ucuz bir şekilde ulaşmaya

⁷⁷ İçli, G., “Eğitim, İstihdam ve Teknoloji” Eğitim Fakültesi Dergisi, C.1, S.9, Denizli, 2001, s.65

başlamışlardır. Bu durum insanların yaşam kalitelerini yükseltmiş ve artık toplum, eğitimini geliştirmek, sağlığına daha iyi bakmak, sosyal hizmetlerde ve yardımlaşma gibi insani hizmet ve davranışlara daha fazla bulunmaya yönelmişlerdir. Değişen teknoloji büyük bir hızla ilerlerken artık toplum insanları ancak çok çalışarak, kendisini teknolojiye ayak uydurabilecek seviyeye getirmeye çalışmakta, bu da ancak birey için bilimselliğe yönelmek ve eğitimini daha iyi yapması gerekliliği, kurumlar için ise daha fazla bilimsel araştırma ve geliştirme yaparak toplumda var olabilmeyi gerekli kılmıştır.

II. BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNDE EĞİTİM

1. TOPLUMSAL DEĞİŞMEDE EĞİTİM

1.1. Toplumsal Değişmede Eğitimin Rolü

Değişme bir durumdan yeni bir duruma geçişi ifade eder. Mevcut durumun muhafazası statik bir özelliği gerektirir ki zaman içinde böyle bir özelliğin sürdürülmesi güçtür. Çünkü, değişme kaçınılmaz hükmünü varlıklar üzerinde göstermektedir. Bu çerçevede değişme bireysel ve toplumsal planda görünür ve hissedilir etkilere sahiptir. Değişime uğramayan bir canlı, değişmenin olmadığı bir insan topluluğu düşünmek mümkün değildir. Değişmenin kaçınılmazlığı insanı sorumluluktan uzaklaştırıcı değil bilakis sorumluluk yükleyen bir gelişme olarak kabul edilmelidir. İnsanoğlunun bir adara yaşama zorunluluğu ile ortaya çıkan toplum ve devlet olma çabalarının aynı zamanda değişme karşısında geliştirilen ortak insani sorumlulukların ürünü olduğu düşünülebilir. İnsanoğlu gerek bireysel gerekse toplumsal olarak değişmenin kaçınılmaz etkilerini denetim altına alabilmeyi, bu etkileri olumlu hedeflere kanalize etmeyi tarih boyunca gözetmiştir. Sorun şudur: madem ki mevcut ulaşılan ya da gelecek olan yeni durumun eskiyi aratmaması daha çok kabul edilebilir, daha çok yaşanabilir ve daha çok denetlenebilir olması için neler yapılmalıdır? Kuşkusuz böyle bir düşünce değişmenin kendine özgü yasalarının varlığı ve bunların bilinebildiği ölçüde insanoğlunun çabalarını anlamlı ve haklı kılmaktadır. Çünkü, değişimin belli yasalara göre işleme değişmenin sonuçlarını denetleme işini de kolaylaştıracaktır. İnsanoğluna ortak sorumluluk yükleyen değişme olgusu daha çok toplumsal niteliğiyle ortaya çıkan değişmedir. Bir çok toplumsal sorunla karşılaşan ve fakat çözümüne inanan insan değişim olgusuna da inanan insandır. Bu insan aynı zamanda değişmenin kaçınılmazlığı ile bunun karşısında yapılması gerekenlerin bilincinde olan insandır. İnsan bir yandan değişen koşullara uyuma zorlanırken bir yandan da koşulları kendine uydurmaya çalışır. Sosyo-kültürel çevre bu eylemin bir sonucudur. Bu anlamda sosyo-kültürel çevre doğal çevre ile insan arasındaki mücadelenin uzlaşma alanıdır. Günlük alışkanlıklar ve yaşama biçimleri ile ortaya çıkan sosyo-kültürel çevre bu anlamda her bir toplumun

kendi yaşama biçimleri ve alışkanlıklarına göre farklılaşır. Yani her toplum sosyo-kültürel çevrenin özel koşullarını meydana getirme ve geliştirme durumundadır. Böyle bir çevreyi meydana getirme insana özgü bir yetenek ve faaliyettir. Bu faaliyetin özü ise insana ve insan toplumlarına ait olan hayatı, yaşanılır ve anlamlı kılmaktır. Eğitim insan ve toplum özelinde böyle bir nihai amaca sahiptir.⁷⁸

Toplumsal değişmeye, eğitim bilimleri açısından bakarsak, toplumsal değişimin özündeki bireydeki davranış değişikliğinin olduğunu görürüz. Bireydeki değişme ile toplumdaki değişme birbirini tamamlayan içi içe iki süreçtir. Bunlardan biri diğerini etkilenmektedir. Eğitimle toplumsal değişme arasında çift yönlü bir ilişki vardır. Değişme olguları hemen eğitim programlarına yansıtılmalıdır, dolayısıyla eğitim amaçları, öğrencilere kazandırılacak davranışlar, ders konuları değişimin niteliğine göre yeniden düzenlenir. Değişimin getirdiği yenilikler okullarda öğrencilere kazandırılır. Öte yandan eğitim de değişimin gerçekleşmesinde olumlu yönde rol oynar. Eğitimle toplumsal değişme arasındaki ilişki ile ilgili olarak bir sosyolojik gerçek de şudur: Dünyada eğitim ve kültür düzeyi düşük olan toplumlarda değişme-gelişme daha zor ve sancılı olmaktadır. Kültürel ve eğitim donanımları bakımından gelişmiş toplumlarda ise değişme daha hızlı ve kolay arasında birebir fonksiyonel bir ilişki bulunmaktadır. Bugün Afganistan ve birçok Afrika ülkesinde toplumsal değişmede yaşanan acı olaylar, büyük ölçüde bu toplumlardaki gerilik ve cehaletten kaynaklanmaktadır. Zaten cehaletle sefalet toplumda birlikte olan ve görülen durumlardır. Ayrıca değişme belirli şartlarda, görece de olsa sağlanmış bir dengenin bozulmasını anlatır. Bireylerin yaşamlarında Maslow'un motivasyon kuramını dikkate alırsak, güvenlik ihtiyacının fizyolojik ihtiyaçlardan sonra ikinci derecede önemli olduğunu görürüz. Dolayısıyla insan doğası aslında bu denge durumunu, şu veya bu şekilde ve farklı yoğunluklarda bozmaktadır. İnsanoğlu yeniyi hem arzulamış ama hem de ona şüphe ve korku karışımı bir duygu ile bakmıştır. Değişme bireysel ve toplumsal yaşamda derece derece sorunlar, sıkıntılar yaratmaktadır. İşte eğitim bu tür sorunların çözümünde de önemli rol oynamaktadır. Değişme sırasında, değişmeyi isteyen ve onaylayanlarla onaylamayanlar arasında da çatışmaların çıkması doğaldır. Özellikle yetişkin eğitimi vasıtasıyla bu sorunların çözümüne katkıda bulunulur.⁷⁹

⁷⁸ Doğan, İ., Değişen Türkiye'de Bilim ve Kültür, Ankara, 1997, s.179

⁷⁹ Yılman, M., Eğitim Bilimine Giriş, Ankara, 2006, s.107

Toplumsal değişme, toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların değişmesidir. Eğitim toplumsal değişmede iki yönlü rol oynar. Biri eğitimin toplumsal değişime etkilemesi, ikincisi toplumsal değişimlerden etkilenmesidir. Örneğin kentleşme hareketiyle birlikte eğitim kurumları da değişmeye, sınıflar kalabalıklaşmaya, öğretmenler sayıca yetersizleşmeye, eğitimin niteliğinde değişmelere yol açmıştır. Ayrıca eğitilmiş bireyler sayıca artarak toplumu değiştirir. Toplumsal kurumlardaki değişikliklerin eğitim kurumlarının programına yansımaları gerekir, diğer şekilde eğitim kurumları kendilerinden beklenen hizmeti veremezler. Eğitim kurumları toplumsal değişmeye uyum gösterdikleri oranda toplumsal işlevlerini yerine getirirler. Aksi durumda yetiştirdikleri bireyler toplumsal değişmeye uyum gösteremez ve toplumsal değişmeyi engeller. Toplumsal değişmenin hızlanmasında bilgi birikimi, teknolojik ilerleme, buluş ve keşiflerin katkısı büyüktür. Bu nedenle toplumun gelişmesinde itici güç oluşturacak olan yaratıcı, araştırmacı ve yenilikçi bireylere gereksinme vardır. Bu bireyler ise eğitim kurumlarında yetişir. Ayrıca eğitim değişmeye uyum gösterebilecek bireyler yetiştirerek toplumsal değişime aracılık etmelidir. Bireylerin açık fikirli, hoşgörülü ve sorun çözüme gücünün yüksek olması, toplumsal değişimin daha sancısız olmasını sağlar.⁸⁰

Eğitim, ekonomi, siyaset, aile gibi tüm toplumsal kurumlarda değişme yaşanmaktadır. Değişim kimi zaman hızlı kimi zaman farkına varılmayacak kadar yavaş olabilir. Toplumsal kurumlar karşılıklı etkileşim içindedirler. Eğitimin de toplumsal değişmede büyük etkisi olmaktadır bu durum, toplumlara göre farklılıklar göstermektedir.⁸¹

1.2. Eğitimin Toplumsal Değişmeye İlişkin İşlevleri

1.2.1. Eğitimin Devam Ettirici İşlevi

Eğitimin görevlerinden birisi, toplumun kültürel değerlerini ve toplumsal davranış örneklerini genç üyelerine aktarmaktır. Bu araçlarla, toplum, temel toplumsal uyumu sağlar ve geleneksel yaşam biçimini korur. Buna “Eğitimin

⁸⁰ Ereş, F., Eğitim Bilimine Giriş, Ankara, 2007 s.74

⁸¹ Özdemir, Ç.M., Eğitim Bilimine Giriş, Ankara, 2006, s.60

tutucu işlevi” denmiştir.⁸² Bu açıdan eğitim, bir toplumsal denetim aracı olarak gözümüze çarpmaktadır. Çünkü bu yönüyle eğitim, mevcut kültürü korumaya ve devam eden toplumsal düzeni bozucu nitelikte görülen davranışları denetlemeye yönelik olarak tutucu işlevi önem kazanmaktadır. Eğitimin Tutucu ya da çatışmacı görüş olarak tanımlanabilir. Bu görüşe göre ise eğitim mevcut toplumsal, ekonomik ve politik yapı ve ilişkilerden bağımsız hareket edemez ve dolayısıyla eğitim kurumları mevcut sistem ve ilişkileri korur ve yeniden üretir. Marksist yapısal fonksiyoncular olarak tanımlanan ve Avrupa’da başlıca Althusser(1971) ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Bowles ve Gintis(1776) tarafından temsil edilen bu savunucuların eğitimi, toplumdaki hakim sınıf ve grupların kendi kültür ve yaşam biçimlerini toplumun diğer kesimlerine kabul ettirecek “devletin ideolojik organı “ olarak görmektedir. Bu görüşe göre, eğitim yeni bir toplumsal düzen meydana getiremez, aksine toplumdaki hakim sınıfın çıkarlarını koruyarak ve eşitlikçi olmayan toplumsal ve ekonomik ilişkileri yeniden üreterek mevcut durumu korur.⁸³

1.2.2. Eğitimin Yaratıcı İşlevi

Modern toplumun, aynı zaman eleştirici ve yaratıcı, yeni buluşlar ve keşifler yapan ve toplumsal değişmeyi başlatmayı isteyen bireylere de ihtiyacı vardır. Değişikliği hazırlamak da eğitimin yaratıcı işlevini oluşturur. Eğitim sistemi, yenilikçi elemanları sağlar ve asgari uyumsuzluklarla gerekli değişmelerin cereyanını gerçekleştirir. Yenilikçi elemanlar daha çok okullar yoluyla sağlanır. Bunun için eğitim sisteminin kendini yeniliğe uydurmak gerekir. Örneğin sanayileşmekte olan bir ülkede eğitim sisteminin sürekli teknik yenileşmeye müfredat programlarıyla bu alanda uzman sağlayan okullarla, öğretim elemanlarını yetiştirmekle ayak uydurması gibi, bazen geleneğin aktarılması değişikliğin başlatılma isteği ile çatışma durumunda bulunabilir. Toplum yavaş bir biçimde değiştiği zaman onun kültürünün yeni öğeleri daha kolaylıkla benimsenebilir. Fakat 20. Yüzyılın sanayileşmiş toplumlarındaki hızlı değişme, düşünce ve yaşamın yeni ve eski alışkanlıkları arasında büyük çatışmalar yol açmıştır. Öyleyse burada eğitimin her ikisi de gerekli olan iki karşıt işlevi ile karşı karşıyayız. Bazı toplumsal şartlar altında bu karşıt işlevlerin uzlaştırılması mümkündür. Eğitim toplumsal denetim aracı olarak kullanıldığında, gencin davranışını topluma uyacak biçimde

⁸² Tezcan, M., Toplumsal Değişme ve Eğitim, Ankara, 1978 s.222

⁸³ Özdemir, Ç.M., a.g.k., s. 294

değiştirebilir. Demokratik bir toplumda uyma, aynı zamanda değişmeye hazır ve muktedir olma demektir. Oysaki bu iki işlev, özellikle demokrasilerde aynı işlevin bir parçası durumuna gelir. Bu iki işlevin demokrasilerde birbiriyle bağdaşma imkânı daha fazladır. Çünkü demokrasi geleneği, azami düşünce ve söz özgürlüğüne müsaade ettiği gibi eleştiricilik ve değişiklikten yanadır. Bu her iki işlev de demokratik bir toplumdaki kişinin görevi durumuna geliri. Böyle toplumda tam gelişmiş bir kişi olmak demek, o toplumun tüm üyeliğine aynı zamanda o toplumun değiştirme gücüyle donanmış yaratıcı üyeliğine sahip olmak demektir.⁸⁴

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve teknolojik gelişmeyi sağlayan, özgürlük, adalet ve eşitlik ilkelerine dayanan yeni toplumsal düzenin yaratıcısı olarak görülmektedir. Dolayısıyla eğitim toplumsal değişme meydana getirebilir ya da toplumsal değişmeye neden olabilir.

1.2.3. Toplumsal Değişme ve Eğitim İlişkilerinin Kuramsal İşlevlerinin Görünümleri

Eğitim ve toplumsal değişme arasındaki neden-sonuç ilişkisi tartışmalıdır. Yani toplumdaki değişmeler eğitim sonucu mu, yoksa toplumdaki değişmeler eğitim değiştirmekte midir? Sosyolojide neden-sonuç ilişkilerinin karşılıklı olduğunu belirten sosyologlar vardır. Bu bakımdan toplumsal değişmeler, eğitimin belirli bir yönde değişmeye zorladığı gibi, eğitim yoluyla toplumun istenen ya da planlanan yönde değiştirilmesi de söz konusudur. Başka bir ifade ile, eğitimde başlatılan bir değişme, toplumsal yapının diğer parçalarını değişme yönünde etkiledi gibi, kendisi de sürekli olarak diğer parçalarda meydana gelen değişmelerin etkisinde kalmaktadır. Bununla birlikte, birçok araştırmacı, karşılıklı ilişkiyi kabullenmekle birlikte, başlangıç noktası olarak toplumun değişmesini alma ve toplumsal değişmenin eğitim sistemini ne yönde değiştirdiğini gösterme eğilimindedirler. Mc Gee, toplumsal değişme ile ilgili tek etmen kuramlarını üç noktada toplamaktadır. Birincisi, Teknolojiye önem verenler, İkincisi Ekonomiye önem verenler, Üçüncüsü İdeolojiye önem verenlerdir. Toplumsal kurumlar, değişmenin aracı, koşulu ve etkileyicisi olarak görülebilir. Eğitim de bir toplumsal kurum olduğuna göre, bu yönlerinden yukarıda belirtilen üç değişim aracı ile ilişkisi kurulabilir.⁸⁵

⁸⁴ Tezcan, M., a.g.k., s.223

⁸⁵ Tezcan, M., a.g.k., s.224

Kurumların karşılıklı etkileşimlerinin toplumsal değişmeye neden olduğunu ileri sürenler, toplumsal değişmelerin eğitimi belli yönde değiştirilmesinde mümkün olduğunu belirtmektedir. Eğitim kurumlarının toplumsal değişme meydana getirecek potansiyel ve sınırlılıklara sahip olduğunu belirtirler. Ancak, bu değişimin toplumdaki diğer toplumsal, ekonomik ve politik kurumlarla aynı anda, aynı istikamette değişiyor olmasına da bağlıdır.⁸⁶

1.3. Eğitimin Toplumsal Değişmeyi Hızlandırma İşlevi

Eğitim tek başına bir toplumsal değişme faktörü değildir. Ancak toplumsal değişimde olumlu işlevleri vardır. Pedagojik açıdan şöyle bir varsayım kabul edilir. Eğitilmiş, gelişmiş bir birey genel olarak eğitilmemiş, gelişmemiş bir bireye göre maddi olsun, manevi olsun değişmeye, yeniliklere daha kolay uyum sağlayabilir. Örneğin sürücü belgesi almak, bilgisayar kullanmasını öğrenmek söz konusu olsa, okuma yazması olmayan bir kişi ile üniversite mezunu bir kişi kıyaslanırsa, üniversiteyi bitiren diğerine göre daha avantajlıdır, söz konusu bilgi ve becerileri kolayca öğrenir ve uygular. Dolayısıyla eğitilmiş bireylerden oluşan, gelişmiş kalkınmış toplumlar, okuma yazma düzeyleri düşük ve eğitsel donanımları eksik toplumlara göre daha az toplumsal değişme sorunları yaşarlar. Yeni düşünceleri, yöntem ve teknikleri kolay özümler ve benimserler. Buluş yapan, yenilikçi, yaratıcı bireyler ancak eğitim süreci içinde ve zengin bir kültürel ortamda yetişir. Bu anlamda eğitim adeta değişimin bir önkoşulu olmaktadır. Eğitime bağlı olarak bilgi birikimi de toplumsal değişimin koşullarından kabul edilir. Değişmeye uygun zemini, kültürel atmosferi eğitim sistemi hazırlamaktadır. Ancak, eğitim sisteminin de toplumsal değişme ile ilgili olarak işlevsel bir yapıda olması, bireylere yükselen bilgiler, beceriler, kazandıran tutumlar değişmeyi kolaylaştırıcı bir nitelik taşıma gerekir. Eğitim programlarının hedefi, içeriği değişmeyi arzulayan ve ona uyum davranışları gösteren bireyler yetiştirecek içerikte olmalıdır. Birçok sosyolog modernleşmeyi, kalkınmayı psikolojik bir faktör olarak bireylerdeki başarı güdüsünün varlığına, uyandırılmasına bağlamaktadırlar. Günümüzde ekonomik kalkınma, milli gelirin artması, verimlilik, yeni üretim tekniklerinin araçlarının kullanılması doğrudan doğruya insana yapılan yatırımlarla ilgilidir. Çağdaş ekonomide bu çok bilinen ve savunulan bir ilkedir.⁸⁷

⁸⁶ Özdemir, Ç.M., a.g.k., s.295

⁸⁷ Yılman, M., a.g.k., s.108

Hiçbir bilimsel tahmin yapılmamış olsaydı ve hiç kimse ancak onlarca yıl sonra meyva verecek olan tohumları insanlara aktarmamış olsaydı, eğitim sadece ilkel bir denetim haline gelecek, öğretmenler okuması yazması olmayan birer çocuk bakıcısı ve eğitimi bilimi de bir şarlatanlık olacaktı. Bilimsel tahminler oldukça önemlidir ve aslında eğitim için özel önemi vardır. Bilimsel tahminler ne kadar dikkatlice ve özenle yapılırsa, önceden görülemeyen felaketler o kadar azalır. Yaşamın her anı ve dünyasının her parçası, herkesin büyüme çağında yüz yüze geldiği yalnızlık, tesadüfen karşılaşılacaklar ve öylesine gelip geçenler dahi eğitimsel açıdan çok önem taşımaktadır. Bu durum ise toplumsal değişmeyi hızlandırmaktadır.⁸⁸

1.4. Değişme Aracı Olarak Eğitim

Eğitim toplumsal hareketliliği arttıran bir araçtır. Bu görevi, eğitimin toplumsal fonksiyonunun en önemli yanını teşkil eder. Fertlerin toplumsal değişmeye ayak uydurabilmesinin en önemli aracı okulda aldıkları eğitimidir. Okulun vermiş olduğu eğitim öğretim söz konusu görevini üç şekilde yerine getirir: Fertlerin toplumsal statülerini yükselterek; Toplumsal sınıflar arasındaki mesafeyi azaltarak; Toplumun çeşitli grupları arasında kültürel ve ekonomik bütünleşmeyi sağlayarak, bunların gerçekleşmesi fertlerin ve özellikle devletin alacağı birtakım tedbirlerle mümkündür. Vergi politikası, kooperatifleşme, sendikalaşma gibi tedbirler yanında, eğitim ile ilgili olarak düşünülebilecek tedbir ise okullaşma politikasıdır. Günümüzde eğitim yoluyla toplumsal hareketliliğin artırılması en yaygın değişme tipi olarak kabul edilmektedir. Ancak gerek gelişmiş, gerekse az gelişmiş ülkelerde eğitim yolu ile toplumsal hareketliliği önleyen bazı engellerle karşılaşıldığı da bir gerçektir. Gelişmiş ülkelerde çalışma şartlarının iyiliği, yüksek ücretler ve elverişsiz coğrafi şartlar, az gelişmiş ülkelerde ise ücretlerin düşüklüğü, istihdam alanının darlığı, ailelerin çocuklarını bütçelerine katkıda bulunmaları için okul yerine para kazanmak üzere piyasaya göndermesi ve nihayet eğitime ayrılan yatırımların sınırlı oluşu başlıca engeldir. Fakat şu bir gerçektir ki, az gelişmiş ülkelerde fertlerin ancak eğitim görmek suretiyle statülerinin ve sınıflarını yükseltebileceklerine dair yaygın bir kanaat vardır.⁸⁹

⁸⁸ Suhomlinski V., Eğitim Üzerine (Çev.:A.ÖZDOĞU), İstanbul, 1995, s.40

⁸⁹ Celkan, H.Y, Toplum Yolunda, Ankara, 2004 s. 206-207

Eğitimin değişme aracı olarak görülmesi ile ilgili olarak Brogan, eserinde Amerika'da siyasal işlevlerini örnek olarak veriyor. Okullar, Amerikanlaşmayı öğreterek siyasal işlevlerini yerine getirmektedirler. Okullar sadece siyasal ve yurtseverlik doğması değil, Amerikan yaşamının gerekli alışkanlıklarını öğretmektedirler. Ortaokul ve liselerin temel siyasal başarısı bütün sınıf ve kökenlerden gelenleri bir araya getirmesidir. Böylece yapay yoldan ortaklaşa bir temel yaratılmaktadır. Örneğin bayrak törenleri, yemin törenleri dinseldir. Törenlerle Amerikanlaştırmak bir yoldur. Böylece okul, esas olarak örgün öğretimin bir parçası olmayıp, Amerika'da nasıl yaşandığını öğreten bir araçtır. Okul burada muazzam heterojenlikten homojen vatandaşlığı sağlamaya çalışan bir kurumdur. Ortak dil, ortak alışkanlıklar, hoşgörüler, ortak siyasal ve milli inanç yaratmaktadır. Burada görüldüğü gibi Amerikan kamu eğitimi, toplumsal değişimin bir aracı durumundadır. Bu durumda ideolojik sorunlar temeldir. Bu görüşe göre eğitimin kendisi değişmiyor. Fakat değişmeye aracılık etmektedir. Okul, burada toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktadır. Amerika gibi birçok etnik gruplardan oluşan bir toplumda okulların bu işlevleri toplumsal değişmeye bir aracılık durumunu almaktadır. Birçok farklı grupların okullar yoluyla standart, tek bir Amerikan kültürü yaratmaları, onların deyimiyle potada eritilmeleri olayı ise bir toplumsal değişme göstergesidir.⁹⁰

Toplumsal değişmecilere göre, eğitim; köklü toplumsal değişmeleri gerçekleştirir. Thomas, Harries,-Jenkins, Freire, İlich, Reimer ve Counts, bu gruba giren tanınmış isimlerdir. Bunlardan Freire hariç, diğerleri, yetişkin eğitimi ile değil, örgün eğitim ile ilgilenmişlerdir. Örneğin İlich, insanların, baskıcı, yönlendirici kurumlara olan alışkanlıklarından kurtarılıp, özgürleştirilmelerini savunurken, bunun ön koşulunun toplumu okullardan kurtarmak olduğunu savunurken, bunun ön koşulunun toplumu endüstrileşmiş ve gereğinden fazla tüketici hale gelmiş olan toplumsal yapıların sürdürülmesine sistemli biçimde araç edilmektedir. İlich ve Freire gibi köktenciler, eğitim sistemlerine baskıcı toplumun kötülüklerini sürdürüyor olarak gördükleri için, karşı çıkarlar. İnsanın özgür olmasının, kendi kimliğini bilmesi, toplum ve çevre tarafından nasıl biçimlendirildiğini anlaması ile olanaklı olduğu görüşündeki Freire, karşılıklı konuşma ve sorunu ortaya koymaya dayalı bir eğitimi savunmaktadır. Bu yolla ortaya çıkarılması ve öğrencilerin bilinçlendirilmesi amaçlanır.⁹¹

⁹⁰ Tezcan, M., a.g.k., s.224-225

⁹¹ Köktaş, Ş.K., Eğitim Bilimine Giriş, Ankara, 2007, ss.202-203

Toplumsal değişmelerin eğitimi belli yönde değişmeye zorladığı gibi, eğitim yoluyla toplumun istenen ya da planlanan yönde değiştirilmesinde mümkün olduğunu savunmaktadır. Başka bir deyişle, eğitim kurumları toplumsal değişme meydana getirecek potansiyel ve sınırlılıklara sahiptir. Eğitim toplumsal değişme meydana getirebilir. Ancak bu değişme toplumdaki diğer toplumsal, ekonomik ve politik kurumları aynı anda, aynı istikamette değiştiriyor olmasına bağlıdır.⁹²

1.5. Toplumsal Değişmenin Koşulu Olarak Eğitim

Ekonomik gelişmesi, örneğin ABD’de yüksek derecede eğitilmiş insan gücü ve her çeşit eğitilmiş kişilere ihtiyaç duyulur. Ekonomi böyle nitelikteki kişileri ister. Meslek yapısı değişir. Bu değişmede, araştırmanın rasyonelleşmesi ve devlete, sanayiye uygulanmasıyla yüksek derecede eğitilmiş nüfusa talep yaratmaktadır. ABD’de koleje, yüksek öğretime devam edenlerin hızla artışı bu taleplere bir yanıttır. Yine, toplumsal hareketliliğin koşullarından birisi de, eğitimidir. Ekonominin hızla değiştığı bir toplumda en değerli becerileri ve onun esnekliğinin öğretimini yüksek öğretim sağlar. Ortaokul ve lise mezunlarına oranla kolej ve yüksek okul mezunları daha fazla ücret elde etmektedirler. Ayrıca, bu kimselerin çalışma güvenlikleri daha fazladır. ABD’de yüksek öğretimin niteliğinin mesleksel yapının değişmesinde esas etkileyici olduğunu tartışmıştır. Fakat mesleksel yapıdaki bu değişmeler, ekonomik olaya dayanır. Bu olay da eğitim kurumlarını etkiler. Böylece eğitim, ekonomik değişmenin bir koşulu olur. Ekonomik değişme de eğitimin sonuçlarının koşulu olmuştur. Süreçler aynı zamanda gerçekleşmektedir.⁹³

1.6. Toplumsal Değişme Süreci olarak Toplumsal Kalkınmada Eğitimin Rolü

Eğitim ile toplumsal gelişmeler arasında ilişkiler olduğunun bilinmesi yeni değildir. Tarihe bakıldığında Eski Yunan ve İslam düşünürlerinin çalışmalarında, eğitimin önemine ilişkin ilginç görüşler belirttikleri görülmektedir. Günümüze kadar uzanan dönem içinde pek çok ekonomistin,

⁹² ESKİCUMALI, A., “Eğitim ve Toplumsal Değişme, Türkiye’nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü, (1923-1946)” Eğitim Dergisi, Cilt 19, S.2, İstanbul, 2003, s.16

⁹³ Tezcan, M., a.g.k., s.223

sosyal ve siyasal bilimcinin kalkınmada eğitimin çok önemli bir rolü olduğunu ileri sürdükleri bilinmektedir. Özellikle 1960 yılından beri okur-yazarlık oranı, ilk, orta ve yükseköğretimdeki okullaşma oranı, eğitim teknolojisinin yaygınlık derecesi, eğitim ve öğretim programlarının niteliği gibi pek çok ölçütle belirlenen eğitim düzeyinin yükseltilmesi; bütün toplumsal, ekonomik, yönetsel ve siyasal gelişmeler-kısaca kalkınma- için bir önkoşul olarak düşünülmektedir. Başka bir deyişle başarılı bir kalkınma süreci, toplumu değişim bilincine kavuşturmaya dayanır. Değişim bilincine kavuşmanın ilk adımı da eğitimidir. Bir ülkenin kalkınması, o ülke halkının gelişmesine sıkı sıkıya bağlıdır. İnsanları geliştirmek, onlara kalkınmaya uygun davranışlar kazandırmak da ancak eğitimle olur. Kalkınma, davranışların rasyonelleşmesini gerektirir. Rasyonel davranışlar, ancak kafalarda devrim yapılması ile sağlanır. Bunun için de gelişmeye açık kafalar gerekir. Gelişmeye açık kafalar oluşturmanın yolu da eğitim anlayışını değiştirmeden geçer. Kaba gözlemlerle bile bugün, dünyamızda eğitim düzeyi yüksek olup da geri kalmış bir toplum gösterilemeyeceği gibi, eğitim düzeyi düşük olup da sanayileşmiş, kalkınmış bir toplum da gösterilemez. 1960'lı yıllarda yapılan çok sayıdaki araştırma; kişi başına düşen milli gelirin ve diğer ekonomik göstergelerin artışı olarak tanımlanan ekonomik büyümeyle, geleneksel-tarımsal toplumdan geçiş toplumuna, sonra da sanayileşmiş çağdaş topluma geçiş olarak tanımlanan toplumsal değişimle ve demokratlaşma olarak tanımlanan siyasal gelişme süreçleriyle, toplumların eğitim düzeyi arasında ilginç ilişkiler olduğunu ortaya çıkarmıştır. Böylece kişi başına düşen milli gelir, ya da ekonomik büyüme ile eğitim düzeyi arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Hatta bazı ekonomistler daha da ileri giderek; hangi okur-yazarlık oranının kaç dolarlık kişi başına düşen milli geliri sağlayabileceğini gösteren tablolar bile hazırlamışlardır. Bu nedenle her koşulda geçerli olmamakla birlikte, söz konusu bir ülkenin okur-yazarlık oranı bilinince, o ülkenin kişi başına düşen milli gelirini, kişi başına düşen milli geliri bilinince de, okur-yazarlık oranını tahmin etmek mümkün olmuştur.⁹⁴

Eğitimin yalnız gelişmeyi engelleyen nedenleri ortadan kaldırması değil, aynı zamanda kişiyi yetiştirmesi gerektiği düşünülürse, eğitimin iyi bireyler mi, yoksa iyi yurttaş ve iyi birey arasında karşıtlık olmadığı söylenebilir. Hegel gibi düşünen herkes bunu söyler. İyi birey, bütünün iyiliği için çalışır, bütünün iyiliği, bireyler için iyi olan şeylerden meydana gelen, Salt bir fizikötesi

⁹⁴ Kaya, Y.K., Eğitim ve Kalkınma, Ankara, 1998, ss.26-28

gerçeklik olarak bu sava karşı durmaya, da onu desteklemeye hazırlıklı değilim. Ama uygulamada çocuğu birey olarak görmenin sonucu olan eğitim, onu geleceğin yurttaşı olarak gören eğitimden çok ayrıdır. Birey kafasının işlenmesi, yararlı bir yurttaş yetiştirmekle aynı değildir. Toplumun iyiliğinin bir bölümünden ayrı olan ve bireyin iyiliği denilen bir şey vardır.⁹⁵

1.7. Toplumsal Değişme Karşısında Eğitim

Toplumsal değişimleri bizlere öğreten sosyolojidir. Bu değişimlerin faydalısını almak, zararlı olanların, zararlarını önlemek için gerekli tedbirleri almak yani bu değişimlerin Milli kültür ya da toplumun menfaatleri açısından eleştirisini yapmak eğitime özellikle eğitim sosyolojisine düşmektedir. Eğitim alanında meydana gelen niceliksel ve niteliksel gelişmeleri de değişme açısından çok önemli bir faktör olarak nitelendirilebilir. Toplumsal değişmeden en çabuk etkilenen kurumlardan biri de eğitim kurumlarıdır. Zaten eğitim kurumları toplumsal değişmeye uyum gösterdikleri sürece toplumsal fonksiyonlarını yerine getirebilirler. Aksi takdirde, yetiştirdiği bireyle topluma ve değişmelere uyum gösteremez, toplumun gelişmesini engeller. Eğitim kurumları bir yandan toplumsal değişmeden etkilenirken, diğer yandan toplumsal değişme aracı olarak iş görürler. Toplumsal değişmeyi çoğunlukla çeşitli alanlarda bilgi birikiminin artması, teknolojinin gelişmesi yeni buluşlar ve keşifler hızlandırır. Bu nedenle, toplumun değişmesi ve gelişmesi için üretici, araştırmacı ve yenilikçi elemanlara ihtiyaç vardır. Bu elemanlar da büyük ölçüde eğitim kurumlarından yetişir. Bunun için de bireylerin problem çözme yeteneklerine sahip olmaları gerekir. Eğitimle toplum arasındaki ilişki iki yönlüdür. Bir yanda eğitim kurumları yetiştirdikleri bireyler yoluyla toplumun çeşitli kurumlarını ve sosyal ilişkilerini değiştirirken, diğer yandan toplumdaki diğer kurumlar eğitim sisteminin yapısını programını değiştirir.⁹⁶

Eğitim toplumsal değişmeyi hızlandırdığı gibi aynı zamanda toplumsal değişimlerden de çabuk etkilenir. Toplumsal yapıdaki tüm değişimler eğitim kurumlarını az ya da çok etkiler. Bir başka ifade ile eğitim kurumları toplumsal değişimin aracı olarak bir işlev görürler. Toplumdaki değişimler paralel olarak eğitim programları da değişir. Bu ilişki bağlamında toplumsal değişmeye bağlı olarak okulların programları, eğitim yoluyla bireylere

⁹⁵ Russell, B., “Birey ve Yurttaş” (Çev.:A.Solak), Toplum Yolunda, (Editör:A.Solak), Ankara, 2004, ss.304-305

⁹⁶ Demirel, Ö.-Kaya Z., Eğitim Bilimine Giriş., Ankara, 2006, s.306

kazandırılacak değerler, tutumlar, normlar, bilgiler değişmektedir. Günümüzde bilimsel araştırmalardaki artışa bağlı olarak teknoloji çok hızlı değişmektedir. Teknolojik değişmelerle birlikte üretim modelleri, üretim ilişkileri ve üretimde insan gücünde aranan nitelikler değişmeye başlamıştır. Bu nedenle eğitim kurumları artık bilgi toplumu insanların gereksinimlerine ve taleplerine yanıt verebilecek bilgi, beceri tutum ve davranışa sahip bireyler yetiştirecek eğitim kurumları, eğitim programları hazırlamak ve hayata geçirmek zorunda hissetmektedirler.

1.8. Toplumsal Değişmenin Etkileyicisi Olarak Eğitim

Eğitim aynı zamanda teknolojiyi değiştirir veya etkileyebilir. Teknolojik gelişme teknisyen ve yöneticilerin yetiştirilmesi ile olanaklıdır. Teknolojinin gelişmesi verimliliği artırır ve işgücünün yapısını değiştirir. Orta sınıf ve nitelikli işçi konumlarının oranını artırır, Clark, kurumu etkileyen beş güçten söz eder, Bunların, birincisi Eğitsel hazırlık düzeyinin yüksekliği ve işe hazırlık, ikincisi, Eğitimin ekonomi ile ilgisinin artışı, Üçüncüsü Nüfus artışı, dördüncüsü Bu nüfus tarafından artan eğişsel katılım, Beşincisi ise Eğitimle ilgili siyasal ilginin artışı şeklinededir. Görüldüğü üzere, eğitimi etkileyen güçler, ekonomik, demografik ve siyasaldır. Bu güçlerin eğitim kurumuna etkisi üç noktada belirtilmektedir. Bu üç noktayı incelediğimizde; Kurumsal birleşmelerin gerçekleşmesi, özellikle küçük kolejler arasındaki birleşme, yeni teknolojiler ve siyasal ilgi tarafından getirilen kurumsal sorunların çözümü amacıyla; İkincisi, Eğitsel karar vermenin artan merkezileşmesidir. Özellikle ABD'de yerel yönetimden eyalete ve eyaletten ulusal düzeye doğru gerçekleşir. Üçüncüsü ile Kurumlar, akademik dallar ve çeşitli özel ve kamu kurumları arasında gönüllü ilişki örneklerinin doğuşu, Bunlar, toplumsal değişme tarafından zorlanan koordinasyon ve eylemler için yeni ihtiyaçları karşılayacaktır.⁹⁷

Yüz yıllar arası yayılan eğitim sürekliliklerin üçüncü ve nihai unsuru bilimsel ve teknik ilerlemelerdir. Bilim ve teknolojinin şaşırtıcı gelişiminden doğan aletler, makineler ve ürünler hayatın her yanını kökten değişirmiştir. Otomobil, tren, telgraf ve telefon, insanları ölmekten alıkoyan aşılar gibi icat ve yenilikler, kısa zamanda bilgisayarın, jetlerin, klimaların, antibiyotiklerin ve

⁹⁷ Tezcan, M.,a.g.k., s.223

televizyonun insan hayatına girişini kolaylaştırmıştır. Bu bilim ve teknik sayesindeki teknolojik gelişmeler ve internet kullanımı eğitimi çağdaşlaştırmış ve öğrenmeyi kolaylaştırmıştır.⁹⁸

1.9. Eğitimi, Toplumsal Dönüşümün Nedeni Olarak Gören Kuramlar

Brogan, toplumsal değişme amacı olarak eğitimi görmektedir. Örnek olarak da Amerikan okullarını vermektedir: Okul muazzam heterojenlikten homojen vatandaşlığı sağlamaya çalışan kurumdur. Ortak dil, ortak alışkanlıklar, hoşgörüler, ortak siyasal ve ulusal inanç yaratmaktadır. Burada görüldüğü gibi Amerikan kamu eğitimi, toplumsal değişmenin bir aracı durumundadır. Amerika gibi birçok etnik gruptan oluşan bir toplumda okulların bu işlevleri toplumsal değişmeye bir aracılık durumunu almaktadır. Bir çok farklı grupların okullar yoluyla standart, tek bir Amerikan kültürü yaratmaları, onların deyimiyle bir potada eritmeleri olayı ise bir toplumsal değişme göstergesidir. Trow toplumsal değişmenin koşulu olarak eğitimi göstermektedir. Ona göre ekonominin hızla değiştiği toplumda en değerli becerileri ve toplumsal esnekliği eğitim sağlamaktadır. Clark'a göre de, toplumsal değişmenin etkileyicisi eğitimidir. Ona göre teknolojik gelişme teknisyen ve yöneticilerin yetiştirilmesi ile olanaklıdır. Teknolojinin gelişmesi verimliliği arttırmakta ve işgücünün yapısını değiştirmektedir.⁹⁹

Eğitim toplumbilimcisi Ottaway da, eğitimin toplumsal değişme içerisinde, kendi başına bir değişim etkeni olduğunu vurgular. Eğitimin, iktidarın ve okulların kararlaştırdıkları değişimleri desteklediği ve onları gerçekleştirdiği görüşünü savunur. Ona göre, eğitimsel değişme toplumsal değişmeyi takip eder. Toffler okulların ileriye değil de geriye dönük bir sistemin savunuculuğunu yaptığını söyler. Ona göre sanayi toplumlarında bile okullar gelecekteki amaç ve yöntemleri araştıramamaktadır. Toffler' e göre, değişim hızlandıkça, daha ileride olabilecek olayların yapısını öğrenebilmek için, daha çok özen gösterilmesi gerekecektir. Weber'de toplumsal değişme ve eğitime ilişkin

⁹⁸ Özdemir, M.Ç., "Toplumsal Değişme Karşısında Aile ve Okul", Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, C.2, S.5, Ankara, 2007, s.189

⁹⁹ SAĞ., V., "Toplumsal Değişme ve Eğitim Üzerine", Sosyal Bilimler Dergisi, C.27, S.1, Sivas, 2003s: 11-25

görüşlerinde; toplumun ekonomik ve toplumsal güçler tarafından etkilenip biçimlendiğini vurgular. Ona göre eğitim de, işte bu güçler tarafından belirlenecektir. Eğitim, kendi başına belirleyici değildir.¹⁰⁰

1.10. Seçkin Kuramlar

1.10.1. Çağdaşlaşma Kuramı

Bunlara göre eğitim sisteminde yapılan herhangi bir yenilik ya da düzeltme, diğer toplumsal, siyasal ya da ekonomik kurumların değişmesine yol açar. Bu konuda Mc Clelland ile Schumpeter örnek olarak verilebilir. Mc Clelland'ın Çağdaşlaşma, Schumpeter'in Kalkınma, olarak niteledikleri değişim, kişilere başarıya ve yarışma güdüsünü aşılama yoluyla gerçekleşir. Mc Clelland, canlı bir girişimci sınıfı yaratmakla gerçekleşir derken, Schumpeter, toplumsal yaşamın orta direği sayılan üst düzeydeki yöneticiler ve aydın kümesini güçlendirmekle gerçekleşir. Bu değerler sisteminin aktarmanın en uygun ortamı ise okul ya da diğer toplumsallaştırma kurumlarında verilen eğitimidir.¹⁰¹

Çağdaşlaşma, bireysel ve toplumsal değişme demektir. Akılcı ve pozitivist bir ruhun bütün insanlarda yerleştirilmesi, toplumda yaşayan bütün modern insanların o toplumun kültürel, ekonomik ve politik sistemlerine katılması demektir. Çağdaşlaşma, teknoloji alanında, tarım ve sanayi alanında kalkınma, nüfus hareketliliği ve şehirleşme ve eğitimin kaliteleşmesi demektir.

Çağdaşlaşma, işbölümünün artması, bütün sosyo-ekonomik statülerin öğrenim ve çalışma ile kazanılması, iktidarın bir düzen içinde bürokratik sisteme dağıtılması, birbirlerinin haklarını sayan eşit insanların bulunması demektir. Çağdaşlaşma, modern insan yetiştirme demektir. Modern insan zaman önem veren gelecek boyutu ağırlık kazanmak üzere üç zaman boyutu içinde yaşayan, kendi kendini kontrol eden devletini ve milletini seven, bilime inanan, insanlara güvenen, yeni deneyimlere açık, yurtsever insandır. Modern insan demokratiktir. Görüşlerini tartışma ve ikna yolu ile açıklar, planlı hareket eder. Çağdaş insan günlük hayattaki canlıları ve eşyaları kutsallaştırmaz, çünkü düşüncesini rasyonelleştirmiştir. Çağdaş insan bürokratik düzeni bilir, bu

¹⁰⁰ SAĞ.,V., a.g.m., ss.11-25

¹⁰¹ Balamir, N., Kırsal Türkiye'de Eğitim ve Toplum Yapısı, İstanbul, 2007, s.55

alandaki örgütlere uyar, bunları basitleştirmeye ve mükemmelleştirmeye çalışır.¹⁰²

1.10.2. İnsan Sermayesi Kuramı

Toplumdaki gelir eşitsizliklerinin, okullaşmadaki dengesizliğin bir yansıması olduğunu savunurlar. Böylece bu görüşü savunanlar, kişilerin kendilerine yapacakları eğitsel yatırımlarla, bireysel üreticiliklerini arttırarak daha üst gelir dilimlerine sıçrama yapabileceğini ileri sürerler.¹⁰³

Eğitimi hakim sınıfların kendi çıkarlarına hizmet eden ve onları koruyan bir vasıta olarak görürler. Eğitim kurumlarının hakim kültür ve kurumları yeniden üretirken birazda olsa toplumsal değişmeye yol açacak bağımsızlıktan söz ederler.¹⁰⁴ Marksist yapısal fonksiyoncuların görüşlerinden farklı olarak eğitim kurumlarının hakim kültür ve kurumları yeniden üretirken birazda olsa toplumsal değişmeye yol açacak bağımsızlıklardan söz ederler. Okulların resmi ideolojilerin ve toplumdaki hakim sınıfların her zaman kontrol mekanizmaları olamayacağını vurgularlar.¹⁰⁵

1.11. Eşitlikçi Kuramlar

1.11.1. Pestalozzi-Dewey-Tonguç'un Eşitlikçi Kuram Görüşleri

Pestalozzi, Çocuklar köyü'nü kurmuştur. Orada kolektivizm ve birey özgürlüğünün iç içe olduğu bir ortamı oluşturmuştur. Ona göre, yoksulluk, toplumsal adaletin olmayışından kaynaklanır. Toplumsal adalete ulaşmak için de, kişilerin bireycilikten uzak, toplumsal özveride bulabilmek yetileriyle donatılması gerekir. Bu amaç için de en etkili araçlardan birisi, yeni anlayışla ele alınan eğitimidir. Dewey'e göre ise okullar, toplumu ileri bir yöne doğru itmelidirler. O., Toplumsal değişmede okulların yeni bir düzenin kurulmasında etkin bir rolü olması gerektiğini vurgulamıştır. Dewey, ayrıca, eğitimi sadece bir araç olarak değil, başlı başına bir amaç olarak ele alır. Tonguç'da bu düşünürlerden etkilenmiştir. O da eğitimi, hem kalkınma aracı, hem de

¹⁰² Ergün, M., Eğitim ve Toplum, Ankara, 1992, ss.246-247

¹⁰³ Tezcan, M., Toplumsal Değişme ve Eğitim, Ankara, 1998, ss.1-2

¹⁰⁴ Eskicumalı, A., a.g.m., s.16

¹⁰⁵ Özdemir, Ç.M., a.g.k., s.295

uluslaşma, demokratikleşme aracı olarak görmüştür. O, köy halkının eğitim yoluyla canlandırmak ister. Yani, canlandırmayı çağdaş üretim yöntemleriyle verimi arttırmak ve böylece köylüyü zenginleştirmek ve kendisiyle, çevresiyle, ilgili haklarını arayabilme yetkileriyle donatmak olarak anlamıştır.¹⁰⁶

Dewey, şartlar radikal bir şekilde değişmiştir, o yüzden eğitimde de aynı derecede bir değişiklik yapılması gerekmektedir. Kaybettiklerimize göre kazandıklarımızı bilmeliyiz ki bunlar, toleransın artması, sosyal düşünce yeteneğinin gelişmesi, insanın doğası hakkında daha geniş bilgi edinilmesi, karakter yapısını bilme ve sosyal olayları açıklama hususunda daha güçlü bir uyanıklık, farklı kişilerle olan ilişkilerde büyük bir görüş doğruluğu, ticari faaliyetlerde daha geniş bir temas olarak sıralanabilir. Okuldaki değişim bu esaslara göre hüküm verilir. Nitekim sanayi ve ticaret tarzlarında olan yenilikler, nasıl değişen sosyal durumun, oluşmakta olan yeni toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için yapılıyorsa, eğitim yönteminde, ders ve programlarda yapılan yeniliklerde öyledir.¹⁰⁷

1.11.2. Freire ve Carnoy Eşitlikçi Kuram Görüşleri

Bunlara göre anamalcı sistemin değişmesi için etkili araç eğitimidir. Gerçekleştirmek istedikleri yaşamda, mülkiyet haklarının insan haklarına baskın olmaması ve hiç kimsenin bir diğerine hükmetme hakkının olmaması gerekir. Özgür okullar kurmak gerekir.¹⁰⁸

Freire'e göre eğitim, insanlara birlikte özgür olmayı, birlikte özgürleşmenin yollarını öğretmelidir. Bunun için, aktarmacı eğitim yerine sorun çözmeye dayanan eleştirel eğitim yaşama geçirilmelidir. Siyasal olarak yansız bir eğitim düşünülmeyeceği görüşünde eğitim, toplumda var olan dengelerin sürdürülmesi ya da yeniden üretilebilmesi için, o toplumdaki egemen ideoloji tarafından kullanılan araçlardan birisi olarak ele almaktadır.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Balamir, N., a.g.k., s.57

¹⁰⁷ Dewey, J., Okul ve Toplum, (Çev.:H.A.Başman) 2008, Ankara, ss.24-25

¹⁰⁸ Balamir, N., a.g.k.,s.58

¹⁰⁹ Köktaş, Ş.K., Eğitim Bilimine Girişi, Ankara, 2007, s.9

1.12. Belirli Bir Eğitim Biçimini Toplumsal Dönüşümün Sonucu Olarak Gören Kuramlar

1.12.1. Bağımlılık Kuramı

Bunlar, toplumcuların ileri sürdüğü belli bir ülkenin içindeki yoksulluğun dengesiz gelişmeden kaynaklandığı savını, dünya ölçeğine uygularlar. Frank, süper ülkelerin egemenliği altındaki kenar ülkelerin yoksulluk döngüsünden kurtulmamalarını, anamalcılığın dünya çapında dengesiz işleyişine bağlar. Bunlar, alt sınıfları uysallaştırmak için başvurulan araçların, dinsel aşılama, çarpıtılmış kitle iletişim araçları kullanımı ve özgür eğitim olduğunu söylerler. Bu araçlarla kitleler üzerinde toplumsal denetim sağlanır. Özellikle eğitim, toplumsal denetimi pekiştirir. Bu nedenle, bir eğitim biçimi, bu yapıyı değiştirmek değil, tam tersine, onu güçlendirir demektirler. Toplumun ve dolayısıyla eğitimin değişebilmesi, ancak, siyasal devrim ile gerçekleşebilir.¹¹⁰

1.12.2. Toplumcu Kuram

Bowles ve Gintis'e göre ekonomik ve siyasal sistemde bir dönüşüm olmadığı sürece, okul, eski sistemi değiştiremez. Tam tersine, onun yaşamasını sağlar (ABD'deki gibi) Okulların yoksulluklara ekonomik ve toplumsal başarı yolunu açması, daha hakça bir düzen yaratılmasında okulların bir araç olacağı, tamamen bir aldatmacadır. Okullar, kişilerin kendi yeteneklerinin ve eksikliklerinin farkına varıp, gelir katmanlaşmasında onlara uygun yerleri kabullenmeye ve doğal karşılamaya başladıkları ortamlar olarak işlev görürler. Ayrıca, okullar yoluyla yönetenlerin ayrıcalıkları haklı ve doğal olarak gösterilmeye çalışılır. Biz de de Köy Enstitüleri eleştirilirken, eğitimin bir köy kalkındırma aracı olamayacağı vurgulanmıştır. Eski toprak mülkiyeti, üretim ve dağıtım süreçleri ve teknolojiye ilkel yöntemler değiştirilmedikçe, eğitimin dönüşümde hiçbir payı bulunamayacağı ileri sürülmüştür. Eğitim mi toplumu etkiler, yoksa toplum mu eğitim etkiler, bu konuda bir öncelik saptama, bizi bir çıkmaza götürür. Bu konuda bu iki değişken arasında devingen ilişki gizlenmiş olur. Bugün, eğitim sisteminin toplumsal yapıdan çıktığı kadar, eğitim sisteminin kendisinin de önemli bir değişim aracı olduğu kabul edilmektedir.¹¹¹

¹¹⁰ Balamir, N., a.g.k., s.59

¹¹¹ Tezcan, M., Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye, Ankara, 1993, s.21

1.13. Max Weber'in Toplumsal Değişme ve Eğitim Tipolojisi

Weber, Konfüçyüzmü incelerken, öğretimin, Denetim ve İçerik gibi iki özelliğine dayanan üçlü bir eğitim tipi sınıflaması ileri sürer. Birinci uça, karizmatik yapı egemenliğine dayanan eğitimi, çeşitli gizli olanakları uyandırmaya çalışır. Kahramanlık yetenekleri ya da sihirsel yetenekler gibi, bunlar ne öğretimle işlenir, ne de öğrenimle geliştirilir. Karizma için öğretim ve eğitim yapılmaz. Sadece Karizmatik yetenek uyandırılır. Karizmatik kişi kavramı bireyi normal insanlardan ayıran insanüstü güçleri bulunan kişiyi ifade eder. Atatürk, Napolyon gibi siyasal liderler böyle karizmatik kişilerdir. İkinci modelde, işlenmiş bir insan eğitmeye çalışılır. Yaşam için gerekli bazı iç ve dış tutumlar için bir insanı eğitmektir. Bu genellikle herkes için yapılabilir. Sadece amaçlar farklı olabilir. Dinsel nitelikte olabileceği gibi laik de olabilir. Üçüncü aşamada, bürokratik egemenlik yapısında ise uzman yetiştirilir. Yönetimsel amaçlar için pratik yarar bakımından insanlar eğitilir. Örneğin, kamu kuruluşlarında, işletmelerde atölyelerde bilimsel ve sanayi laboratuvarlarında, disiplinli ordularda bu tür eleman yetiştirilir.¹¹²

Doğal olarak bürokrasi, rasyonel biçimini geliştirir. Karizma ve rasyonellik birbirinin karşıtı değildir. Aralarında bağlantı ya da geçiş yoktur. Kahraman ya da büyücünün aynı zamanda özel öğrenime ihtiyacı vardır. Aynı biçimde uzman, özellikle bilgi için yetiştirilmemiştir. Weber, eğitimi ve kişiliklerin toplumsal üretimini siyaset ve ekonomiye bağlı olarak görür. Weber, “değişen toplumsal yapıya özellikle ekonomik ve politik alanda eğitimden farklı talepler olacaktır demiştir.” Örneğin, hızlı olarak bürokratlaşan bir toplumda kültürlü insan yetiştirmek amacı, uzman insan yetiştirmeye yönelir. Yani uzmanlık bilgisini içine alan pratik bir rol için öğretimde bulunulur. Tarihi toplumların rasyonelliğe, karmaşık ve işlevsel işbölümüne doğru hareketi olarak görür, ayrıca rasyonelliğin kaçınılmaz olduğuna değinmiştir. Weber'e göre toplum, ekonomik ve toplumsal güçler tarafından etkilenir ve belirlenir. Eğitim de u güçlerce biçimlenir. Eğitim, kendi başına biçimlendirici etmen değildir. Toplumun işleminde eğitimin rolü ikincildir, yardımcıdır. Eğitimin, temel

¹¹² Tezcan, M., a.g.k., s.4

rolü, bireyi toplumunu karakterize eden siyasal ve ekonomik mücadelelerde yer alması için hazırlaması ve ona yardımcı olmasıdır.¹¹³

Max Weber; Modern sosyolojinin kurucularından Alman Weber, insanın hareket ve davranışlarını sosyal ilişki ve bağlanışlar çerçevesinde ele almıştır. Sosyal ilişkiler, taraflar arası anlaşmalardan doğabildiği gibi, dışarıdaki bir güç tarafından da empoze edilebilir. Weber, sosyal kurumların hepsinin, hem tarih içinde dikey gelişim açısından hem de şu andaki yaygın durum bakımından ideal tiplere, soyut tiplere indirgenebileceğini iddia ediyor; böylece sosyal gerçeğin tabakalar içinde daha iyi anlatılabileceğini düşünüyor. Weber'in bilhassa hâkimiyet teşekkülü ve şehir tipolojileri ile hukuk ve din sosyolojisi üzerindeki analizleri dikkati çekmektedir. Sosyal hayatta bütün faktörler birbirlerini karşılıklı olarak etkilerler. Ekonomik ilişkilerin din ve diğer sosyal ilişkiler üzerinde büyük etkileri olduğu gibi, meselâ, her din de bir iktisadî ve sosyal ahlâk yaratmaktadır. İnsanların duygularını, düşüncelerini, vaziyet alışlarını etkileyen faktörlerin içinde dinin önemli bir yeri vardır. Kapitalizm de, Protestanlığın getirdiği kapitalist zihniyetin bir eseridir. Dinler ahlâkî değerleri, ahlâkî değerler de sosyal ve ekonomik hayatı şekillendirmektedir. Eğitim, fertlerin ilerde toplumsal yapı içinde alacakları statüyü belirleme açısından çok önemlidir. Weber'e göre eğitimin esas görevi, kişinin ilerde toplumsal yapıda ulaşacağı yere ulaşması için kişileri ve grupları hazırlamaktır. Yani eğitim, kişilerin ve grupların, bürokrasi ve sosyal tabakalaşma içinde ilerde alacakları yere hazırlama çalışmalarıdır. Weber'in tipoloji yaklaşımı, Eğitim Sosyolojisi araştırmalarında çok etkili olmuştur.¹¹⁴

1.14. Ottoway'a Göre Eğitim ve Toplumsal Değişme

Eğitim sosyologlarından A.K.C. Ottoway'da eğitimin kısmen kendi başına bir değişim etkeni olduğunu belirtiyor. Eğitimin, iktidarın ve okulların kararlaştırdıkları değişimleri destekleyen ve geliştiren bir güç olduğunu belirterek eğitimcilerin değişmelerin başlatılmasındaki eleştirici rolüne değinir. Ottoway, daha çok eğitimin toplumdaki mevcut egemen toplumsal güçler tarafından tayin edildiğine inanır ve "Toplumsal güçler, toplumsal eylem ya da toplumsal değişmeyi gerçekleştirmeye çalışan insan grupları olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal ihtiyaçların, tekniklerin ve değerlerin etkileşimi

¹¹³ Tezcan, M., a.g.k., s.4

¹¹⁴ <http://www.haberdem.com.tr>. Eğitimin Sosyal Düzen İçindeki Önemi (02.06.2009)

yoluyla toplumun niteliği değiştikçe eğitim de bunu takip etmek eğilimini gösterir.¹¹⁵

Toplumsal değişmede eğitimin rolü ve önemi çok fazla ve etkisi büyüktür. Bunun nedeni her insanın belirli temel eğitimlerini ve daha sonra seçeceği meslek ve iş koluna göre eğitimini devam ettirmekte yani mutlaka eğitim almaktadır. Aldıkları eğitim ne kadar iyi ve kaliteli ise eğitim gören ve gelecekte yönetici konumuna gelecek olan bireyler, aldıkları eğitim ile yeni gelişmeler ve değişmeler sağlayabilecek ve toplumun değişimine yani çağa ayak uydurmasına katkı sağlayacaklardır. Eğitimin bu derece toplum için önemi olması nedeniyle eğitim veren kişilerin, öğretmen, öğretim üyesi ve akademisyenlerin son derece donanımlı, çağa ayak uydurabilmiş, bilgi ve akademik olarak donanımlı olması, yetişen bireylerin daha eğitilmiş ve iyi yetişmesinde büyük katkı sağlayacağı aşikardır. Ottaway eğitimin görevleri arasında, toplumun kültürel değerlerini fertlere aktarılması ile sosyal değişmeye yardımcı olmasını zikreder. Birincisi eğitimin tutucu, ikincisi ise yaratıcı fonksiyonudur. Toplumun uyumu sağlanması geleneksel değerlerini devam ettirebilmesi, başka bir deyişle toplumun düzeninin kurulabilmesi için kültürel değerlerin daima sonraki nesillere aktarılması icabeder. Ama toplumun düzene olduğu kadar değişmeye de ihtiyacı vardır. Bu da yine eğitime düşen bir görevdir. Öbür taraftan tekamülcü sosyoloji görüşüne sahip olduğu için sosyal değişmeyi zaten kabul ediyor ve gerektiğine işaret ediyor.¹¹⁶

Eğitsel değişmenin toplumsal değişmeyi takip ettiği görüşünü benimsemek daha uygundur, bu konuda Ottaway, Bazen, eğitimin, toplumsal değişmenin nedenlerinden biri olduğu, ileri sürülür. Oysaki bunun aksi daha doğrudur. Çünkü eğitsel değişme, toplumsal değişmeyi başlatmaktan çok, diğer toplumsal değişmelerin arkasından gelir. Değişme düşüncesi insanların kafasında başlar, ekseriye tek bir kişinin kafasında, müstesna kişiler, toplumları için yeni teknikleri ve yeni değerler icat ederler. Bu düşünceler insanın kültürüne etkisinden doğar. Fakat bunlar, toplumsal gruplar tarafından paylaşıncaya ve aktarıncaya kadar, kültürü değiştiremezler. Eğitim, kültür değişinceye kadar değişmez. Zamanlarını aşan ve toplumlarını eğitmeye uğraşan birkaç öncünün çabaları buna istisnadır. Eğitimcilerin kendileri de yurttaşlar olarak değişme için bir güç biçiminde etkinlik gösterirler. Büyük

¹¹⁵ Tezcan, M., a.g.k., s.4

¹¹⁶ Celkan, H.Y., Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi. İstanbul, 1989., s.4

eğitimci, diğer müstesna kişiler gibi aynı biçimde daha dolaysız bir biçimde değişmeyi etkileyebilir. Toplumsal bilimlerde nedensellik kavramı tehlikeli ve zordur. Daima birbirini etkileyen pek çok sayıda değişkenler vardır. Bu yüzden eğitim bir neden olarak kabul edilmekte, daha çok, bir bağımlı değişken olarak ele alınmaktadır. Eğitimin toplumsal değişimde önemli bir rol oynadığında kuşku yoktur. Fakat onun etkisi birinci derecede değil, ikinci derecededir. Eğitim, insanlar tarafından bilinçli ve önceden tayin edilmiş bir amaç için kullanılan bir tekniktir. Amaç değiştiğinde eğitim de değişir. Fakat önce amacın değişmesi gereklidir. Eğitimi sağlayan insanlar, yön veren ise toplumsal bir güçtür ve toplumsal güçler daima insan grupları tarafından kullanılır. Örneğin, Nazi Almanya'sında eğitim, genç kuşağın tutumlarının hızlı bir değişikliğe uğratılması nedeniyle kullanıldı. Bunda kazanılan başarı ise eğitimin propaganda gücünü gösterdi. Fakat hizmet ettiği amaçlar, ona yön veren insanlar tarafından daha önce belirlenmiştir. Görüldüğü üzere demokratik bir toplumda kullanıldığı özel biçimiyle eğitim, toplumdaki değişiklikleri hazırlayabilir ve bu onun yaratıcılık işlevinin bir parçasıdır. Eleştirici ve özgür davranışları teşvik suretiyle çocukları değişikliğe hazırlar fakat bunu ancak toplumda yeterli kabul edilmiş değerler mevcut olduğu için yapabilir. Bu değerler, geçmişte toplumsal güçler yoluyla yerleşmiştir. Sanayi ve eğitim, iki değişkendi ve ilkin sanayide değişme gerçekleşir ve eğitimin buna uygulanması takip ederse sanayiden bağımsız değişken olarak söz edebiliriz. Eğitimi de bağımlı değişken olarak nitelendirilebiliriz. Eğer kültürün bir kısmı herhangi bir buluş ya da keşif sonucunda değişirse ve kültürün ona tabi herhangi bir kısmında da durumlar değişirse, çoğu zaman kültürün bağımlı kısmında meydana çıkan değişmeler, ancak bir gecikmeden sonra meydana gelir.¹¹⁷

1.15. Eğitim Akımlarına Göre Toplumsal Değişme-Eğitim İlişkileri

Tutucular diye nitelenebilecek bu akımlara göre; eğitim, kendi temel işlevlerinden sapmadıkça, toplumsal değişmeyi gerçekleştirebilecek gücü kendisinde bulamayacaktır. Eğitimin başlıca işlevi ise bilgi aktarmaktan ibarettir. Okul bir yenilik yeri ya da değişim yeri değil, öğrenimin gerçekleştiği bir yerdir. Toplumsal gelişim ve değişim bireylerin geliştirilmesiyle yakından ilişkilidir. Bireyler istenilen doğrultuda yetiştirildiği vakit, toplumsal değişme

¹¹⁷ Tezcan, M.,a.g.k., s.6

de gerçekleşecektir kendiliğinden. Okul, eski kültürlerin bilgisini bireye verecek ve gelecekteki bireylerde bu şekilde geçmişteki kültürden kopmayacaktır.¹¹⁸

Toplum, ortak bir ekini (kültürü) kabullenen, bir coğrafi alanda yayılan ve kendi kendinin devamlılık sürecini kazanabilmiş ilişkiler bütünlüğüdür. Diğer yandan, eğitim ise, toplumsal bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bireylerin bilinçsel yeteneklerinin geliştirilmesi güdüsü, eğitime yoğunluk kazandırır. Eğitim; bireylerin toplumsal yeteneğinin en elverişli düzeyde kişisel gelişmesinin elde edilmesi için seçilmiş ve deneyimli bir çevreyi içine alan toplumsal bir süreçtir. Bireyin davranışında, istekli olarak davranım değişikliği oluşturması süreci, bir eğitimidir. Eğitim; bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak, istedik değişme meydana getirme sürecidir.¹¹⁹ Eğitimin temel işlevlerinden biri, kültür değerlerini sonradan gelenlere aktarmaktadır; Eğitimin temel amacı kültür nakli ve daha önemlisi toplumu, arzulanan bir geleceğe götürmektedir. Eğitim, toplumun kendini daha yüksek bir düzeyde ve daha iyi bir şekilde kanıtlaması için kullandığı bir alettir. Eğitimin ereği; bir toplumun gelecekteki nesillerinin kendilerinden daha müreffeh ve daha mutlu bir şekilde hayatlarını idame ettirebilmeleri için nasıl ve ne gibi şartlar altında hareket edeceklerini onlara öğretmektir. Sosyolojide çok sık kullanılan kavramlardan biri de toplumsal değişme kavramıdır. Toplumsal değişme, temelinde ilişkiler bulunan devinimsel yargıları içerisinde barındıran bir kavramdır. Toplumsal değişme; “ilişkilerin değişmesidir. toplumsal değişmeyi şöyle tanımlar: Toplumun herhangi bir dönemdeki düzenine özgü yerleşik özdeksel ve tinsel öğelerinde yeni özelliklerin oluşması. Görüldüğü gibi, için toplumsal değişme, toplumun öğelerinde özdeksel ve tinsel yeni oluşumlardır. Toplumsal değişmeyi, toplumsal ilişkilerden ve kültürel değişmelerden ayırmak oldukça güç. Öyleyse toplumsal değişme; toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların değişmesidir. Toplumsal değişme; sosyokültürel değişmedir. Toplumsal değişme kavramı iki yönlü olarak ele alınabilir. Toplumsal değişme kavramı ilerleme olduğu kadar, gerileme yönünde de anlam belirtir. Her iki yönde, toplumsal değişmedir.¹²⁰

¹¹⁸ Sağ., V., a.g.m.,s: 11-25

¹¹⁹ Tezcan, M., a.g.m., s.4

¹²⁰ Sağ., V., a.g.m., s.13-16

1.15.1. Özcülük: (Essentialistler)

Özcüler, eğitimde konuya çok önem verirler ve konuyu merkeze alırlar, öğrenciye bunların hepsini sunarlar ve öğrencinin bunları özümsemesini isterler. Çünkü insanların uygarlığı geliştirebilmeleri için, önceden var olan kültürel kalıtı öğrenmeleri gerekir. Öğretim, uygulanabilir olmalıdır ve çocukların yaşama hazırlayacak ussal bilgiler sunmalıdır. Temel bilgi ve becerilerin, üretici toplum üyelerini yarattıklarına inanılır. Özcülük görüşü, eğitilmiş insanların bilmesi gereken belirli esaslar olduğunu savunurken, Dewey'in epistemolojisini yadsımaz. Özcülük, bütün çabayı program meselelerini yeniden sağlama konuları yönelir. Bu görüştekiler, kurumsal düzeyleri, program meseleleri öğrenme süreçleri ve öğrenci doğasına ilişkin farklı görüşlere sahip olurken, birçok konuda kuşkucudurlar.¹²¹

Bunlara göre eğitim, kendi temel işlevlerinden sapmadıkça toplumsal değişmeyi başlatma gücüne sahip değildir. Bunlara göre eğitimin başlıca işlevi, bilgi aktarmaktır. Okul, bir reform değil, öğrenim kurumudur. Toplumsal değiş ve gelişim, bireylerin geliştirilmesine bağlıdır. Okul, eski kültürden kalan bilgiyi çocuğa aşılmalıdır. Ancak bu yoldan o, bu günkü duruma uyarlanabilir. Bu durumda, yeni kuşaklar, önceki kuşaklar gibi davranacaktır. Yeni kuşaklarda yaratıcılığa yer vermediği için bu görüşler tutucu olarak nitelendirilmiştir. Bilgi ve teknik, toplumda sürekli olarak birikir. Okulun işlevi, bu bilgi ve tekniği çocuğa nakletmektir. Kültürel mirasın korunması ve yeni kuşaklara aktarılması, okulun temel işlevidir. Okulun programları gelecekte çok, geriye bakar. Bu görüşe göre okul, tartışmalı, kuşkulu, soruya açık konuları öğretmez. Çözülmemiş sorunlar sınıf içine girmez. Toprak reformu, vergi reformu, bunalımlar vs. okulda görüşülmez, bu konular sınıfa girmez. Toplum nasıl değişirse değişsin, dışarıda ne olursa olsun, okulun sorumluluğuna girmez. Essentialistler, bilgili insan yetiştirmeye önem verirlerken, perennialistler, eski kültürü çocuklara aktarmak, gençlerin eski kuşak törelerine, değerlerine göre yetiştirilmeleri benimserler.¹²²

¹²¹ Köktaş, Ş.K., a.g.k., s.192

¹²² Tezcan, M., a.g.k., s.7

1.15.2 Kalıcılık (Perennialism)

Kalıcılık akımının temelindeki klasik realizm ve idealizm yatar. Bunlara göre insanın doğası ve ahlaki ilkeler değişmez. Gerçeği ve doğruyu, sürekliliği olan bir olay olarak ele alır. Klasik realist felsefeye dayanan ve birçok idealist tarafından desteklenen bu ekol, eğitimin temel ilkelerinin değişmez ve daimi olduğunu kabul eder. Gelenekle ilgili ve kapsamlı olan bu ekol, entelektüel disiplin, ahlaki karakter, kültürel tutuculuk ve ulusal varlığın sürdürülmesi için eğitim gibi kavramlarla yakından ilgilidir. Eğitimin amacı, öğrencilerin değişmez ilkeler ya da düşüncelere ilişkin bilgileri edinmelerini sağlamaktır. Bunun için eğitim tümel nitelikte değişmez gerçeklere dayandırılmalıdır. İnsan doğasının en önemli yanı akıldır. Öyleyse aklın gelişmesini sağlayacak entelektüel eğitime önem verilmelidir.¹²³

Bu ekol, eğitimin temel ilkelerinin değişmez ve sürekli olduğu kabul eder. Devamlılığın değişmeden daha gerçek olduğu görüşündedirler. Kalıcılığın temel ilkelerinden birisi, insan doğası sürekli ve değişmez olduğundan, eğitim de değişmezdir. Eğitim de herkes için aynı olmalıdır. İnsanın her çağda ve toplumda işlevi aynıdır. Eğitimin de insanı insan olarak ıslah etme amacı aynıdır. Süreklilikler, en iyi biçimde eski insan olarak ıslah etme amacı aynıdır. Süreklilikler, en iyi biçimde eski Yunan klasikleri öğrenilir. (Edebiyat, felsefe, tarih ve fen) bir başka ilke, eğitimin yönetilebileceği tek uyum türü, değişmeyen ve üniversal gerçeğe uyumdur. Eğitimin görevi, insanları şimdiki dünyaya uydurmak değil, edebi gerçeğe uyumlarını sağlamaktır. Bu akım, akademik niteliğe fazla önem vermektedir. Aristokrat bir eğitimi öngörmektedir. Entelektüel aristokrasi teşvik edilmektedir.¹²⁴

1.15.3. Gelişmecilik (Progressivism)

Bu görüşe göre, eğitim, toplumsal değişimin doğrultusunu saptayamamakla birlikte, değişme açısından zihinsel yeteneği geliştirebilecek niteliktedir. Birey, değişmeye tepki duyabilecek yetenekte yetiştirilir. Böylece çocuklar, toplumsal değişimin gerekli kıldığı entelektüel güce sahip olmuş

¹²³ Köktaş, Ş.K., a.g.k., s.190

¹²⁴ Tezcan, M., a.g.k., s.8

olur. Eğitimin başlıca amacı, bireyin toplumsal değişmelere uymasını sağlayacak bireyler yetiştirmektir. Progressiviztler bu görüşlerden dolayı ilericiler olarak nitelendirilmektedirler.¹²⁵

Pragmatizmin eğitime uygulanması olan ilerlemecilik ekolü, geleneksel eğitimin aşırı biçimselciliğine, sıkı disiplinine, edilgin öğretimine ve amaçsız uygulamalarına karşı, eğitimciler tarafından uzun uğraşlar sonucunda geliştirilmiştir. Başlangıçta bireysel nitelik taşıyan bu eylemde, Dewey, başta olmak üzere, filozof eğitimcilerin görüşü, sonradan toplumsal değişim ve demokrasi yönünde ağırlık kazanmıştır.¹²⁶

Progres arasında ivism eğitim, yaşam araçları sağlayan bir görüş olarak anlaşılmıştır. Eğitimde yaşama önem veren görüştür. Temel tezi, eğitimin toplumsal değişimin doğrultusunu getirebileceğidir. Yani eğitim, çocuğa akıllı bir biçimde değişmeye karşılık vermeyi öğretebilir. Böylece çocuklar, gerçek yaşamdan alınmış sorunsal durumlarla karşılaştırıp eğitilirse, toplumsal değişimin gerekli kıldığı entelektüel güce ve deneyimlere sahip olurlar. Eğitimin amacı, bireyin toplumsal değişmelere uymasını sağlayacak eleştirici bir dimağ geliştirmek olmalıdır. Bu durumları sağlayacak bilimler ise toplumsal bilimlerdir. Öğretmen kendi sonuçlarını, kanaatlerini çocuklara önermez, tersine, onları kendi değerlerine göre kendi sonuçlarına ulaşmalarını teşvik eder. Öğretmenin tutumu, yönetici değil, tavsiye edicidir. Eğitim, yaşama hazırlamak değil, yaşamın kendisi olmalıdır.

1.15.4. Yeniden Oluşturmacılık (Reconstructionism)

Eğitimciler, çocuğa her şeyi içine alan ayrıntılı bir toplumsal reform programının öğretmek kendi başlarına toplumu yeniden kurmaladırlar. Böylece eğitim, yeni bir toplumsal düzen yaratacaktır. Yeni toplum, temel kurumların ve kaynakların halkın kendisince denetlendiği gerçek bir demokrasi olacaktır. Bular, progressivizmin başaramadığı üç hususa çözüm bulmak istediğindedirler. Bu hususlar; amaç yoksunluğu ya da eksikliği; Bireycilik üzerindeki anlamsız direniş; toplumsal değişmeyi geciktiren kültürel engelleri öngörememektir. Bunlara devrimciler de denebilir. Uygulama yoluyla değişmeyi sağlamak isterler. Yaşam felsefeleri harekettir. Bir sonraki hareketi

¹²⁵ Sağ., V., a.g.m., s. 15

¹²⁶ Köktaş, Ş.K., a.g.k., s.193

daima planlamak gerekir. Yaşamın temeli harekettir. Bugünkü kültürden memmun değillerdir. Ortak bir dünya kültürü isterler. Ütopiktirler. Fakat ötopyanın uygulanması düşünülmemiştir. Uygulamak için en geniş, en etkin örgüt okuldur, diyorlar. Okul örgütlenmiştir, bir değerlendirme ve eleştirme merkezi olmalıdır. Okul, değişmeyi bizzat yaratan kurum olacaktır. Böyle olunca okul programları eskiye dönük olamaz. İlericilere göre sorun çözme amaç, bunlara göre ise araçtır. Çağımız, doğal bir toplumsal değişme içerisinde olmadığı için doğal eğilimlerin ve bireysel özelliklerin gelişmesini amaçlayan bir eğitim görüşünün gerçekçi olmadığını düşünürler. Çağımızda atom enerjisinden yararlanma, dünya savaşları, rejimler arası sürekli çatışmalar, devrimler ve girişimler vs. her an büyük ve köklü dönüşüm olanaklarını içinde saklamaktadır. Görüşleri, büyük halk kitlelerini azami bir kendini gerçekleştirme, bütün olanaklarını dışlaştırma aşamasında getirme amacıyla belirlenir. Bunun için ekonomik, toplumsal, siyasal nitelikte pek çok dönüşümlerin gerçekleşmesi gerekir. Böylece onların eğitim görüşleri, bugüne değil, geleceğe yönelik bir içerik ve amaç taşımaktadır. Bu görüş, gereken ilgiyi görmüş olmakla birlikte, destek bulamamıştır. Özellikle siyasal iktidarların hiçbirisi, kendilerine karşı bir görüşü destekleyen okulun bu görüşlerini uygulamak istememektedir. Eğitimciler de bu görüşü, eğitimin amacını daraltması, okulun toplumsal reform aracı yapılması yönünden eleştirmişlerdir.¹²⁷

1.16. Tarım Toplumunda Eğitim

1.16.1 Tarım Toplumunda Eğitimin Rolü

İlkel toplumlarda eğitim ayrı bir faaliyet dalı olarak örgütlenmemiş, bu görev aileye, akraba grubuna ve gündelik hayatta bireyin yer aldığı, genel olarak topluma bırakılmıştır. Yazının bulunması ve toprağa yerleşme eğitimin örgütlenmesi ve kurumsallaşması açısından bir başlangıç noktası oluşturmuştur. Ortaçağ Avrupa'sında eğitim dinsel nitelikte idi. İlkçağlardaki hümanist eğitim, yerini teosankrit ve skolastik bir eğitime bırakmıştır. Felsefe teoloji kaynaşmıştır. Ortaçağ dinsel eğitim idealinin kaynağı manastır okulları olmuştur.¹²⁸

¹²⁷ Tezcan, M.,a.g.k., s.6

¹²⁸ Bulurman, B., Enformasyon Toplumu ve Eğitim, Denizli, 2008, s.1,

Tarım toplumuna geçişle birlikte, insanın doğaya hakim olma mücadelesi de başlamıştır. Önceki dönemde doğada var olan şeyler tüketilirken, bu dönemde farklı alanlarda üretim yapılmaya başlanmıştır. Üretimin esası tarım dayanıyordu. Bu nedenle, toplumsal yapılanma da tarım toplumunun temel özelliklerine göre gerçekleşiyordu. Tarım toplumu döneminde din, önemli bir toplumsal faktör olarak dikkati çekmektedir. Nitekim, eğitimin şekillenmesinde, hemen hemen tüm toplumlarda din, önemli bir öge konumundaydı. Ayrıca, tarım toplumu döneminde, başta Batı toplumları olmak üzere, toplumların çoğunda katı bir sosyal sınıf uygulaması geçerliydi. Eğitim ihtiyaçları ve eğitim uygulamalarının belirlenmesinde, sosyal sınıf uygulamaları diğer bir önemli faktör konumundaydı.¹²⁹

Tarım toplumunda; eğitim çağındaki nüfusun yüzde 5'i eğitilirken; bu oran sanayi toplumunda yüzde 60, bilgi toplumunda yüzde 100'dür. Görüldüğü gibi; eğitim görme gereksinimi, toplumsal yaşam biçiminin belirlediği bir olgudur. Tarım toplumundan bilgi toplumuna doğru geçişte, eğitim düzeyi oranlarının yükselmesi; bireylerin talep ve gereksinimleri doğrultusunda değil, siyasal sistemlerin gereksinim duyduğu iş gücünün niteliğine ilişkin olarak biçimlenmektedir. Bu nedenle de, eğitim sistemlerinin temel kurgusu; üretim sürecine katılacak bilgi ve becerilere sahip bireyler yetiştirmek olmuştur. Ve bu sorgulanmaması gereken bir hedeftir. Bunun için de, eğitim sistemleri, siyasal sistemlerin denetiminde olmalıdır. Tarım toplumu insanının yaşam standartlarını gerçekleştirmek için gereksinim duyduğu temel nitelik; fiziksel iş gücü ve bu iş gücünü atadan öğrendiği tarzda enerjiye dönüştürmek şeklindeydi. Sanayi toplumunun gerektirdiği nitelikli veya niteliksiz iş gücü ise; teknik aletleri kullanabilecek kadar gerekli olan bir okur-yazarlık düzeyiydi. Oysa, bilgi toplumunda bilimsel bilgiye ulaşacak ve bunu üretecek nitelikte zihinsel iş gücü gereksinimi hem eğitim kurumlarına duyulan talebi artırmakta hem de daha uzun süreli eğitim sürecini zorunlu kılmaktadır. Dünya 20. yüzyıla girerken batı ülkelerinde halkın büyük çoğunluğu sadece ilköğretim düzeyinde eğitim görüyordu. Ortaöğretim ise ancak belirli bir azınlığa tanınan bir ayrıcalık durumundaydı. Toplumların eğitim düzeylerinin yükselmesi ile üretim araçlarının gelişimi arasında doğrusal bir ilişki olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Üretim araçlarının kullanımı, eğitim düzeylerinin yükselmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle eğitim kurumlarının hedefi ne

¹²⁹ Kınca, R.Y., a.g.k., s.165

yazık ki asla bireyin mutluluğu ve kendini gerçekleştirme olmamıştır. Bunun sonucu olarak da, üretim araçlarının değişiminden kaynaklanan toplumsal yaşam biçimi, eğitim kurumları aracılığıyla denetim altına alınmıştır. Eğitim kurumlarının demokratik bireyler yetiştirmek gibi bir hedefi hiç olmamıştır. Bu tür hedefler, genel ve soyut hedeflerin içine serpiştirilmiş göz boyamadan öteye geçemeyen hedeflerdir. Eğitim sistemlerinden, önceleri tarım toplumu için, daha sonra da sanayi toplumu için insan yetiştirme beklenmiştir. Bugün ise bilgi toplumu ağırlıklı bir toplum için gerekli donanım ve yeterlilikte mezunlar vermesi beklenmektedir (Özden, 2002:74). Demokratik insan yetiştirme ile ilgili bir hedef, görüldüğü üzere yoktur. Eğitim düzeyi ile demokratik nitelikler arasında doğrusal bir ilişki olmadığının en açık kanıtı ise savaşlardır. Bu savaşların çoğunlukla, temelde ekonomik gerekçelerle çıkması ise, eğitim kurumları ile üretim araçlarının gelişmişliği arasında bir doğrusal ilişki olduğu varsayımını desteklemektedir. Askeri kaynaklara göre M.Ö. 3600 yılından günümüze kadar 14361 kez savaşmışız. Bu savaşlarda 3.640.000.000 insan yaşamını yitirmiş. Bu savaşlarda yitirilen maddi kaynaklarla, ekvator kuşağı üzerinde 165 metrelik altın madeninden bir duvar yapılabilmiş, Birinci Dünya Savaşından günümüze kadar geçen zaman diliminde, savaşlarda ölenlerin sayısı 80 milyon, giderek uygarlaşan (okullaşan) dünyada her yıl açlıktan ölenlerin sayısı ise 200 milyon civarında ve bugün tüm dünyada yaklaşık 800 milyon aç insan var. M.Ö. 3600 yılından M.S. 1914 yılları arasında 3. 560.000.000 insan yaşamını yitirmiş; yani ortalama olarak yılda 645 629 insan ölmüş; 1914 yılından günümüze kadar ise ortalama olarak yılda 890 000 insan ölmüş. Bu rakamlar bile; eğitim düzeyi ile toplumsal barış ve demokratik gelişmişlik arasında bir doğrusal ilişki olmadığını kanıtlamaya yetmektedir.¹³⁰

2.16.2. Tarım Toplumunda Eğitimin Amacı

Tarım toplumunda ekonomik faaliyetler genel olarak kendi kendine yeterli, piyasa değeri olmayan temel yiyecek maddelerinin üretimine dayalı bir yapı sergiler. Ekonomi, köy ekonomisi düzeyinde olup emekte basit işbölümü görülebilir. Tarım toplumunda, insan ve hayvan gücü gibi doğal-organik güce dayalı durağan bir teknoloji egemendir; üretim yöntemi el sanatlarına dayalıdır.

¹³⁰ YAPICI, A., "Eğitimli Birey, Demokratik Birey İlişkisi", Eğitim ve Düşünce Dergisi, C.4., S.3, Ankara, 2004,s.3-8

Bu durumun ekonomik hayata yansması, doğaya bağımlı tarımsal üretim şeklinde gerçekleşmiştir. Ekonomide birincil kaynak topraktır ve toprak sahipliğine göre soylular, köleler, serfler gibi toplumsal sınıflar belirlenmiştir. Ekonomik üretim, doğal kaynak olan toprağın sahibinin yönetiminde ve serflerin (kölelerin) bağımlı emek gücünden yararlanılarak gerçekleştirilir. Tarım toplumunda bilgi, "deneyim" yoluyla elde edilmektedir. İnsanlar işleri yaparak öğrenirler. Erkekler toprağı işlemeyi babalarından, kızlar giysi üretmeyi annelerinden öğrenirler. Usta-çırak ilişkilerinin geçerli olduğu tarım toplumunda, çırak, bir ustanın yanında yetişerek mesleğın gerektirdiğı becerileri öğrenir. Bu nedenle tarım toplumunda eğitim seçkinlerle sınırlı kalmıştır.¹³¹

Genel bir çerçevede ve sosyal tarih sürecin de toplumlar; tarım öncesi , tarım, sanayi ve enformasyon toplumları aşamalarından geçerek gelişmişlerdir. Avcılık ve toplayıcılığın hâkim olduğu mikro-çevre istismarcılığı devrinden; tarım devrimi sonucunda oluşan tarım toplumuna; daha sonra 19. yüzyılda buhar makinesinin icadı ile simgelenen makineli seri temelinde sanayi devrimi ve meydana gelen sanayi toplumuna; nihayet 21. yüzyıla doğru iletişim araçlarının gelişmesiyle, iletişim ve bilgi-işlem teknikleri ile bilgi, haber ve mesajların anında dünyanın her yerine her dakika iletilmesiyle oluşan enformasyon devrimi ve yeni biçimlenen enformasyon toplumu aşamasına gelinmiştir. bütün bu oluşumlar, toplumların sosyal ve kültürel yapılarında kökten değişiklikler yaratmıştır. Bu bağlamda, insanın tüm hayatı boyunca süren ve sosyalleşme sürecinin temel aracı olan eğitimin yapısı da değişmektedir. Sürekli gelişen enformasyon teknolojileri bu değişimde önemli rol oynamaktadırlar. Toplumun yapısal değişimi sürecinde, diğer sosyal kurumların dönüşümlerinin önemi yanında yanın da , yeni yetişen kuşakları yeni gelen çağa hazırlaması çerçevesinde eğitim kurumunun yeniden yapılanması daha fonksiyonel olacaktır. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerin çağı yakalamaları için özel ve öncelikli olması gerekeni ifade etmektedir.¹³²

¹³¹ <http://isgucdergi.org/> (30.04.2009) "İnsan Sermayesi Ve Sosyo-Ekonomik Gelişme Aşamalarına Göre İnsan Sermayesinin Rolü"

¹³² Bayhan V., "İnsan, Toplum, Bilim" Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, İstanbul, 1996, s.137

1.16.3. Tarım Toplumunda Eğitimin Sonucu

15 nci ve 16 ncı yüzyıldan itibaren giderek derinleşen karmaşa ile birlikte hızlanan toplumsal değişim, feodalizmden kapitalizme geçişin ekonomik alt yapısının yanı sıra ideolojik, psikolojik, siyasal koşullarını da hazırlarken, Avrupa'da ise modern eğitime dönük adımların kaynağında, atan işbölümü içinde ekonomik ve siyasi yeni bir güç olarak ortaya çıkan modern eğitim kurumları Batı'daki benzerlerinden üniversite-kolej oldukça farklıydı. Batı'da kentlerde kiliseden özerk belediyeler kontrolünde ortaya çıkan ilk modern eğitim kurumları, burjuvazinin muhasebe bilen, hesap kitap bilen eleman ihtiyacını karşılarken aynı zamanda bireyi hayata hazırlayıcı bir işlev yükleniyorlardı. Yani bu kurumlar aynı zamanda devlet aygıtının dışında, sivil yaşamı ekonomik yaşamı canlandırılacak bir rol oynuyorlardı.¹³³

İnsanların eğitilme gereksinimi duymaları, kendiliğinden oluşan bir süreç veya düşünce olmadığını görüyoruz. Eğitme ve eğitilme gereksinimini belirleyen temel unsur ve neden, o günkü toplumların, ne tür bir toplum düzeninde yaşadıkları ile bağlantılıdır. Bugün hala tarım toplumu ve tarım toplumu üretim araçlarının egemenliğinde yaşıyor olsaydık; hiç kimse eğitme ve eğitilme yönünde talepte bulunmayacaktı. Çünkü tarım toplumunda, çiftçilik hariç buna çok gereksinim de olmayacaktı.

Bütün ilkçağ ve ortaçağ toplumları bir takım farklarla cemaat özellikleri gösteren benzer toplumlardır. Bu topluluklarda eğitim hakkı siyasi iktidarı ellerinde bulunduran kişi ve kurumlara kral, aristokrat ve din adamlarına özgü ayrıcalıktır. Bu yönetici ve ayrıcalıklı tabaka dışında kalan kişi ve kesimlerin eğitim adına paylarına düşen günlük hayat içinde ortaya çıkan zorunlulukları aile ve yakın çevre içinde ve iş ilişkileri çerçevesinde öğrenebildikleridir. Yani yönetici azınlığın dışındaki genel kitle için aile ve iş çevresi aynı zamanda birer eğitim ortamı işlevine sahiptir. Bu itibarla geleneksel karakterli kapalı toplumlarla yetişmekte olan genç kuşaklar günlük hayatın akışı içinde aile, meslek, din gibi ait oldukları toplumsal kurumlarda birbirini tamamlayan eğitsel süreçleri yaşamaktaydılar. Sonuçta cemaatin ortak iradesini benimseyen, zümrenin çıkarını baş tacı eden, kendi kişisel irade ve şahsiyetini anonim iradeye feda eden bir insana ulaşılmaktaydı. Eğitimin böyle bir toplumda seçtiği model aynı tip mükemmel insandır.¹³⁴

¹³³ Türer, A., "Türk Eğitim Sisteminde Değişim ve Dönüşüme Engel Düşünsel Ayak Bağları", Eğitim Bilimleri Dergisi, C.1, S.1, Sivas, 2008 s.1

¹³⁴ Doğan, İ., a.g.k., s.181

1.17. Sanayi Toplumunda Eğitim

1.17.1. Sanayi Toplumunda Eğitimin Rolü

18. yüzyılda buharlı makinenin keşfi ile birlikte; tarım toplumunun da sonu geldi. Sanayi toplumu insanı tarım toplumu insanından farklı bir takım bilgi, beceri ve yeterliliklere sahip olmalıydı. Bunu sağlamanın yolu da, daha fazla eğitim ve okullaşma olmalıydı. Eğitimli insan, sanayi toplumun itici gücü olmalıydı. Eğitim kurumlarının yaygınlaşarak, nitelikli insan gücü oluşturması sanayi toplumunun ana hedeflerinden biri olmuştur. Ancak sanayi toplumu ile birlikte kültür ve düşünüşte meydana gelen değişmeler, başlangıçta eğitim kurumlarını çok fazla ilgilendirmemiştir. Sanayi toplumunun yarattığı değişime uyum sağlayacak bireylerin eğitilmesi, kulluktan bireye geçişi hızlandırmasına rağmen, eğitim kurumlarının ana hedefinin eğitimli “kullar” yetiştirmekten vazgeçmemesi, yaşama biçimini iki temel paradoksun üzerine oturtmuştur. Sanayi toplumu insanı başlangıçta tutum olarak tarım toplumu kültürünü yaşamaya devam ederken, davranış olarak sanayi toplumunun gereklerine uygun bir yaşama biçimi geliştirmiştir. Kırsal kesimden kentlere doğru göç ederken, beraberinde kültürünü de taşımıştır.¹³⁵

Yaşama biçimindeki bu düalizm, eğitim kurumları aracılığıyla sağlanamadığı için de, değişim sancılı olmuştur. Kadınların toplumsal rollerinin değişmesine rağmen, anlayışın değişmemesi, çocukluk kavramının değişmeye başlamasına rağmen çocuğa minyatür bir yetişkin olarak bakılması anlayışının değişmemesi, kuldan bireye doğru meydana gelen değişime rağmen bireyin kendini kul olarak algılamaya devam etmesi, sanayi toplumu ile birlikte ortaya çıkan sermaye sınıfının; tarım toplumunun egemen gücü kilisenin, işlevini ele almaya başlaması ile birlikte doruğa çıkmıştır. Bu çalışmada, sanayi toplumu ile birlikte oluşması gereken örgütlü toplumun ortaya çıkışının engellenmesinde eğitim kurumlarının (dolayısıyla eğitimli bireylerin) rolü tartışılmaktadır. Bu bağlamda, eğitimli bireyle demokratik birey arasında doğrusal bir ilişki olmadığı ileri sürülebilir. Çünkü; eğer eğitimli bireyle demokratik birey arasında doğrusal bir ilişki olsaydı; dünya sanayi toplumundan itibaren daha barışçıl bir kültürün oluşumunu sağlayabilirdi. Dünya, aynı anda hem ilkel toplum kültürünün, hem tarım toplumu kültürünün

¹³⁵ Yapıcı, A., a.g.m., s.3-8

hem sanayi toplumu kültürünün hem de bilgi toplumu kültürünün yaşandığı bir yer haline gelmiştir. Bu tek başına çatışma ve bozulmaların sebebi olmasa da, en önemli sebeplerinden bir olarak düşünülmektedir.¹³⁶

1.17.2. Sanayi Toplumunda Eğitimin Amacı

İnsanlığın tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişiyle birlikte, yüzyıllardır geçerli olan toplumsal yaşam biçimleri, üretim biçimleri, genel olarak toplumsal yapı köklü bir değişikliğe uğramıştır. Tarımsal üretimin yerini sanayi üretimi, kas gücünün yerini makine gücü almıştır. Özellikle Batı toplumlarında geçerli olan katı sosyal sınıf uygulaması, yerini insanların eşitliği ilkesine bırakmıştır. İnsanlar, önceleri daha çok kırsal kesimde yaşarken bu dönemde, şehirlerde ve sanayi merkezlerinde yaşamaya başlamışlardır. Sanayi toplumunun ihtiyaç duyduğu insan tipi ve oluşturduğu toplumsal yapılanma biçimi, okulöncesi eğitimden yüksek öğretime kadar bütün eğitim kademelerinde eğitimin tüm toplumu kapsayacak biçimde yaygınlaşmasını zorunlu kılmıştır. Bu uygulama şüphesiz, sanayi toplumunun gelişim düzeyine bağlı olarak eğitim, tüm toplumu kapsayacak biçimde yaygınlaşmaya başlamıştır. Sanayi toplumu eğitim önceki dönem eğitimden farklı, başka bir önemli özelliği de, laik bir karakter kazanmasıdır.¹³⁷

Eğitim toplumsal değişmeyi sağlamada gerekli planlamayı, araçları tespit etmeyi, personeli hazırlamayı ele almalıdır. Toplumsal değişme esnasında doğacak problemlerin sayımını yapmalı, grupları ve birimleri doğabilecek yeni şartlara uyum için hazırlamalıdır. Toplumsal değişmenin ağrısız, sancısız istenen biçimde ve ölçüde gerçekleşmesine yardım etmelidir. Aksi halde doğum mutlaka olacaktır ancak ızdıraplı ve tehlikeli olacaktır, ilim ve eğitim yolu ile sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişmeler en başarılı bir biçimde gerçekleştirilebilir.¹³⁸

Her toplumun geçmişe, şimdiki ve geleceğe karşı kendine özgü bir tutumu vardır. Bu zamansal eğilim, değişim hızına gösterilen tepkiye göre oluşan, çoğunlukla gözden kaçan, ancak sosyal davranışın en güçlü belirleyicisi olan bir süreçtir. Söz konusu olgu, toplumun gençlerini yetiştirme biçiminde açıkça

¹³⁶ Yapıcı, A., a.g.m., s.3-8

¹³⁷ Kınal, R.Y., a.g.k., s.165

¹³⁸ Arvası, S.A., Eğitim Sosyolojisi, İstanbul, 2008, s.143

ortaya çıkar. Durağan toplumlarda geçmiş, şimdilere doğru erişir ve gelecekte kendisini tekrarlar. Böyle bir toplumda en akla uygun yöntem, çocuğa geçmişin becerileriyle donatmaktır. Çünkü aynı becerilere gelecekte de gerek duyulacaktır. Böylece baba, tüm uygulanabilir teknikleri geleneksel değerlerle birlikte oğluna geçirirdi. Bilgi, okullardaki uzmanlar aracılığıyla değil, aile, dinsel kurumlar ve çıraklık kurumu aracılığıyla iletilirdi. Eğitilen ve eğitici tüm topluma dağılmış durumdaydı. Sistemin temeli, geçmişe olan tam bağlılıktı. Makine çağı bu sistemin tümünü yıktı, çünkü sanayileşme yeni çeşit bir insana gerek duyuyordu. Ne ailenin, ne de kilisenin tek başına sağlayamayacağı beceriler gerek vardı. Sanayi çağı değerler sistemini değiştirmeye zorladı. Üstelik insandan yeni bir zaman kavramı oluşturmasını istedi. Kitle eğitimi, gerekli işgücünü elde edebilmek için sanayileşmenin oluşturduğu bir makineydi. Sorun oldukça karmaşıktı, Çocuklar bu yeni dünyaya nasıl uygulayacaklardı. Öyle bir dünya ki, duman, makine, kalabalıklaşan yaşam koşulları ve ortak kurallardan oluşuyordu. Zaman, artık güneşin ve ayın yörüngeleriyle değil de fabrika düdüğü ve saatle saptanıyordu. Çözüm, bu yeni dünyanın örneğin yaratacak olan eğitim sistemiydi. Bu sistem birden ortaya çıkmadı, bugün bile sanayi öncesi toplumun izlerini taşır. Yine de öğrenci kitlelerini toplayıp okullarda eğitmek sanayi girişiminin kurnazca tezgahladığı bir düşüncüydü. Eğitimin tüm yönetim hiyerarşisi büyüdükçe, sanayi bürokrasisini kendine örnek aldı. Bilgi örgütü, kalıcı bilim dalları halinde sanayi varsayımları üzerine kuruldu. Çocuklar bir yerden diğerine yollandılar. Ziller zaman değişimlerini bildirdi. Bu eğitimsel makineden geçen genç insanlar, içyapıları, rolleri ve kurumları okulundakilere benzeyen yetişkinler toplumuna girmekteydiler. Okul çocuğu yalnızca ileride kullanabileceği gerçekleri öğrenmekle kalmıyordu, öğrenirken bir yandan da gelecekte sürdürebileceği yaşam biçiminin örneklerini yaşıyordu.¹³⁹

Günümüz toplumlarında özellikle sanayileşmiş toplumlarda eğitim, insan kaynağının ya da işgücünün toplumsal gereksinimler çerçevesinde etkin olarak hazırlanması şeklinde değerlendirilmektedir. Eğitim bir yandan toplumsal anlamda yeniden üretimi, diğer yandan da bireylerin çeşitli rol ve beceriler kazanmasını, dönüştürmesini sağlamaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsinde işgücünün niteliğinin artırılmasına yönelik politikalar önem kazanmıştır. Toplumsal yaşamla bütünleşmiş, ekonominin gereksinimine göre nitelik kazanmış insana duyulan gereksinim eğitime verilen

¹³⁹ Toffler, A., a.g.k., s.415

önemi arttırmıştır. Çoğu zaman toplumların gelişmişliği eğitilmiş insan gücüne bağlı olarak değerlendirilmektedir. Yeni sembollerin ve değerlerin öğrenilmesi, içselleştirilmesi ve dönüştürülmesi açısından eğitimin işlevleri giderek karmaşıklaşmıştır. Modernleşme sürecine eşlik eden eğitim, çağdaş toplumların seviyesine ulaşmada en önemli araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Her alanda başlayan değişim eğitimin öneminin giderek artmasına neden olmuştur. Günümüzde bilgilenme süreci yalnızca okulla sınırlı kalmayıp tüm yaşamı kapsayacak biçimde genişlemiştir. Bilgi, toplumsal yaşamın biçimlenmesine etki eden önemli bir özellik durumundadır. Eğitim kurumu yalnızca okul sistemini kapsamakla kalmayıp toplumdaki diğer kurumlarla da ilişkilidir. İşgücü, istihdam, üretim ilişkilerinde sürekli değişimin yer aldığı ekonomi kurumu da bunlardan birisidir. Eğitim, bilim ve teknolojideki ilerleme gelişmiş ülkelerde yaşanan yapısal dönüşümün temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmada hızlı bir değişim süreci yaşayan Türkiye'nin insan kaynağı sorunları, eğitim, teknoloji ve istihdam ilişkileri üzerinde durulacaktır.¹⁴⁰

Eğitim hem toplumun kültürel değerlerini genç kuşaklara benimsetecek, böylece toplumun bozulmadan sürekliliğini sağlayacak, hem de toplumun geleceğini güven altına almak için eleştirci, yaratıcı yeni keşif ve buluşlar yapmaya, toplumsal değişmeyi sağlamaya çalışan kuşaklar yetiştirecektir. Eğitimin bu iki fonksiyonu, sanayileşmenin başlamasından sonraki yüzyıllarda çatışma durumuna gelmiş, eğitim kurumları ve programları birbirine zıt gibi gözüken iki görevi yerine getirmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle hangi toplumsal unsurların korunarak ve belki değiştirilerek gelecek kuşaklara aktarılacağı, hangilerinin değiştirilip unutturulacağı önemli bir sosyal politika sorunu olmuştur. Bunun yanı sıra sosyal politikacılar, toplumların gelecekteki kısa ve uzun vadeli amaçlarını da tespit etmeli, okul organizasyonu ve programlarını bu yönde düzenlemelidirler.¹⁴¹ Lise ve üniversite öğrencilerinin önemli bir bölümünün edebi mesleklere yönelmesine karşın, fen bilimlerine eğilim gösterenlerin çok az olması, çeşitli ülkelerde okul ve üniversite otoritelerini en çok çözümlenmesi gereken ana sorunlardan biri olduğu açıktır. Oysa bu sorunun yalnız mevcut ekonomik güçlerin isteği ile kendiliğinden çözümlenemeyeceği ortadadır. Bu günkü koşullarda, toplumun değişik bilimsel alanlarında daha çok uzmanlara gereksinimi yoktur. Ekonomistlerin bu

¹⁴⁰ İçli, G., a.g.m., ss.65-67

¹⁴¹ Ergün, M., Eğitim ve Toplum, Ankara, 1992, ss.256-247

eksikliklerin önemi üzerinde sürekli olarak durmaları gereksizdir. Geçerli mesleklerle karşılaştırıldığında, gerekli bilimsel formasyonu bir kez kazanmış, günümüz ortaöğrenim ve üniversite öğrencileri özellikle edebi bir hazırlığın içerdiği geçersiz iş alanlarında periyodik olarak boşuna eğitim aldıklarını düşünürler.¹⁴²

Eğitim değişkenliği artırmaktan çok toplumsal sınıflar arasındaki bölünmelerin daha da keskinleşmesini sağlamıştır. Bu konular üç büyük eğitim eleştirmeninin çalışmalarında işlenmiştir. William Godwin, Francisco Ferrer ve Ivan Illich. Godwin; devletin özgür ideolojisini okullarda yayabilmesi için kazanacağı politik iktidara karşı çıkan ilk eğitim eleştirmenlerinden biriydi. Francisco Ferrer; kitlesel devlet okulu eğitimine ve bu eğitimin 19. Yüzyılın yeni sanayi ekonomileri için iyi eğitilmiş ve iyi denetlenen üretimdeki rolüne değinmiştir. Ivan Illich; Okul eğitimi ile toplumsal sistem arasındaki ilişkiye yönelik eleştirilerin son temsilcilerinden biridir.¹⁴³

1.17.3. Sanayi Toplumunda Eğitimin Sonucu

Sanayi toplumunun en önemli sonuçlarından bir insan gücünün yerine sanayi toplumunun devam edilmesidir. Adale gücü, geliştirilen makineler vasıtasıyla yüzlerce kat artmış ve insan adalesinin yapamayacağı işler, yapılabılır hale gelmiştir. Yaşanan çağda ise artık insanın adale gücünü artıran teknoloji değil, bunun da ötesinde insanın beyin gücünü artıran gelişmeler yaşanmaktadır. Bilgisayar teknolojisinde kaydedilen gelişmelerle üretim süreçleri büyük değişmelere uğramış, bunun neticesi olarak mevcut toplumsal yapının sürdürülmesi imkansız hale gelmiştir.¹⁴⁴

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşümü sağlayan bilgi teknolojileri, ekonomiyi, kültürel hayatı, siyaseti, iş dünyasını değiştirdiği gibi eğitim sistemi ve anlayışını da değiştirmektedir. Matbaanın bulunması ve basılı kitapların ortaya çıkmasının ortaçağ eğitim sistemini değiştirmesi gibi, bilgi teknolojileri de çağımızın eğitim sistemini o denli değiştirecektir.¹⁴⁵

¹⁴² Piaget, J., Eğitim Nereye Gidiyor?, (Çev.:A.K.Aslan, İ.Dönmezer) İzmir, 1992, s.4

¹⁴³ Spring, J., Özgür Eğitim, (Çev.:A.Ekmekçi) İstanbul, 1991, s.11

¹⁴⁴ Can, N., "Değişim Sürecinde Eğitim Yönetimi", Eğitim Bilimleri Dergisi, C.1, S.1, Kayseri, 1995, s.1

¹⁴⁵ Hamzaçebi, C, "Bilgi Toplumu ve Eğitim", TİSK İşveren Sendikası Dergisi. C.1, S.4, Ankara, 2002, s.6-9

Sanayi toplumundaki eğitim sistemlerini incelediğimizde, Eğitim sistemlerinde önceleri, tarım, daha sonraları sanayi ağırlıklı bir toplum için elemanlar yetiştirmesi beklenmiştir. Bugün ise bilgi toplumu için gerekli donanım ve kapasitede elemanlar yetiştirmesi beklenmektedir.¹⁴⁶

Sanayi devriminin işbölümüne dayalı yeni toplum modelinin en belirgin özelliği kamu eğitimi düşüncesidir. Fabrika ve çeşitli üretim birimlerinde işgücüne duyulan ihtiyaç bu çerçevede eğitimin geniş kitlelere ulaştırmayı zorunlu kılıyordu. Bu zorunluluğun sonuçlarından olan önemli boyutu da kamu eğitimini devletin sorumluluğuna almasıdır. Sanayi toplumuna sanayinin gerektirdiği insan gücüne olan ihtiyaç, eğitimin de buna uygun örgütlenmesine neden olmuştur. Bu aşamada sanayi karakterli gelişme eğitime bu değişimin mantığına uygun bir işlev yüklemiştir. Sanayinin mantığı teknoloji üretmektir. O nedenle ki, sanayi toplumu insanını tanımlama çabaları içinde ortaya çıkan insanın, alet üreten canlı olarak nitelenmesi biraz da bu gelişmeye uygun düşmektedir. Ancak endüstrileşme ile birlikte geleneksel toplum yapısı alt-üst olmuştur. Kendisi için üreten ve tüketen kapalı toplum yerini ilişkilerin son derece karmaşık hale geldiği, bireysel irade ve kişisel mülkiyeti ön planda tutan üstelik kamuoyu bilinci oluşan yeni bir toplumsal yapı oluşturmuştur. Bu aslında, yeni yaşama biçimleri, yeni değer yargıları ve yeni alışkanlıklar demektir. Eğitimin endüstri toplumunun ihtiyaçlarına cevap verecek işlevi ancak bütün bu oluşumların dikkate alınmasıyla gerçekleşebilirdi. Geleneksel topluma oranla eğitime ek işlevler yüklenmesi sanayi toplumunda eğitimden çok şeyler beklenildiği anlamına gelmektedir. Doğrusu da budur, o nedenle böyle bir toplumda deyim yerindeyse eğitim işi zordur.¹⁴⁷ Sanayileşmeyle birlikte insanlar, ekip biçtikleri tarım sistemine dayalı topraktan kopmuş, sanayi merkezlerine koşmuş ve yeteneklerine göre iş alanlarında yerini almaya başlamıştır. İnsanları yönedikleri bu yeni iş alanları ve konular çerçevesinde eğitime toplumsal bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyordu. Herkes için eğitim ve eğitimde demokratik gelişmeler böyle bir toplumsal değişimin sonuçlarıdır. Böylelikle geleneksel toplumun tek insanının mükemmel çizgilerinden ileri gelen telkin ve teşvikine katmaları arasında denge kurabilecek bir insanın yetiştirilmesini esas alan eğitim anlayışının gelişmesine yol açmıştır.

¹⁴⁶ Özden, Y., Eğitimde Dönüşüm, Ankara, 1998. s.79

¹⁴⁷ Doğan, İ., a.g.k., s.182

1.18. Sanayi Sonrası (Bilgi Toplumu) Toplumda Eğitim

1.18.1. Sanayi Sonrası (Bilgi Toplumu)Toplumda Eğitimin Rolü

Binlerce yıllık bir süreden sonra, 18. Yüzyılda, buhar makinesinin bulunmasıyla ilk teknolojik devrim, Sanayi Devrimi ve bu devrimin yapılandığı sanayi toplumu doğmuştur. Sanayi devrimi, İngiltere’de başlamıştı. Diğer Avrupa ülkeleri de buna hızla ayak uydurmuşlar ve dünyadaki kurulu dengeler altüst olmuştu. Tarım toplumu aşamasında doğu ülkeleri, Avrupa’nın ilerisinde iken, sanayi devrimi sonucunda Avrupa ülkeleri ileri geçmişlerdir. İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda, teknolojideki ilerlemeler sonucu, yeni aşamaya gelindiğini görüyoruz. Jet motoru, roketler ve uzaya gidiş, tıp alanında meydana gelen gelişmeler, televizyon ve dünya çapında yaygın telefon servisi, hızlı trenler ve yakıtı koklayarak giden konforlu taşıtlar ve sonunda mikro işlemciler, yoğun yarı iletken bellekler, yazılım ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte bir bilgi devrimine şahit olmaktadır. Bilgi devrimiyle birlikte ortaya çıkan toplumsal gelişim aşaması, bilgi toplumu olarak adlandırılmaktadır. ABD’inde başlayarak, gelişmiş ülkelerin bilgi toplumu aşamasına yaşamaya başladıklarını görüyoruz. Bilgi toplumuyla birlikte ortaya çıkan değişiklikler, eğitim alanında çok önemli gelişmelere yol açmıştır. Bu yeniliklerin başında, PC’lerin eğitim alanında yoğun olarak kullanılmaya başlanması gelmektedir. ¹⁴⁸

Bilgi toplumu kavramı, 1950’li yılların ortasında telaffuz edilmeye başlanan, ancak 1970’li yıllardan itibaren sıkça duyulan özellikle de 1980’li yıllarda ana hatları iyice belirginleşen düşünce değişiminin, daha doğru deyimle paradoksal değişimin yansıması olan post modern kavramıyla birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Pozitivist geleneğin yavaş yavaş terk edilmesiyle şekillenmeye başlayan yeni dönem için önceki paradigmanın modernizm, potivizm vb. ötesi, sonrası veya zıddı anlamında birçok kavram üretilmiştir. Bilgi toplumu kavramı ilk kez Porat (1978) tarafından açılmıştır. Bu düşüncedir. Bu düşüncenin gerisinde yatan, bilginin toplumun itici gücü haline gelmesidir. Bilgisayar ve ona dayalı olarak bilişim teknolojilerindeki gelişmeler mikrobiyolojiden, genetik bilimine ve uzay çalışmalarına kadar

¹⁴⁸ Kınca, R.Y., Eğitim Bilimine Giriş, Ankara, 2006, ss.229-230

geniş alanda büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Bundan dolayı nasıl ki sanayi toplumuna geçişin motoru olma işlevini buharlı makineler üstlenmiş ise; bilgi toplumuna geçişi de bilişim teknolojisinin temelindeki bilgisayarlar gerçekleştirmiştir.¹⁴⁹

Bilgi kavramı Latince “informato” kökünden gelmekte, “biçim verme”, “biçimlendirme” ve “haber verme” anlamlarında kullanılmaktadır. Bilgi genel anlamda düşünme, yargılama, akıl yürütme, okuma, gözlem ve deney yoluyla elde edilen “düşünsel ürün” ya da “öğrenilen şey” olarak tanımlanmaktadır. Bilgi, bu anlamıyla belirli bir süreçten geçerek işlenmiş, sahibi için anlamlı olan, yönetsel karar almada stratejik öneme haiz olduğu varsayılan veya gerçek değeri olan veri demektir. Çağdaş uygarlığın ulaştığı bilgi düzeyini tanımlamada tam bir görüş birliğine henüz varılmış değilse de, son 20 yıl içerisinde bilim ve teknolojiye baş döndürücü gelişmelerin meydana getirdiği bilgi patlaması ve bilgi teknolojilerinin toplumsal ve ekonomik gelişmeye sundukları olanaklar dikkate alındığında, Toffler’in “üçüncü dalga” olarak betimlediği aşamanın “bilgi çağı”, bu dönemin öngördüğü toplumun da “bilgi toplumu” olarak adlandırılması uygun görülmektedir. Enformatik yüzyıl ya da bilgi çağı, bilginin üretim için temel kaynak olduğu, bilgi üretimi ve iletiminin yaygınlaştığı, bilgi üretimi ve dağıtımında çalışanların çoğunlukta olduğu, sürekli öğrenme ve bilgilenme yoluyla değişme ve gelişmenin kaçınılmaz hale geldiği yeni toplumsal ve ekonomik örgütlenme dönemini işaret etmektedir. Bilgi çağı, öğrenmeyi herkes için olanaklı kılan yeni eğitim teknolojilerinin gelişmesine yol açtığı için “Sanayi Devrimi”nden sonra insanlığın bugüne dek tanık olduğu en önemli olay olarak nitelendirilmektedir. Bir çok akademik yayında, “Enformasyon Devrimi”nin ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda ve ilişkilerde köklü değişimlere yol açacağı ileri sürülmektedir.¹⁵⁰

Değişmenin ortaya çıkardığı yeni toplum bilgi toplumdur. Bilgi toplumu öğrenmenin sürekli olduğu ve bireylerin ikinci bir meslek edinmek zorunda olduğu bir toplumdur. Her dört yılda bir ikiye katlanan bilgi bazı mesleklerin ortadan kalkmasına, çok yeni mesleklerin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yüzden okul eğitimini ve okulda öğretilen mesleği alıp, bir ömür boyu onunla yaşamak mümkün değildir. Bugün doğan çocukların çalışma hayatları süresince yaklaşık beş kere, ortalama 7,5 yılda bir meslek,

¹⁴⁹ Özden, Y., a.g.k., s.81

¹⁵⁰ Balay,R.,“Küreselleşme,Bilgi Toplumu ve Eğitim”, Eğitim Dergisi, C.13, S.1, Ankara, 2004, .2

15-30 kere de işyeri ve iş değiştirecekleri kabul edilmektedir. İvan Illich, okul ve eğitim üzerine aykırı düşünceleriyle tanınan Avusturya kökenli Amerikalı bilim adamıdır. Illich sanayi toplumunun okulu gerekli ve kaçınılmaz bulan anlayışına karşı geliştirdiği kuramıyla şöhret bulmuştur. Bu kuramında o, mevcut etki ve işleviyle okulu kıyasıya eleştirmekte, daha da ileri giderek yeni toplumda artık okula ihtiyaç olmadığını öne sürmektedir. Illich kuramının bütün iddiası, okul, öğrenimi öğretimle eğitim sınıf geçmekle, yeterliliği diploma ile özdeş tutmaktadır. Toplumun hızla çeşitlenen ihtiyaç ve sorunları karşısında insan yetiştirmeyi belirli kalıplara indirgeyen okulun bu bütüncül işlevi yetersiz kalmaktadır. Üstelik okul farklı soyo-ekonomik ve kültürel çevrelerden gelen çocukların şanslarını eşitlemek yerine tekeline almakta, değerleri kurumsallaştırmakta, zorunlu okullaşma ise toplumu kutuplara ayırdığı gibi dünya toplumlarını da uluslar arası bir kast sistemine göre kademelendirmektedir. Illich, okul yerine eğitsel ağlardan söz etmektedir. İnsanların ilgi ve yeteneklerini benzerleriyle paylaşma fırsatı verecek olan bir sistemdir. Ona göre, bu şekilde herkesin eğitim herkes tarafından sağlanabilir. Burada önemli olan kişilerin yetenek ve eğilimleri konusunda doğru tercihlerde bulunabilmeleridir. Bu noktada aynı yetenek ve eğilimlere sahip olan kişilerle paylaşmanın getirdiği eğitsel takviye ve bilgilendirme pekala gerçekleşebilir. Okul dışında her alanı bir eğitim platformuna çeviren bu çabanın ise telefon, faks, bilgisayar, dijital santraller gibi hızla yayılan yeni araçları bulunmaktadır. Okulla yaşanan tecrid psikolojisi böyle bir sistemde ortadan kalkmakta, çünkü birey hayatın içinde yaparak ve yaşarak öğrenmektedir.¹⁵¹

1.18.2. Sanayi Sonrası (Bilgi Toplumu) Toplumda Eğitimin Amacı

Bilgi çağındaki eğitim, bir önceki dönem olan sanayi toplumundan oldukça farklıdır. Örneğin sanayi toplumunda çocuklar, kendilerine gösterilen yerlerde oturmuş, sert adımlarla yürümeyi öğrenmiş, ders saatleri zillerle başlayıp bitmiştir. Bireycilikten uzak, sert ve katı gruplandırma sistemleri notlarla değerlendirme, öğretmenin otoriter tutumu sanayi dönemi eğitiminde en belirgin özelliklerdi. Kuşkusuz bunların ağırlığı, toplum tiplerine göre değişiyordu nitekim gelişmekte olan modernleşen ülkelerde bu özellikler çok

¹⁵¹ Illich, I.D., Okulsuz Toplum, (Çev.: M.Özay), İstanbul, 2006, s.:34-35

belirgindi. Eğitimdeki yinelikler, kuşkusuz gençliği doğrudan etkiler. Bu yenilikler sanayi, dönemindeki eğitimin özellikleri aşan niteliktedir ve bunlar eğitim alternatifleri olarak ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz bu alternatif eğitim örnekleri çok çeşitlilik göstermektedir. Sanayi sonrası çağda makineler tek düze işleri yaparken, insanlar da bilgi, zeka ve yaratıcılıklarını bulanabilecekleri işlerle uğraşacaklardır. Artış çalışan kimseler, yaptıkları işlere eleştirel bir bakış açısı getirecek, en güç koşullarda yolunu çizebilecek, sürekli değişen bir çevrede yeni ilişkiler kurabilecek ve geleceği bütün incelikleriyle kavrayabilecek ve geleceği bütün incelikleriyle kavrayabilecek kişilerdir.¹⁵²

Bugün tarihteki dönüm noktalarından birinde bulunuyoruz, değişmeyle birlikte insan bilgisinin bütün yapısı bir kere daha sarsılıyor ve eski dayanaklar çöküyor, yalnızca daha çok veri topluyor değiliz. İşletme ve ekonomileri yeniden yapılandırdığımız gibi bilginin ve onu iletmekte kullanılan sembollerin üretim ve dağıtımında bütünüyle yeniden örgütlüyoruz. Yeni bilgi ağları yaratıyoruz, konseptleri birbirleriyle farklı şekilde bağlatıyoruz, şaşırtıcı yeni sonuç hiyerarşileri oluşturuyoruz, yeni varsayımlara, yeni dillere, kod ve mantıklara dayalı yeni teori, hipotez ve imajlar üretiyoruz. İşletmeler, hükümetler ve bireyler tarihteki bütün kuşaklardan daha fazla, çıplak veri topluyor ve depoluyor. Daha da önemlisi verileri daha çok yoldan birbirleriyle ilişkilendirip onları bağlam içine oturtarak enformasyon haline getiriyoruz. Enformasyon kümelerini daha büyük modeller ve bilgi mimarileri içinde bir araya getiriyoruz.¹⁵³

1.18.3. Sanayi Sonrası (Bilgi Toplumu) Toplumda Eğitimin Sonucu

Bilgi toplumu, bilgi teknolojilerini araştıran ve geliştiren, üreten ve kullanan topluma verilen isimdir Bilgi teknolojileri, bilginin toplanmasını, işlenmesini, saklanmasını, herhangi bir yere iletilmesini ve herhangi bir yerden bu bilgiye erişilmesini, elektronik vb. tekniklerle otomatik olarak sağlayan teknolojiler bütünü olarak tanımlanabilir. Bilgi toplumunun temel özelliklerinden biri, sanayi toplumunda önemli olan maddi ürünlerin yerine,

¹⁵² Tezcan, M., Postmodern ve Küresel Toplumda Eğitim, Ankara, 2002, ss.4-5

¹⁵³ Toffler, A.ve H., Yeni Bir Uygarlık Yaratmak., (Çev.:Z.Dicleli) İstanbul, 1995 s.36

bilgi teknolojileri sayesinde bilginin önem kazanmasıdır. Böylece bilgi toplumunun sürükleyici gücü, bilgi teknolojilerinin ürünü bilgi olacaktır. Bilgi toplumunda bilginin temel özellikleri, üretilebilir olması ve sürekli artış göstermesi, iletişim ağları sayesinde taşınabilir ve paylaşılabilir olmasıdır. Bilgi toplumunun en önemli faktörü nitelikli işgücüdür. Nitelikli işgücü, eğitilmiş insanla mümkündür. Bilgi toplumunda eğitilmiş insanın vazgeçemeyeceği yardımcısı, bilgi teknolojileri, özellikle de bilgisayarlardır. Bilgi toplumunda eğitim ve okul anlayışı da değişmektedir. Öğrenme ve öğretme süreci çok kesin ve hızlı bir şekilde değişmektedir. Bilgi toplumunda eğitim nasıl değişecektir? Öğretmen ve öğrencinin üstleneceği roller neler olacaktır?. Bilgi teknolojilerinin bu dönüşümdeki yeri ve görevi ne olacaktır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşümü sağlayan bilgi teknolojileri, ekonomiyi, kültürel hayatı, siyaseti, iş dünyasını değiştirdiği gibi eğitim sistemi ve anlayışını da değiştirmektedir. Matbaanın bulunması ve basılı kitapların ortaya çıkmasının ortaçağ eğitim sistemini değiştirmesi gibi, bilgi teknolojileri de çağımızın eğitim sistemini o denli değiştirecektir. Bilgi toplumunda öğrenciler kendi kendilerinin öğreticisi olacak, bilgi teknolojilerini özellikle de bilgisayarı en büyük yardımcı olarak kullanacaklardır. Geleneksel eğitim anlayışı, öğretmenin öğrencinin zayıf yönlerini tespit etmesi ve öğrenciden bu zayıf alanlarda kendisini geliştirmesini beklemesi temeline dayanır. Bilgi toplumunda bu böyle olmayacaktır. Öğretmen, öğrencinin yeteneği olduğu alanları tespit ederek bu alanlarda kendisini geliştirmesine yardımcı olacaktır. Bilgi teknolojileri, öğrencinin yeteneklerinin tespiti ve geliştirilmesinde hem yardımcı hem de zorlayıcı olacaktır. Bilgi toplumunda insanların nasıl öğrenileceğini öğrenmesi gerekmektedir. Öğrenilecek konuların önemi azalacak, ancak öğrencinin öğrenmeye devam etme kapasitesinin ve motivasyonunun artmasının önemi değerlendirilecektir. Bu, ömür boyu öğrenmeyi sağlayacak çekicilikte ve kişinin kendi başına doyum almasını sağlayacak doyuruculukta bir öğrenim disiplini ile sağlanacaktır. Bilgi toplumunda eğitim sisteminin vazifesi öğrenmeyi öğretmek olacaktır. Bilgi toplumunda bilgiler her an yenilenmektedir. Bu sebeple, eğitim bir ömür boyu sürecektir. Bunu sağlamak için okul binalarına ihtiyaç yoktur. Eğitim zaman ve mekândan bağımsız olarak isteyen herkese sunulabilecektir. Bunu başarmak, bilgisayarlar ve bilgisayar ağları sayesinde olacaktır. Bugün, adına internet dediğimiz uluslararası bir bilgisayar ağı mevcuttur ve her geçen gün gelişmekte ve yenilenmektedir.

1969 yılında, ARPANET adıyla ABD Savunma Bakanlığı tarafından temelleri atılmış olan internet, günümüzde bütün dünya insanlarına ulaşmaktadır. İnternet çok değişik şekillerde tanımlanabilir. Çünkü internet, kullanıcının arzu ve isteklerine göre, kütüphane, okul, sanat merkezi, sohbet ortamı, alış veriş merkezi, eğlence dünyası veya iletişim aracı olarak, çok değişik amaçlara hizmet etmektedir. İnternet, bilgi toplumunda vazgeçilemeyecek olan bir yaşam türü olacaktır.¹⁵⁴

Toplumsal yapıdaki değişmelerin en belirgin bilginin üretimi, yönetim ve işletmecilik alanlarında görülmektedir. Bilgi toplumunda maddi üretim değil, bilgi üretimi önceliklidir. Bilginin kaynağını bilimsel düşünce ve bilişim teknolojisi oluşturmaktadır. Sanayi toplumunun yatırım humması yerine, bilgi humması geçmekte, sonuçta ağırlık, sermaye birikiminde değil, bilgi birikiminde yoğunlaşmaktadır. İletişim çağı ifadesi geleneksel bir toplum yapısını simgelemekte, şimdi yoğun biçimde yaşanan ve toplumun bütün kurumlarını, kültürünü ve değerlerini temelden değiştirmeye dönük bilgi çağından söz edilmektedir. Bilgi toplumu, stratejik yönetim anlayışı ve işletme yönetimi anlayışındaki değişmelerin eğitim örgütlerin de yansıması doğal gözükmemektedir. Bilgi kullanılmasıdır. Bilginin üretildiği, öğretildiği ve sunulduğu yerler olarak eğitim okullardan başka, işletmeler, gönüllü kuruluşlar ve her kesimin görevleri arasında girdiği, diplomaların pasaport gibi kısa bir dönem için (5-10yıl) geçerli olacağı, sistemli bir bilgi tazelemenin eğitimi alınmadan göreve devamın mümkün olamayacağı bir döneme girilmektedir. 21nci yüzyılın ilk yıllarını yaşarken eğitim örgütlerini, bireyleri bilgi toplumuna hazırlamanın ve onları bu toplumun seçkin bir üyesi yapmanın örgütsel misyonunu üstlenmiş bulunmaları beklenmektedir. Nitekim, ülkelerin bilgi toplumunu oluşturmaya yönelmesi ile birlikte, meydana gelen hızlı bilimsel ve teknolojik gelişmeler, örgütlerin yapısında ve personelin görev rollerinde önemli değişmeler yol açmıştır. Toplumsal değişmenin odak noktasını oluşturan eğitim örgütleri de bu hızlı değişmeden nasibini almıştır. Kuşkusuz eğitim yöneticisinin böyle bir değişmeden etkilenmemesi mümkün değildir. Eğitim sürecinin ve eğitim yöneticisinin bu hızlı değişim sürecine uyum sağlaması, kendisinden beklenen görevleri yerine getirmesine ve gereken rolleri oynayabilmesine bağlıdır.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Hamzaçebi., C, a.g.m., s.6-9

¹⁵⁵ Can, N., a.g.m., s.1-2

Yeni teknolojilerin üretim faaliyetlerinde kullanılması, yeni işbölümü ve uzmanlaşmanın doğmasına sebep olur. Yeni işbölümü ve uzmanlaşma, yeni mesleklerin doğması anlamına gelir. Bu nedenle yeni teknolojilerin, ekonomik alandan da sonra etkilerinin yansıdığı alan, sosyal alandır. Mesela, bilgisayarların ekonomide daha fazla kullanımı ile bilgisayar mühendisliği, bilgisayar uzmanı, programcı, teknik servis elemanı gibi mesleklerin doğmasına neden olmuştur.¹⁵⁶

Bilgi toplumu, bireyin eğitimini öncelikli bir konu olarak ele alır. Bilgi toplumu insanın eğitilememesi, söz konusu olamaz. Çünkü, bilgi toplumunun varoluşu, insanın eğitimine, özellikle de nitelikli eğitime bağlıdır. Nitekim, günümüzde , bireyin yaratıcılığını ve yeni durumlara kolaylıkla uyumunu amaçlayan eğitim uygulamaları, gelişmiş toplumlarda yaygın olarak gerçekleştirilmektedir. Diğer toplumlarda ise, bu tür uygulamaların daha sınırlı bir ölçüde gerçekleştiği; hatta, zaman zaman bu uygulamaların yerini ezber dayalı eğitim uygulamaları aldığı gözlenmektedir. Toplumsal değişim, sürekli olarak devam eden süreçtir. İnsanın sahip olduğu merak ve daha iyiye ulaşma güdüsü, bu devamlılığı sağlayan temel faktörlerdir. İnsanlar hayal ettiği sürece, daha önce ulaştıklarından farklı sonuçlara ulaşacaktır. Burada eğitime düşen, insanların hayallerini sınırlandırmak değil, hayallerini genişletmeleri için uygun ortam hazırlamaktır.

1.18.4. Sanayi Sonrası (Bilgi Toplumu) Toplumda Eğitimin Geleceği

Yeni iletişim teknolojileri eğitim alanında yeni, muazzam olanaklar yaratmaktadır. Resmi eğitimin, sınıfların ya da amfilerin getirdiği sınırlamaları aşarak, yaş, sınıf ve toplumsal cinsiyet ayrımı yapmaksızın dünyanın her yerinden öğrencilere ulaşmasını olanaklı kılmaktadır. Gelgelelim bazı eleştirmenler, yeni teknolojilerin daha özgürleştirici ve daha eşitlik sağlayıcı bir güç olmaktan öte, eğitim alanında var olan eşitsizliği daha da artırdığına işaret etmektedirler. Bilgi yoksulluğu, eğitimin yeniden ürettiği eşitsizliğe ve maddi yoksunluğa eklenen yeni bir halka olabilir. Teknolojik değişimin şaşırtan hızı ve işverenlerin bilgisayar eğitimi almış kişilere duyduğu gereksinim teknolojik olarak yeterli bilgiye sahip kişilerin, bilgisayar konusunda daha az deneyimli insanların üzerinden atlayıp kendilerine yol

¹⁵⁶ Çoban, H., Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş, İstanbul, 1996, s.24

açabilir. Teknolojinin gerektirdiği niteliklere sahip olanlarla olmayanlar arasında ayırım yapılması tehdidi, bilgi çağında hayatta karşılaşılabileceğimiz yeni sorunlarla baş edebilmek açısından yaşam boyu öğrenimin önemini daha da arttırmaktadır. Bazı kişiler, Batı toplumlarında bir bilgisayar alt sınıfının doğmasından endişe etmekte. Küresel ekonomi, artan ölçüde bilgi temeline otururken, yoksul ülkelerin, bilgi zengini ile bilgi yoksulu arasındaki uçurumdan dolayı, daha da kenara itilmeleri gibi gerçek bir tehlike söz konusudur. Bazılarına göre, internet erişimi zengin ile yoksul arasında yeni bir sınır çizgisi haline gelmiş bulunuyor. 2000 yılında Latin Amerika, Doğu Asya, Doğu Avrupa, Arap ülkeleri ve sahra-altı Afrika ülkelerinde internet kullanıcıları oranı nüfus % 4'ünden azını oluşturmaktadır. Buna karşılık aynı yıl Amerikan halkının %54'ü internet kullanıcısı durumundadır.¹⁵⁷

Buna karşılık, bilgi teknolojisini savunanlara göre, bilgisayar kullanımı, ulusal ya da küresel ölçekte eşitsizliklere yol açmak zorunda değildir. Bilgisayar kullanımının asıl gücü insanları bir araya getirme ve onlara yeni fırsatlar sunma olanağında yatmaktadır. Yeterli seviyede Ders kitabı ve kalifiye öğretmeni olmayan Asya ve Afrika'daki okullar, internetten yararlanabilirler, görüşü ileri sürülmektedir. Uzaktan öğrenim programları ve deniz aşırı meslektaşlarla işbirliği yapma, dezavantajların ve yoksulluğun üstesinden gelmenin bir anahtarı olabilir. Teknoloji, zeki ve yaratıcı insanların

ellerine teslim edildiğinde, sınırsız olanaklar yaratılabilir demektir. Teknoloji her ne kadar nefes kesici ve önemli kapıları açabilen bir şey olsa da unutmamak gerekir ki böyle kolayca teknolojiye uyum diye bir şey söz konusu değildir. Kitlesele okuma-yazma bilmemeyle mücadele eden, elektriği ve telefon hatları bile olmayan gelişmemiş bölgelerin, uzaktan öğrenim programlarından gerçekten yararlanabilmeleri için önce eğitimsel altyapı ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Eğitim düzeni sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi alanlarda eşitsizliği yeniden üretebilmektedir. Yeni bilgi ve iletişim teknolojileri yenilerini yaratırken bu ayrımları daha da keskinleştirebilir, diğer taraftan, eğer doğru kullanılırsa, yeni teknolojileri dünyadaki eğitim sistemlerini daha özgülükçü ve daha eşitlikçi yapma olanakları sunabilir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Giddens, A., a.g.k., s.783

¹⁵⁸ Giddens, A., a.g.k., s.783

Bilimsel ve teknoloji gelişmelerle küçülen dünyamız, hangi ülke olursa olsun, gelişmiş, gelişmekte olan veya geri kalmış, kuzey, doğu veya güney ülkesi, hepsini bir takım önemli ortak yönelimler içerisine sokmuştur. Bu yönelimler, teknoloji kullanımından doğan atıklar ve küresel ısınma, nükleer savaşların olabileceği korkusuna karşılık, çevreyi koruma, temiz enerji üretimi, silahsızlanma fikirleridir. Öte yandan iletişim teknolojisindeki çok hızlı gelişmeler nedeniyle bilgiyi paylaşım ve bilgiye çabuk ulaşma istekleridir. Bu istek ve yönelimler, ileriki on yıllar içerisinde hem insanlığın birer savunma mekanizmaları ve insanlık idealleri içerisinde kuvvetli bir şekilde yer bulacaklardır. Bununla birlikte kültürel farklılıklar ve bunların, eğitim anlayış ve uygulamalarına yansımaları tolerans içerimsinde varlıklarını devam ettireceklerdir.¹⁵⁹

Bu nedenle de bütün ülkeler tarafından benimsenen eğitimde ortak yönelimler, farklılık içerisinde birliği esas alacaktır. Küçülen dünyamızın, ülkeleri ve insanlığı, sadece eğitimde değil, politika, ekonomi ve toplumsal değişimde de ortak yönelimler içerisine sokacağı, ileriki on yıllar içerisinde kaçınılmazdır. Doğayı korumak, insanlığı korumak, barışı korumak için bu bütün dünyamızı ve tek bu dünya içinde varlığını sürdüren insanoğlunun varlığını tehdit eder hale gelmiştir. 21. yüzyıla ve eğitimine damgasını vuracak olan bu ortak yönelimler, globalleşme, küreselleşme vb. adına bir takım hakim devlet ve sınıfların istismarına elbette açıktır. Ancak, insanlık, dünyaya dolayısıyla kendi varlığına yönelen ciddi tehditler nedeniyle bu istismarı önleyecek ve ne gerekiyorsa onların yapılmasına yol verecektir.¹⁶⁰

Bilgi çağının bireyleri kendileriyle ilgili gelişmeler ve tartışmaların dışında kalmamak ve katılımcı vatandaşlar olabilmek için yeni teknolojileri etkin kullanmak zorundadırlar. Eğitimli insan; yani okur-yazar kişi kavramı değişmiştir. O artık okuma yazma, aritmetik bilen kişi olmayıp ,temel bilgisayar becerilerini bilen kişidir. Bilgi ağları üzerinde eğitimini gerçekleştiren birey ,zengin bir içerikle karşı karşıyadır; sadece öğretmene bağlı/edilgen değildir.

¹⁵⁹ Duruhan, K., 21. Yüzyılda Toplum ve Eğitim, Ankara, 2004, s. 285

¹⁶⁰ Duruhan, K., a.g.k., s. 285

Sürekli öğrenme ve kendini geliştirme, 21.yüzyıl insan modelinin başlıca özelliği olmalıdır.. İnsanlık insani değerleri yeniden keşfetme aşamasına gelmiştir. Çünkü her şey insan içindir. Yüksek teknolojinin otomatikleştirdiği insan, bir çıkış noktası aramaktadır. Bu çıkışın yolu bilgi ve hedefi insani değerlerdir. 21.yüzyıl insanı; fikri yönünü zenginleştirmesi ve zihinsel potansiyelini harekete geçirmesi gereklidir.

Günümüzde, bilgi çağının bize getirmiş olduğu bir kolaylık olarak düşündüğümüzde, bilgiye ulaşmak artık insanların internet sayesinde çok daha zahmetsiz, kolay ve sınırsız olarak ulaşabilmektedirler. Zaten, bilgi artık parmaklarımızın ucunda sloganıyla yayılan internet gibi bilgi teknolojileri sayesinde, bilgiye ulaşmak çok basitleşmiştir. Ama bu kolaylığın altında eğitimin bireyi gerçek yetiştirme kalitesi ortaya çıkmakta, bir konuda onbinlerce değişik bilgiye ulaşan insan, aldığı eğitim kalitesiyle bu binlerce bilgiden kendisine lazım olan bilgiyi seçerek, değerlendirmekte ve süzmektedir. İşte insanın almış olduğu eğitim ve eğitimin kalifiyesi burada yani bilgi çağında kendisini fazlasıyla ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bireylerin bilgiyi depolamaları çok gerekli değildir. Esas olan bireyin, o bilgiyi nasıl elde edip kullanabileceğini öğrenmesidir.

Bilgi toplumunda yetişen eğitilmiş insan, kendisi için gerekli olan, ihtiyaç duyduğu her türlü bilgiyi nereden, nasıl arayıp bulacağını bilen, bulduğu bilgiyi inceleyerek faydalı veya zararlı olup olmadığını değerlendirerek, kendisi için faydalı olduğunu düşündüğü bilgiyi alabilen, sadece aldığı ile kalmayıp, bu bilgiyi özümseyen ve yeni bilgiler ekleyerek, ortaya yeni bir şeyler üretebilen yani, araştırmacı ve geliştirici, devamlı kendisini yenileyebilen ve çağa ayak uydurabilecek bilgi birikimine ve teknolojik alt yapıya sahip bir yapıda olmalıdır.

SONUÇ

Çağlar boyunca, insanlık tarihi, toplum olarak, değişen şartlara ve zamana göre tarım toplumu, sanayi toplumu ve bilgi toplumu olarak adlandırabileceğimiz evrelerden geçmiş ve yaşanan tüm bu toplumsal değişimlerde en büyük etkiyi eğitim meydana getirmiştir. eğitim süreci, toplumsal yapı açısından şekillendirilerek, bireyin topluma kazandırılmasını hedef alan, genel anlamda onda meydana gelmesi istenen değişikliklerin hal, hareket ve tavırlarına da yansımaları isteyen bir yönelimle biçimlenmiştir eğitim çok yönlü işlevsel bir süreç olarak toplumun beklentilerini de karşılama sorumluluğunu üstlenmiştir. Toplumsal değişme ve eğitim ilişkisini incelediğimizde;

Öncelikle, toplumun genel anlamı ile ne olduğunu açıklarsak; Toplum sosyal ihtiyaçları karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıda insanın oluşturduğu birlikteliktir. Toplum; sosyal gereksinimlerini karşılamak için etkileşen ve ortak bir kültürü paylaşan çok sayıdaki insanın oluşturduğu bir birlikteliktir. Toplum insanları belli bir yerde ve zamanda bir araya getirir, böylece insanlar birbirleriyle insani ilişkilere girişebilirler, bu mekânsal durum, toplumun işlevlerini yerine getirmesinde bir temel sağlar. Toplum kişiler arasında, sistematik ve yeterli iletişim araçları sağlar. Böylece dil ve diğer ortak semboller yoluyla bireyler birbirine anlayabilirler. Toplum, üyelerinin paylaşım oynadığı ortak davranış örüntülerini koruyup geliştirir. Böylece de bireyler için zaman ve enerji tasarrufu sağlar. Toplum, statü ve sınıf tabakalaşması sistemi yoluyla her bireyin sosyal yapıda oldukça istikrarlı ve başkalarının tanınabilen bir pozisyona sahip olmasını sağlar.

Toplumsal değişim sürecini incelediğimizde, basitçe önceki durum veya var oluş biçimindeki çeşitlenme veya başkalaşmalar olarak tarif edilebilir. Değişimden söz edildiğinde mutlaka zamandan da söz ediliyor demektir. Değişimi zamanın dışında veya zamanı değişimin dışında düşünmek olası değildir. Çünkü değişim, zaman içinde meydana gelir.. Bu anlamda zamanla, her şeyden önce değişebilen varlıklarda karşılaşılır. Hiç unutulmamalıdır ki değişme doğanın bir kanunu gibidir, zamanı durdurma olasılığımız olmadığı için değişime toplum olarak ayak uydurmamız gerekmektedir.

Toplumsal değişme topluluğun varlığını sürdürebilmesi için hayati önem taşımakta olup, fizik çevresinde, teknik ve siyasal örgütlenmesinde, kültüründe ve çeşitli kurumlarında ortaya çıkan değişikliklerle başlayıp, topluluğun yapısını ve yaşantısını her yönden etkiler.

Toplumsal değişme dediğimiz zaman genellikle, toplumun temel düzenindeki kaymalar, toplumun yapısını temelden etkileyen büyük değişimler ve etkiler olarak genel ifade ile tanımlamak mümkündür. Toplumun genel yapısında, kültüründe, insan ilişkilerinde, yaşayış biçiminde geleneklerinde, toplumsal, kültürel ve siyasal alanlarda temel ve geniş değişiklikler olarak tanımlanabilir. Toplumsal değişme toplum yapısını meydana getiren toplumsal kurumlar ve toplumsal ilişkilerdeki köklü değişiklikler olarak ifade edilebilir. İnsanlığın ilk değişim atılımı, doğa karşısında daha güçlü olma ve yaşamını sürdürebilme çabası ile başlamıştır.

Toplumsal değişme süreciyle oluşan toplumları genel olarak incelediğimizde karşımıza; Tarım Toplumu, Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplumu olarak inceleyeceğiz;

Yaklaşık 5000 yıl önce tarımın gelişimi, bu toplumlarda devrim niteliğinde değişimleri beraberinde getirmiştir. Tarım, insanların toprağı işlemelerine, hayvanların gücünden yararlanmalarına yol açmış verimlilik geçmişe göre, büyük ölçüde artmıştır. Bireyler, demir ustalığı, alet yapımı, hayvan yetiştirme ve inşaat gibi yeni ekonomik alanlarda roller edinmişlerdir. Tarımın gelişimiyle kasabalar doğmuş ve bu kasabalar yiyecek, hayvan ve diğer mal tüccarlarını ağları vasıtasıyla birbirine bağlanmıştır.

Sanayi devrimi olarak adlandırdığımız bu dönemde buhar gücü ve makineleşme, tekstil, demiryolları ve buna benzer alanlarda oluşturulan yeni endüstriler, yüz yıla yakın bir süre içinde tarım toplumlarını kentsel sanayi toplumlarına dönüştürmüş, o güne kadar oluşmuş ve kırsal yaşamı belirleyen tüm toplumsal normlar, alışkanlıklar ve gelenekler; sanayi devriminin de etkisi ile kurulan fabrikaların ve yeni oluşmaya başlayan kent yaşamının karşısında ister istemez değişime uğrayarak eriyip gitmiştir.

Endüstri toplumundan, yeni post endüstriyel topluma geçişle birlikte, ekonomik yapıdaki değişim, bilginin toplumda artması, bilgisayarın artık evlerde dahi kullanımı, eğitim sisteminde yer alması sayesinde toplumsal gelişim ve bunun sonucunda da toplumsal değişim çok hızlı boyuta ulaşmıştır. İnsanlar gelişen teknoloji sayesinde bir çok şeye çok daha kolay ve ucuz bir şekilde ulaşmaya başlamışlardır. Bu durum insanların yaşam kalitelerini yükseltmiş ve artık toplum, eğitimini geliştirmek, sağlığına daha iyi bakmak, sosyal hizmetlerde ve yardımlaşma gibi insani hizmet ve davranışlara daha fazla bulunmaya yönelmişlerdir. Değişen teknoloji büyük bir hızla ilerlerken artık toplum insanları ancak çok çalışarak, kendisini teknolojiye ayak uydurabilecek seviyeye getirmeye çalışmakta, bu da ancak birey için bilimselliğe yönelmek ve eğitimini daha iyi yapması gerekliliği, kurumlar için ise daha fazla bilimsel araştırma ve geliştirme yaparak toplumda var olabilmeyi gerekli kılmıştır.

Toplumsal değişmeye, eğitim yönünden bakarsak, toplumsal değişmenin özündeki bireydeki davranış değişikliğinin olduğunu görürüz. Bireydeki değişme ile toplumdaki değişme birbirini tamamlayan içi içe iki süreçtir. Bunlardan biri diğerini etkilenmektedir. Eğitimle toplumsal değişme arasında çift yönlü bir ilişki vardır. Değişme olguları hemen eğitim programlarına yansıtılmalıdır, dolayısıyla eğitim amaçları, öğrencilere kazandırılacak davranışlar, ders konuları değişmenin niteliğine göre yeniden düzenlenir. Değişmenin getirdiği yenilikler okullarda öğrencilere kazandırılır. Öte yandan eğitim de değişmenin gerçekleşmesinde olumlu yönde rol oynar.

Eğitim olgusunu değerlendirdiğimizde; toplumsal hareketliliği arttıran bir araçtır. Bu görevi, eğitimin toplumsal fonksiyonunun en önemli yanını teşkil eder. Fertlerin toplumsal değişmeye ayak uydurabilmesin en önemli aracı okulda aldıkları eğitimidir. Okulun vermiş olduğu eğitim öğretim söz konusu görevini üç şekilde yerine getirir: Fertlerin toplumsal statülerini yükselterek; Toplumsal sınıflar arasındaki mesafeyi azaltarak; Toplumun çeşitli grupları arasında kültürel ve ekonomik bütünleşmeyi sağlayarak yerine getirdiğinden söz etmemiz mümkün olacaktır.

Eğitim toplumsal değişmeyi hızlandırdığı gibi, eğitimin kendisinde değişen toplumda aynı hızda değişmeye maruz kalarak, aynı zamanda toplumsal değişmelerden de çabuk etkilenir. Toplumsal yapıdaki tüm değişmeler eğitim kurumlarını az ya da çok etkiler. Bir başka ifade ile eğitim kurumları toplumsal değişmenin aracı olarak bir işlev görürler. Toplumdaki değişmeler paralel olarak eğitim programları da değişir. Bu ilişki bağlamında toplumsal değişmeye bağlı olarak okulların programları, eğitim yoluyla bireylere kazandırılacak değerler, tutumlar, normlar, bilgiler değişmektedir. Günümüzde bilimsel araştırmalardaki artışa bağlı olarak teknoloji çok hızlı değişmektedir.

Eğitim aynı zamanda teknolojiyi değiştirir veya etkileyebilir. Teknolojik gelişme teknisyen ve yöneticilerin yetiştirilmesi ile olanaklıdır. Teknolojinin gelişmesi verimliliği artırır ve işgücünün yapısını değiştirir. Orta sınıf ve nitelikli işçi konumlarının oranını artırır,

Eğitimin toplumsal değişime ilişkin etkilerini maddeler halinde incelediğimizde; Bunların, birincisi Eğitsel hazırlık düzeyinin yüksekliği ve işe hazırlık, ikincisi, Eğitimin ekonomi ile ilgisinin artışı, Üçüncüsü Nüfus artışı, dördüncüsü Bu nüfus tarafından artan eğitsel katılım, Beşincisi ise Eğitimle ilgili siyasal ilginin artışı şeklindedir.

Görüldüğü üzere, eğitimi etkileyen güçler, ekonomik, demografik ve siyasaldır. Bu güçlerin eğitim kurumuna etkisi üç noktada belirtilmektedir. Bu üç noktayı incelediğimizde; Kurumsal birleşmelerin gerçekleşmesi, özellikle küçük kolejler arasındaki birleşme, yeni teknolojiler ve siyasal ilgi tarafından getirilen kurumsal sorunların çözümü amacıyla; İkincisi, Eğitsel karar vermenin artan merkezileşmesidir.

Yüz yıllar arası yayılan eğitim sürekliliklerin üçüncü ve nihai unsuru bilimsel ve teknik ilerlemelerdir. Bilim ve teknolojinin şaşırtıcı gelişiminden doğan aletler, makineler ve ürünler hayatın her yanını kökten değiştirmiştir. Otomobil, tren, telgraf ve telefon, insanları ölmekten alıkoyan aşılar gibi icat ve yenilikler, kısa zamanda bilgisayarın, jetlerin, klimaların, antibiyotiklerin ve televizyonun insan hayatına girişini kolaylaştırmıştır. Bu bilim ve teknik sayesindeki teknolojik gelişmeler ve internet kullanımı eğitimi çağdaşlaştırmış ve öğrenmeyi kolaylaştırmıştır.

Toplumsal Değişim Sürecinde Eğitimi incelerken; Öncelikle Tarım toplumu, Sanayi toplumu ve Bilgi toplumunda eğitim sistemlerini incelediğimizde;

İlkel toplumlarda eğitim ayrı bir faaliyet dalı olarak örgütlenmemiş, bu görev aileye, akraba grubuna ve gündelik hayatta bireyin yer aldığı, genel olarak topluma bırakılmıştır. Yazının bulunması ve toprağa yerleşme eğitiminin örgütlenmesi ve kurumsallaşması açısından bir başlangıç noktası oluşturmuştur. Ortaçağ Avrupa'sında eğitim dinsel nitelikte idi. İlkçağlardaki hümanist eğitim, yerini teosankrit ve skolastik bir eğitime bırakmıştır. Felsefe teoloji kaynaşmıştır. Ortaçağ dinsel eğitim idealinin kaynağı manastır okulları olmuştur.

Tarım toplumuna geçişle birlikte, insanın doğaya hakim olma mücadelesi de başlamıştır. Önceki dönemde doğada var olan şeyler tüketilirken, bu dönemde farklı alanlarda üretim yapılmaya başlanmıştır. Üretimin esası tarım dayanıyordu. Bu nedenle, toplumsal yapılanma da tarım toplumunun temel özelliklerine göre gerçekleşiyordu.

İnsanlığın tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişiyle birlikte, yüzyıllardır geçerli olan toplumsal yaşam biçimleri, üretim biçimleri, genel olarak toplumsal yapı köklü bir değişikliğe uğramıştır.

Binlerce yıllık bir süreden sonra, 18. Yüzyılda, buhar makinesinin bulunmasıyla ilk teknolojik devrim, Sanayi Devrimi ve bu devrimin yapılandığı sanayi toplumu doğmuştur. Sanayi devrimi, İngiltere'de başlamıştı. Diğer Avrupa ülkeleri de buna hızla ayak uydurmuşlar ve dünyadaki kurulu dengeler altüst olmuştu. Tarım toplumu aşamasında doğu ülkeleri, Avrupa'nın ilerisinde iken, sanayi devrimi sonucunda Avrupa ülkeleri ileri geçmişlerdir.

Tarımsal üretimin yerini sanayi üretimi, kas gücünün yerini makine gücü almıştır. Özellikle Batı toplumlarında geçerli olan katı sosyal sınıf uygulaması, yerini insanların eşitliği ilkesine bırakmıştır. İnsanlar, önceleri daha çok kırsal kesimde yaşarken bu dönemde, şehirlerde ve sanayi merkezlerinde yaşamaya başlamışlardır. Sanayi toplumunun ihtiyaç duyduğu insan tipi ve oluşturduğu toplumsal yapılanma biçimi, okulöncesi eğitimden yüksek öğretime kadar

bütün eğitim kademelerinde eğitimin tüm toplumu kapsayacak biçimde yaygınlaşmasını zorunlu kılmıştır. Bu uygulama şüphesiz, sanayi toplumunun gelişim düzeyine bağlı olarak eğitim, tüm toplumu kapsayacak biçimde yaygınlaşmaya başlamıştır.

Sanayi toplumunun en önemli sonuçlarından bir insan gücünün yerine sanayi toplumunun devam edilmesidir. Adale gücü, geliştirilen makineler vasıtasıyla yüzlerce kat artmış ve insan adalesinin yapamayacağı işler, yapılabilir hale gelmiştir. Yaşanan çağda ise artık insanın adale gücünü artıran teknoloji değil, bunun da ötesinde insanın beyin gücünü artıran gelişmeler yaşanmaktadır. Bilgisayar teknolojisinde kaydedilen gelişmelerle üretim süreçleri büyük değişimlere uğramış, bunun neticesi olarak mevcut toplumsal yapının sürdürülmesi imkansız hale gelmiştir.

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşümü sağlayan bilgi teknolojileri, ekonomiyi, kültürel hayatı, siyaseti, iş dünyasını değiştirdiği gibi eğitim sistemi ve anlayışını da değiştirmektedir. Matbaanın bulunması ve basılı kitapların ortaya çıkmasının ortaçağ eğitim sistemini değiştirmesi gibi, bilgi teknolojileri de çağımızın eğitim sistemini o denli değiştirecektir.

İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda, teknolojideki ilerlemeler sonucu, yeni aşamaya geldiğini görüyoruz. Jet motoru, roketler ve uzaya gidiş, tıp alanında meydana gelen gelişmeler, televizyon ve dünya çapında yaygın telefon servisi, hızlı trenler ve yakıtı koklayarak giden konforlu taşıtlar ve sonunda mikro işlemciler, yoğun yarı iletken bellekler, yazılım ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte bir bilgi devrimine şahit olmaktadır. Bilgi devrimiyle birlikte ortaya çıkan toplumsal gelişim aşaması, bilgi toplumu olarak adlandırılmaktadır.

Bilgi toplumu, bilgi teknolojilerini araştıran ve geliştiren, üreten ve kullanan topluma verilen isimdir Bilgi teknolojileri, bilginin toplanmasını, işlenmesini, saklanmasını, herhangi bir yere iletilmesini ve herhangi bir yerden bu bilgiye erişilmesini, elektronik vb. tekniklerle otomatik olarak sağlayan teknolojiler bütünü olarak tanımlanabilir. Bilgi toplumunun temel özelliklerinden biri, sanayi toplumunda önemli olan maddi ürünlerin yerine, bilgi teknolojileri

sayesinde bilginin önem kazanmasıdır. Böylece bilgi toplumunun sürükleyici gücü, bilgi teknolojilerinin ürünü bilgi olacaktır. Bilgi toplumunda bilginin temel özellikleri, üretilebilir olması ve sürekli artış göstermesi, iletişim ağları sayesinde taşınabilir ve paylaşılabilir olmasıdır. Bilgi toplumunun en önemli faktörü nitelikli işgücüdür. Nitelikli işgücü, eğitilmiş insanla mümkündür. Bilgi toplumunda eğitilmiş insanın vazgeçemeyeceği yardımcısı, bilgi teknolojileri, özellikle de bilgisayarlardır. Bilgi toplumunda eğitim ve okul anlayışı da değişmektedir.

Yeni iletişim teknolojileri eğitim alanında yeni, muazzam olanaklar yaratmaktadır. Resmi eğitimin, sınıfların ya da amfilerin getirdiği sınırlamaları aşarak, yaş, sınıf ve toplumsal cinsiyet ayrımı yapmaksızın dünyanın her yerinden öğrencilere ulaşmasını olanaklı kılmaktadır. Gelgelelim bazı eleştirmenler, yeni teknolojilerin daha özgürleştirici ve daha eşitlik sağlayıcı bir güç olmaktan öte, eğitim alanında var olan eşitsizliği daha da artırabileceğine işaret etmektedirler. Bilgi yoksulluğu, eğitimin yeniden ürettiği eşitsizliğe ve maddi yoksunluğa eklenen yeni bir halka olabilir. Teknolojik değişimin şaşırtan hızı ve işverenlerin bilgisayar eğitimi almış kişilere duyduğu gereksinim teknolojik olarak yeterli bilgiye sahip kişilerin, bilgisayar konusunda daha az deneyimli insanların üzerinden atlayıp kendilerine yol açabilir. Teknolojinin gerektirdiği niteliklere sahip olanlarla olmayanlar arasında ayırım yapılması tehdidi, bilgi çağında hayatta karşılaşılabileceğimiz yeni sorunlarla baş edebilmek açısından yaşam boyu öğrenimin önemini daha da arttırmaktadır.

Sonuç olarak; Toplumsal değişme ve eğitim ilişkisini değerlendirdiğimizde; toplum, değişen şartlara ve zamana göre çeşitli evrelerden geçmiş, öncelikle tarıma dayalı bir toplum varken, değişme ile sanayi toplumuna geçiş yaşanmış, sanayi toplumunda, buhar gücünün bulunması, fabrikalarda kullanılmaya başlaması ile, insan gücü ve emeğinden çok artık makinelerin kullanımı artmış ve özellikle 2. Dünya Savaşından sonra yaşanan teknolojik gelişmeler ve bu gelişmenin ortaya çıkardığı değişim neticesinde günümüzde de içerisinde yaşadığımız Bilgi toplumuna geçiş yaşanmış artık makineler, bilgisayar teknolojileri sayesinde çok büyük kolaylıklar yaşanmaya başlanmıştır. Tüm bu süreçlerin meydana gelmesindeki en önemli etken olarak eğitimi görmekteyiz. Çünkü; insan, bu yaşanan gelişmeleri kullanan ve yöneten bir olgudur. İnsanın eğitimi ile tüm bu değişim

süreçleri yaşanmış, eğitim bu teknolojik gelişmenin ihtiyaç duyduğu, bilimsel metotları benimsemiş, bilgili, kalifiye insan yetiştirilmesini sağlayan en önemli etken olarak kendisini göstermiştir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y., Kültür Endüstrisi, İstanbul, 2001,

Aron, R., Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (Çev.K.Alemdar),İstanbul, 2007,

Arslan, R., Toprakta Mülkiye Rejimleri ve Toplumsal Değişme, İstanbul, 2007,

Arvasi, S.A., Eğitim Sosyolojisi, İstanbul, 2008

Bahar, H.İ., Sosyoloji, Ankara, 2005,

Balay, R., “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, Eğitim Dergisi, C.13, S.1, Ankara, 2004

Bayhan V., “İnsan, Toplum, Bilim” Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, C.1, S.1, İstanbul, 1996

Bulurman, B., Enformasyon Toplumu ve Eğitim, Denizli, 2008

Balamir, N., Kırsal Türkiye’de Eğitim ve Toplum Yapısı, İstanbul, 2007

Bozkurt, V., Değişen Dünyada Sosyoloji, İstanbul, 2005,

Can, N., “Değişim Sürecinde Eğitim Yönetimi”, Eğitim Bilimleri Dergisi, C.1, S.1, Kayseri, 1995

Celkan, H.Y, “Sosyal Değişme ve Eğitim”, Toplum Yolunda, (Editör:A.Solak) Ankara, 2004

Celkan, H.Y., Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi. İstanbul M. E. G. S. Bakanlığı Yayınları, 1989.

Çoban, H., Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş, İstanbul, 1996,

Demirel, Ö.-Kaya Z., Eğitim Bilimine Giriş., Ankara, 2006, .

Dewey, J., Okul ve Toplum, (Çev.:H.A.Başman), Ankara, 2008

Doğan, İ., Değişen Türkiye’de Bilim ve Kültür, Ankara, 1997,

Duruhan, K., 21. Yüzyılda Toplum ve Eğitim, Ankara, 2004

Durkheim, E., Toplumsal İşbölümü, (Çev.:Ö.Ozankaya), İstanbul, 2006

Eisenstadt, S.N., Başkaldırı ve Değişim, (Çev.:U.Coşkun), İstanbul, 2007

Ereş, F., Eğitim Bilimine Giriş, Ankara, 2007

Ergün, M., Eğitim ve Toplum, Ankara, 1992

Ercan, F., Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme, İstanbul, 1993,

Eskicumalı, A., “Eğitim ve Toplumsal Değişme, Türkiye’nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü, (1923-1946)” Eğitim Dergisi, C. 19, S.2, İstanbul, 2003

Fichter, J., Sosyoloji Nedir, (Çev.N.Çelebi), Ankara, 2006,

Gökçe, F., Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim, Ankara, 2007,

Göksal, G., İngiliz Sanayi Devrimi, İstanbul, 2003

Giddens, A., Sosyoloji, (Çev.:C.Güzel) İstanbul, 2008,

Gürdoğan E., Teknolojinin Ötesi, İstanbul, 1985,

İçli, G.,”Eğitim, İstihdam ve Teknoloji” Eğitim Fakültesi Dergisi, C.1, S.9, Denizli, 2001

Illich, I.D., Okulsuz Toplum, (Çev.: M.Özay), İstanbul, 2006

Hamzaçebi, C, “Bilgi Toplumu ve Eğitim”, TİSK İşveren Sendikası Dergisi. C.1, S.4, Ankara, 2002

Kara, Ş., Ekonomik Gelişim ve Aşamaları, İstanbul, 1991

Karagöz, B., Toplumsal Değişim Sürecinde Bireyselleşme Olgusu ve Japon Modeli, Ankara, 1999

Kaya, Y.K., Eğitim ve Kalkınma, Ankara, 1998

Kıncal, R. Y., Eğitim Bilimine Giriş, Ankara, 2006

Kıray, M.B., Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme, İstanbul, 1996

Kongar, E., Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İstanbul, 2007

Korkmaz, A., Değişme ve Farklılaşma, İstanbul, 2006,

Köktaş, Ş.K., Eğitim Bilimine Girişi, Ankara, 2007

Marcuse, H., Tek Boyutlu İnsan, (Çev.S.Çağan), İstanbul, 1968

Okumuş, E., Toplumsal Değişme ve Din, İstanbul, 2003

Özdemir, M.Ç., “Toplumsal Değişme Karşısında Aile ve Okul”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, C.2, S.5, Ankara, 2007

Özdemir, M.Ç., Eğitim Bilimine Giriş, Ankara, 2006,

Özden, Y., Eğitimde Dönüşüm, Ankara, 1998

Piaget, J., Eğitim Nereye Gidiyor?, (Çev.:A.K.Aslan, İ.Dönmezer) İzmir, 1992,

Russell, B., “Birey ve Yurttaş” (Çev.:A.Solak), Toplum Yolunda, (Editör:A.Solak), Ankara, 2004

Russell, D.- B., Endüstri Toplumunun Geleceği, (Çev. M.Ölçer), Ankara, 1979,

Sağ, V., “Toplumsal Değişme ve Eğitim Üzerine”, Sosyal Bilimler Dergisi, C.27, S.1, Sivas, 2003

Saner, O., Siyasi Tarih, Ankara, 1997,

Sarı, Ö.- Önkal, G., “Eleştirel Düşüncede Entegrasyon Süreci Olarak Eğitim”, Sosyal Bilimler Dergisi, C.1, S.6, Gaziantep, 2007

Spring, J., Özgür Eğitim, (Çev.:A.Ekmekçi) İstanbul, 1991

Soyer, S., Endüstri Sosyolojisine Giriş, İzmir, 1996,

Suhomlinski V., Eğitim Üzerine (Çev.:A.ÖZDOĞU), İstanbul, 1995,

Tezcan ,M., Toplumsal Değişme ve Eğitim, Ankara, 1998,

Tezcan, M., Toplumsal ve Kültürel Değişme, Ankara,1991,

Tezcan, M., Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye, Ankara, 1993

Tezcan, M., Eğitim Sosyolojisine Giriş, Ankara, 1981

Tezcan, M., Postmodern ve Küresel Toplumda Eğitim, Ankara, 2002

Toffler, A., Şok Gelecek Korkusu, (Çev.S.Sargut) İstanbul, 1974

Toffler, A.ve H., Yeni Bir Uygarlık Yaratmak., (Çev.:Z.Dicleli) İstanbul, 1995

Türer, A.,”Türk Eğitim Sisteminde Değişim ve Dönüşüme Engel Düşünsel Ayak Bağları”, Eğitim Bilimleri Dergisi, C.1, S.1, Sivas, 2008

Yapıcı, A., “Eğitimli Birey, Demokratik Birey İlişkisi”, Eğitim ve Düşünce Dergisi, C.4., S.3, Ankara, 2004

Yılman, M., Eğitim Bilimine Giriş, Ankara, 2006,

http://isgucdergi.org./p=arc_wiev=138 “İnsan Sermayesi Ve Sosyo-Ekonomik Gelişme Aşamalarına Göre İnsan Sermayesinin Rolü” (30.04.2009)

<http://www.haberdem.com.tr.-> Eğitimin Sosyal Düzen İçindeki Önemi (02.06.2009)

ÖZGEÇMİŞ

29 Eylül 1977 tarihi, Erzincan doğumluyum. İlk, Orta ve Liseyi Ankara'da tamamladıktan sonra, 100 nci Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Matematik Bölümüne kaydoldum. Bu bölümden 2000 yılında mezun olduktan sonra, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Siirt Gazi Lisesinde çalıştım. 2003 yılında İstanbul, Halide Edip Adıvar Lisesine atandım ve halen Matematik Öğretmeni olarak görev yapmaktayım. 2007 yılında da Beykent Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalında, yüksek lisans eğitimine başladım.

Yabancı dilim İngilizce olup, evli ve bir çocuk annesiyim.

Aday; Bedriye Özlem YAMAN